

AZƏRBAYCAN DİLİ

tədris dili

METODİK VƏSAİT

5

Rafiq İsmayilov
Şəhla Zahidova
Ülkər Nurullayeva
Aysel Xanaliyeva

Ümumi təhsil müəssisələrinin 5-ci sinifləri üçün

AZƏRBAYCAN DİLİ

(tədris dili)

fənni üzrə dərsliyin
METODİK VƏSAİTİ

© Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi

**Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0
International (CC BY-NC-SA 4.0)**

Bu nəşr Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International
lisensiyası (CC BY-NC-SA 4.0) ilə www.trims.edu.az
saytında əlçatandır. Bu nəşrin məzmunundan istifadə edərkən
sözügedən lisenziyanın şərtlərini qəbul etmiş olursunuz:

İstinad zamanı nəşrin müəllif(lər)inin adı göstərilməlidir.

Nəşrdən kommersiya məqsədilə istifadə qadağandır.

Törəmə nəşrlər orijinal nəşrin lisenziya şərtləri ilə yayılmalıdır.

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
trm@arti.edu.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

İÇİNDƏKİLƏR

Giriş:

1. Orta ümumi təhsilin əvvəlində şagirdlərin nitq bacarıqları və dil bilgiləri
2. Dərslik komplektinin məzmun-struktur konsepsiyası
3. Məzmun standartları və onların reallaşdırma yolları
4. I yarımildə məzmun xətlərinin tədris vahidləri üzrə bölgüsü
5. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi

Dərslərin şərhı:

1-ci bölmə. Fərd və toplum

1. Uğurun sirri
2. Ad günü hədiyyəsi
3. Orxan və Təpəl
4. Jan Valjan

2-ci bölmə. Mənəvi dəyərlər

1. Bilirdim ki, gələcəksən
2. Otbiçənin hekayəti
3. Təcili qan lazımdır
4. Sözü qüdrəti

3-cü bölmə. Ana təbiət

1. Yazın oğlan çağında
2. Ağac əkən adam
3. Ağillı canlılar
4. Meşə simfoniyası

4-cü bölmə. Niyə belə deyirik?

1. Qədim yunan sözləri
2. Hacı Qara
3. Onlar kimdir?
4. Bəs zıncırovu kim asacaq?

Ləylinə

GİRİŞ

1. Orta ümumi təhsilin əvvəlində şagirdlərin nitq bacarıqları və dil bilgiləri

Yeni təhsil mərhələsinə başlayarkən tədrisin səmərəliliyini təmin etmək üçün şagirdlərin əvvəlki mərhələdə əldə etdikləri bilik və bacarıqlara bələd olmaq vacibdir. Aşağıda 5-ci sinfə qədəm qoyan şagirdlərin müxtəlif məzmun xətləri üzrə bilik və bacarıqları haqqında ümumi məlumat verilir. Qeyd etmək lazımdır ki, ibtidai təhsil dövründə bu bilik və bacarıqlar müvafiq **yaş qrupuna uyğun formada** və **sadə nitq materialı** (söz, cümlə, mətn və s.) **əsasında** formalaşdırılır.

Dinləmə

Şagird:

- Dinləmə qaydalarına (diqqətli olmaq, danışanın sözünü kəsməmək və s.) bələddir;
- Müxtəlif səpkili bədii və informativ mətnləri dinləyərkən açar sözləri qeyd edir, öz qeydlərini təqdim edilmiş yaddaş xəritəsi üzrə qruplaşdırır;
- Müzakirə və ya debat zamanı tərəflərin mövqelərinə adekvat reaksiya verir.

Danışma

Şagird:

- Müxtəlif mövzular üzrə dialoqa girir, fikirlərini əsaslandırır;
- Verbal və qrafik (şəkil, sxem, xəritə və s.) materialları şərh etməklə mövzu üzrə danışır;
- Oxuduğu və ya dinlədiyi mətnləri nəql edir;
- Danışarkən öyrəndiyi dil qaydaları çərçivəsində ədəbi dilin normalarına riayət edir.

Söz ehtiyatı

Şagird:

- Kontekstdən çıxış edərək söz və ifadələrin mənasını müəyyənləşdirir;
- Söz və ifadələrin həqiqi və məcazi mənalarını izah edir;
- Sözün mənasını müəyyənləşdirmək üçün lüğətdən istifadə edir;
- Sözün mənasını sinonim və antonimlərin köməyi ilə izah edir.

Qeyd: *İbtidai təhsil mərhələsində şagirdlər Azərbaycan dili dərslərində 1000-ə yaxın yeni söz mənimsəyirlər. Bu mərhələnin sonunda onların söz ehtiyatının 4000-ə yaxın olduğu ehtimal edilir. Bunlardan təxminən 2500-ü fəal söz ehtiyatıdır. Azərbaycan dili fənni üzrə mənimsədilmiş akademik söz ehtiyatının siyahısı vəsaitin 5-ci səhifəsində verilir.*

Oxu

Şagird:

- Bədii və informativ mətnləri fərqləndirir;
- Nəzmi nəsrə fərqləndirir;
- Bədii mətndəki əsas obrazları, hadisələri, zaman və məkanı müəyyənləşdirir;
- İnformativ mətndə mövqe və arqument arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirir;
- Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyən edir;
- Mətni tərkib hissələrinə ayırır;
- Mətnin ideyasını əks etdirən əsas obraz və epizodları müəyyənləşdirir;
- Mətndəki fakt, hadisə və obrazlara münasibət bildirir;
- Mətnin məzmununa yaradıcı yanaşmaqla onu dəyişdirir və ya genişləndirir.

Yazı

Şagird:

- Dinlədiyi, oxuduğu, həyatda gördüyü hadisə və faktlar əsasında mətn yazır;
- Mühakimə və arqumentlərini əks etdirməklə kiçikhəcmli esse yazır;

- Oxuduğu mətn haqqında rəy yazır;
- Əldə etdiyi məlumatlar əsasında kiçikhəcmli sadə informativ mətn yazır;
- Mövzu ilə bağlı verbal və vizual məlumatlardan ibarət təqdimat materialı hazırlayır;
- Qrafik informasiyanı yazıda rəhbərlik mətn şəklində təqdim edir;
- Fakt, hadisə və fikirləri mətnin abzas və hissələri üzrə strukturlaşdırır.
- Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.

Dil qaydaları

Şagird **orfoqrafiya qaydaları** üzrə aşağıdakı bilik və bacarıqları nümayiş etdirir:

Qeyd: *İbtidai təhsil mərhələsində şagirdlər bir sıra sadə orfoqrafik normaları mənimsəyirlər. Bu mərhələdə orfoepiya normalarına toxunulmur. Məlumdur ki, yazıda daha çox deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlərdə səhvə yol verilir. Bu baxımdan bəzi sözlərin deyilişə uyğun yazılışı orfoqrafik xəta kimi təqdim edilir:*

- Sözlərdə sait və samitlərin düzgün yazılışı ilə bağlı sadə qaydalara əməl edir;
- Xüsusi isimlərin böyük hərflə yazılış qaydasına əməl edir;
- Mürəkkəb sözlərin bitişik və defislə yazılış qaydalarına əməl edir;
- Azaltma və çoxaltma dərəcəsində işlənən sifətlərin yazılış qaydalarına əməl edir;
- Köməkçi nitq hissələrinin bitişik və ayrı yazılış qaydalarına əməl edir;
- Sayların söz və rəqəmlə yazılış qaydalarına riayət edir.

Şagird sözlərin leksik-qrammatik xüsusiyyətləri (**morfologiya**) ilə bağlı aşağıdakı bilik və bacarıqları nümayiş etdirir:

- Sözlərin leksik və qrammatik mənasını fərqləndirir;
- Əsas nitq hissələrinin ümumi leksik-qrammatik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir;
- Köməkçi nitq hissələrinin ümumi leksik-qrammatik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir;
- Sözü kök və şəkilçiyə ayırır; leksik və qrammatik şəkilçiləri fərqləndirir;
- Bir çox şəkilçilərin ahəng qanununa uyğun olaraq çoxvariantlı olduğunu müəyyən edir;
- Sözləri quruluşuna görə fərqləndirir.

Şagird söz birləşməsi və cümlə (**sintaksis**) ilə bağlı aşağıdakı bilik və bacarıqlara malikdir:

- Söz birləşmələrini söz və cümlədən fərqləndirir;
- Söz birləşmələrini növünə görə (feili və ismi birləşmələr) bir-birindən fərqləndirir;
- Cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növünü müəyyən edir;
- Cümlənin qrammatik əsasını (mübtəda və xəbəri) müəyyənləşdirir;
- Mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrini müəyyən edir.

Şagird bir sıra durğu işarələrindən istifadə qaydalarına (**puntuasiya**) riayət edir:

- Məqsəd və intonasiyadan asılı olaraq, cümlə sonunda müvafiq durğu işarələrindən istifadə edir;
- Mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri və sadalanan cümlə üzvləri arasında vergül işarəsindən istifadə edir;
- Dialoqlarda iki nöqtə və tire işarələrindən istifadə edir;
- Bir sıra durğu işarələrinin (dırnaq, mötərizə) sadə funksiyalarını izah edir.

Şagird bir sıra **leksik kateqoriyaları** fərqləndirir:

- Sinonim və antonimlərin nitqdə rolunu izah edir;
- Sözlərin həqiqi və məcazi mənalarını fərqləndirir;
- Çoxmənalı sözləri omonimlərdən fərqləndirir;
- Frazoloji birləşmələri sərbəst söz birləşmələrindən fərqləndirir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, dilin tədrisinə müasir yanaşma yalnız dil qaydalarının öyrədilməsini deyil, həm də nitq bacarıqlarının formalaşdırılmasını və inkişafını tələb edir. Bu isə yalnız dilçilik deyil, ümumiyyətlə, filologiya üzrə bir sıra termin və anlayışların mənimsədilməsini nəzərdə tutur.

İbtidai təhsil mərhələsində şagirdlər aşağıdakı filoloji anlayışları və akademik sözləri mənimsəyirlər:

abzas	əfsanə	qaravəlli	rəy
açar söz	əlifba	qoşma	ritm
adlıq hal	əmr cümləsi	qrammatik mənə	sait
aforizm	əsas nitq hissəsi	lakonik ifadə	samit
ahəng qanunu	feil	leksik mənə	şeir
alqış	feili birləşmə	lətifə	şəkilçi
anket	feili xəbər	lüğət	şərh
annotasiya	frazoloji birləşmə	məcəzi mənə	sərlövhə
antonim	gündəlik	mənəbə	səs
arqument	haşiyə	məsəl	sətir
atalar sözü	heca	məzmun	sıra sayı
bağlayıcı	hekayə	miflik obraz	sifət
baş qəhrəman	hekayə xəritəsi	miqdar sayı	sinonim
başlıq	hekayət	mimika	sitat
bayatı	həqiqi mənə	misra	söz
bədii mətn	hərf	modal söz	söz birləşməsi
bənd	hikmət	mötərizə	sözün kökü
bənzətmə	xarakter	mövzu	ssenari
cədvəl	xəbər	mübaligə	sual cümləsi
cümlə	xronologiya	mübtəda	sual əvəzliyi
cümlə üzvü	xüsusi isim	mücərrəd isim	şəxs adları
cümlənin əsası	ideya	müəllif	şəxs əvəzliyi
çıxışlıq hal	ixtisar	mühakimə	şəxsləndirmə
çoxmənalı söz	ikincidərəcəli cümlə	müləhizə	şüar
dastan	üzvü	mündəricat	tapmaca
daxili əlifba	incə sait	mürəkkəb ad	termin
defis	informativ mətn	mürəkkəb cümlə	təxəyyül
dırnaq işarəsi	isim	mürəkkəb söz	təmsil
dialog	ismi birləşmə	müsahibə	təsirlik hal
dodaqlanan sait	ismi xəbər	nağıl	tire
dodaqlanmayan sait	istinad	nəqli cümlə	üç nöqtə
durğu işarəsi	işarə əvəzliyi	nida cümləsi	ümumi isim
düzəltmə söz	izahlı lüğət	nitq hissələri	vergül
elan	jest	nöqtə	yarımbaşlıq
elmi-fantastik əsər	kəlam	obraz	yer adları
ensiklopediya	konkret isim	omonim	yerlik hal
epizod	köməkçi nitq hissəsi	orfoqrafik norma	yiylək hal
esse	qafiyə	plakat	yönlük hal
ədat	qalın sait	rəvayət	zərf

2. Dərslik komplektinin məzmun-struktur konsepsiyası

Dərsliyin məzmun iyerarxiyası: bölmə – fəsil – dərs

Ümumi təhsil müəssisələrinin 5-ci sinifləri üçün Azərbaycan dili dərsliyi 1-ci və 2-ci yarımil üçün nəzərdə tutulmuş iki hissədən, ümumilikdə 8 tədris vahidindən – bölmədən ibarətdir. Hər yarımil üçün 4 bölmə nəzərdə tutulmuşdur.

Bölmə dörd fəsil və ümumiləşdirici təkrardan ibarətdir. Dərsliyin hər bir hissəsinin sonunda “Söz boğçası” rubrikasında verilmiş sözlərin izahı təqdim olunur.

Dərslikdə ən kiçik məzmun vahidi fəsildir. O, əsasən, beş (bəzən dörd) dərsi əhatə edir. Fəslə təşkil edən dərslərdə müəyyən mövzu zəminində bütün məzmun xətləri üzrə nitq bacarıqlarının inkişafı üçün materiallar verilir. Ona görə də dərsliyin məzmun kompozisiyası haqqında danışarkən ayrı-ayrı dərsləri deyil, ümumilikdə fəsli təşkil edən mərhələlərdən danışmaq lazım gəlir. Hər dərs müəyyən bir mərhələni əhatə edir, ona görə də onu müstəqil məzmun vahidi kimi qəbul etmək düzgün olmazdı.

Bununla belə, dərslər müəyyən məzmun standartlarının reallaşması baxımından bitkin xarakter daşıyır. Fəsilər, əsasən, aşağıdakı şəkildə strukturlaşır:

1-ci dərs a) oxuya stimullaşdırma (motivasiya); b) oxu prosesi; c) mətn və yeni sözlərlə iş mərhələlərindən ibarətdir. Mətnin faktoloji baxımdan qavranılmasını yoxlamaq üçün tapşırıqlar, adətən, iş dəftərində verilir.

2-ci dərsdə mətnin daha dərinədən qavranılması üçün fəaliyyət (nəqlətmə, şərhətmə, ümumiləşdirmə, yaradıcı yanaşma) həyata keçirilir. Bu fəaliyyət oxu və danışma bacarıqlarının sıx inteqrasiyası şəklində baş verir.

3-cü dərsdə mövzu ilə bağlı dinləmə mətni təqdim olunur. Şagirdlər oxuduqları və dinlədikləri mətnləri mövzu, məzmun, ideya baxımından müqayisə edirlər.

4-cü dərs yazı bacarığının inkişafına xidmət edir (esse, mətnin təxəyyülə uyğun davam etdirilməsi, yazılı təqdimat materialı, sadə bədii mətn, əsər qəhrəmanına məktub və s.).

5-ci dərsdə dil qaydaları üzrə öyrədici material və möhkəmləndirici tapşırıqlar verilir.

Bu struktur hər bir fəsildə müxtəlif məzmun xətlərinə aid standartların taksonomiyanın mərhələlərinə uyğun reallaşdırılmasına imkan yaradır.

Rubrikalar

Dərslikdə tapşırıqlar müvafiq rubrikalar altında verilir. Bu rubrikalar haqqında məlumat dərsliyin 5-ci səhifəsində təqdim olunur. Şagirdlər onların əksəriyyəti ilə ibtidai təhsil dövründən tanışdırlar. “Qlossari” rubrikasına xüsusi diqqət yetirmək, bu sözün izahını vermək tövsiyə olunur: müəyyən elm sahəsinə aid terminlərin (şagirdlər “termin” anlayışı ilə tanışdırlar) izahlı lüğəti. Bu rubrikanı “Söz boğçası” rubrikasından fərqləndirmək lazımdır. “Söz boğçası”nda mətnə rast gəlinən yeni sözlərin siyahısı verilir. Mətn oxunduqdan sonra (bəzən əvvəl) bu sözlərlə bağlı iş aparılır. Həmin sözlərin izahı kitabın sonundakı “İzahlı sözlük”də verilir. “Qlossari”də isə tədris materialını mənimsəmək üçün müəyyən filoloji anlayış izah olunur.

Orta məktəb Azərbaycan dili dərslikləri üçün yeni rubrikalardan biri də “Diqqət et” rubrikasıdır. Burada nitq bacarıqlarının inkişafı texnologiyasını açıqlayan tövsiyələr əks olunur.

Dizayn

Dərslikdə bölmələr rənglə fərqləndirilir.

Hər bir fəsil üçün dörd səhifə (iki qoşasəhifə) ayrılır. 1-ci qoşasəhifədə oxu üçün mətn, söz ehtiyatı üzrə iş və oxuyub-anlama üzrə tapşırıqlar yer alır. 3-cü səhifədə dinləmə, danışma, yazı fəaliyyəti üçün çalışmalar verilir.

Dinləmə üçün nəzərdə tutulmuş mətnlər metodik vəsaitdə təqdim olunur.

Fəslin 4-cü səhifəsi dil qaydaları üzrə müəyyən mövzuya həsr olunur. Dərslikdə tapşırıqlar hərflərin əlifba sırası ilə nömrələnir. “A” tapşırığı yeni dərsin başladığını bildirir. Hər bir dərsə aid tapşırıqların nömrələri rənginə görə digərlərindən fərqlənir.

OXU. SÖZ EHTİYATI

3-cü fəsil

Oxu (Bədii mətn)

ORXAN VƏ TƏPƏL

Orxanda sümük xəstəliyi var idi. O, ayaq üstə çətinliklə durur, yeriyəndə əksayırdı. Həkimlərin dediyinə görə, bu xəstəlikdən xilas olmağın ən yaxşı yolu fiziki məşqlər, çox gəzmək idi. Lakin Orxan çox vaxt gəzməkdən imtina edirdi. Hər dəfə ayağının ağrıdığını dedikdə atasının **ürəyi yumsalır**, onu çox gəzməyə məcbur edə bilirdilər.

Bir dəfə Orxan yolda bir kükük gördü. Qara rəngli çox qəşqəş bir kükük idi. Yalnız alında qəşqəsi vardı. Amma əksayırdı, bir ayağını yuxarı qaldırıb üç ayağı üzərində gəzirdi. Orxan yaxınlaşıb onu tumarlıdı. Kükük də boynunu mehribancaşına Orxanın ayağına sürtdü. Orxan itlə danışmağa başladı:

—Yəqin, acsan, ha? Bas ayağını kim bu günə salıb? Gəl mənimlə biza gedək.

Orxan küküyü evlərinə apardı. Orxanın anası əvvəlcə bunu narazılıqla qarşıladı. Lakin sonra özünün də bu mehriban kükükdən xoşu gəldi. Orxana dedi:

—Gəl onu baytara aparaq. Görk ayağını sağalda bilərikmi?!

Baytar küküyün ayağını **rentgenə** saldıqdan sonra dedi:

—Sümüyü bir neçə yerdən sınıb. İndi mən onları bitişdirib ayağını sarıyaram. Nəzarətdə saxlasanız, bir müddətdən sonra sağalar.

İki həftədən sonra baytar küküyün ayağını yenidən **müayinə** edib dedi:

—Hər şey yaxşıdır, sümükler bitişir. İndi çalın onu gəzdirəsiniz ki, əzələləri zəifləməsin.

O gündən Orxan hər gün küküyü ilə parka çıxıb gəzirdi. O, sevimli dostu ilə söhbət edər, kolbasə-çörəyini onunla bölüşürdü. Ona da da qoymuşdu. Tapal, əvvəlcə onlar bir-iki kilometr gəzir, evə qayıdanda isə Orxan ayağının ağrısından ufdlayırdı. Lakin bir aydan sonra onlar rahatca üç-dörd kilometr gəzirdilər.

Bir dəfə yəna də parkda oynayırdılar. Orxan tennis topunu çəməniyə atır, Tapal topu ağzı ilə götürüb ona gətirirdi. Birdən top parkın yanından keçən maşın yoluna düşdü. Tapal sürətlə sütiyən avtomobillərə fikir vermadan yola doğru qaçdı.

—Dayan, Tapal! —deyə Orxan həyəcanla onun arxasına yüyürdü. Lakin çox qaça bilmədi. Dörd-beş addım atmışdı ki, yera yıxıldı. Na qədər çalışsa da, ayağa dura bilmədi.

14

Söz ehtiyatı

Orxanın qışqığını eşidən Tapal tez geri dönüb onun yanına gəldi. Dostunun yanında həyəcanla ora-bura vurnusanaq hürməyə başladı.

Parkdakı tanış uşaqlardan biri Orxanla qaçdı ki, valideynlərinə xəbər versin.

Yarım saat sonra Orxan, atası və anası həkimin otağında idilər. Tapal da burada idi. Deyəsən, o özünü günahkar hesab edirdi. Bir künca qışlıb gah həkimə, gah da çarpyıda uzanmış Orxana baxırdı.

Həkim Orxanın ayağını müayinə etdi. Üzündə təəccüb ifadəsi var idi:

—Orxan, bir ayağa dur görüm. Qayıya doğruget.

Orxan ayağa qalxıb yeriməyə başladı. O axsambir, ayağında heç bir ağrı hiss etmədi. Ata ilə ananın sevincinin həddi-hüdudu yox idi.

—Deyəsən, idmanla məşğul olmağa başlamısan? —deyə həkim gülümsədi.

—Xeyr, —Orxan utancaq səslə cavab verdi.

Atası söhbəti qarşıdı:

—Orxan Tapalın ayağını sağaltmaq üçün hər gün onunla bir neçə kilometr gəzir.

—Tapal kimdir?

Ata otağın küncündə sakitcə oturmuş Tapalı göstərdi. Kükük nədənsə sarğılı ayağını qaldırıb həkimə sarı uzatdı. Həmin onun bu hərəkətinə güldü. Həkim əlini Orxanın çiyinə qoyub dedi:

—Sani xeyrəxahlığın sağaldı.

Rəfiq Ələkbəroğlu

Söz ehtiyatı

1 Sizcə, nə üçün Orxan itinə “Tapal” adı qoymuşdu? İllüstrasiyaya və mətnə əsasən bu sözün mənasını təxmin edin. Lüğət vasitəsilə dəqiqləşdirin.

2 Mətnə “ürəyi yumsalmağ” ifadəsinin işləndiyi kontekst (cümle) onun mənasını başa düşməyə kömək edirmi? Cavabınızı əsaslandırın.

3 Qruplarla iş. Tərkibində “ürək” sözü olan frazeoloji birləşmələrin mənalarnı izah edin. Bu ifadələri cümlələrdə işlədin.

I qrup: ürəyi yumaq, ürəyə yarmaq, ürəyi açmaq.

II qrup: ürəyi qırmaq, ürəyi sıxmaq, ürəyi dağa dönmək.

III qrup: ürəyi döşmək, ürəyi əsmək, ürəyi gəlmək.

IV qrup: ürəyi qopmaq, ürək qızdırmaq, ürəyi sinmaq.

Nə anladın?

5 Cümlələri mətnin məzmununa əsasən tamamlayın.

1. Orxan əksayırdı, çünki ...

2. Orxan hər gün Tapal ilə bir neçə kilometr gəzirdi, çünki ...

3. Orxanın ayağı sağalmışdı, çünki ...

1-ci bölmə. Fərd və toplum 15

DİNLƏMƏ. DANIŞMA. YAZI

Danışma • Dinişmə • Yazı

1 “Orxan və Tapal” mətninin hissələrini uyğun yarımbaşlıqlarla adlandırın və nəql edin.

2 Aşağıdakı mətni oxuyun və “bumerang effekti” ifadəsini “Orxan və Tapal” mətninin məzmunu və ideyası ilə əlaqələndirin.

Bumerang effekti

Bumerang oraqaşkıllı on silahdır. Qədimdə bu silahlardan Avstraliyada ovçular istifadə edirdilər. Bumerangın belə bir xüsusiyyəti var: hədəfə dəymədikdə havada öz oxu ətrafında fırlanaraq başlanğıc nöqtəsinə qayıdır. “Bumerang effekti” ifadəsi buradan yaranmışdır. Bu o deməkdir ki, həyatda insanın başqalarına qarşı etdiyi hər bir əməl — yaxşıqlıq və ya pislilik əvvəl-axır onun özünə qayıdır.

effekt — hər hansı prosesin, fəaliyyətin nəticəsi, təsiri.

Dinişmə

3 Qeydlər götürməklə “Yaxşıqlıq zənciri” mətnini dinləyin və hadisələrin ardıcılığını müəyyən edin.

a. Xəstənin dostuna məktubu
b. Ofisiəntin xeyrəxahlığı
c. Tibb bacısının təbəssümü
d. Xilaskar kükük
e. Uşaq və kükük
f. Əlaqə müştəri

1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100

4 Müzakirə. Tibb bacısı və onun ailəsinin yanından nə xilas etdi? Seçiminizi edin və dinlədiyiniz mətnə istinad edərək əsaslandırın.

a. Kükük xilas etdi.
b. Tibb bacısının xəstəyə təbəssümü xilas etdi.

5 “Orxan və Tapal” və “Yaxşıqlıq zənciri” mətnlərini mövzu, məzmun, ideya baxımından müqayisə edin.

Yazı

6 Cümlələr iş. “Yaxşıqlıq zənciri” mətnində “zəncir”ə yeni “həqiqətlər” əlavə etməklə mətni genişləndirin. Yoldaşınızın mətninə münasibət bildirin.

16

DİL QAYDALARI

Dil qaydaları

Sözlərdə samitlərin deyilişi və yazılışı

1 Aşağıdakı samitlərdən tələffüzü yaxın olan cütü müəyyən edin.

ç k z d
t s g c

Yadda saxla

Samitlərin iki növü var: kar və cingiltli. Onların çoxu bir-biri ilə cütlik təşkil edir:

Kar samitlər: s f x k p s ç t h k' - - - - x'
Cingiltli samitlər: j v g b z c d - q l m n r y

[k] və [y] işarələri üzərindəki cizgi “strix” adlanır.
[k'] — “klub”, “konsert” kimi sözlərdəki “ka” hərfinin ifadə etdiyi səsdır.
[x'] — “laçək”, “maktub” kimi sözlərdəki “ke” hərfinin ifadə etdiyi səsdır. Bu səs [y] səsinə yaxın tələffüz olunur.

2 Yuxarıdakı cədvəle əsasən suallara cavab verin.

1. Dilimizdə neçə samit var?
2. Onlardan neçəsi kar, neçəsi cingiltli?
3. Hansı kar samitin cingiltli qarşılığı yoxdur?
4. Hansı cingiltli samitlərin kar qarşılığı yoxdur?

Clasartı

Seslərin və sözlərin tələffüz formasını mütərizədə yazılır. Buna **transkripsiya** deyilir. Məsələn: konfet. [k'ənfet]

3 Məntiq. Dördündən biri fərqlidir.

1 2 3 4 1 2 3 4 1 2 3 4
b q t z x c k h f g n y

4 Verilmiş sözün son samitini qarşılığı ilə əvəz edin və yeni yaranan sözü izah edin.

sanad — rəsmi kağız qəlp — saxta
sənə... — qəlp... —

Kar və cingiltli samit cütələrinin tələffüzü oxşar olur. Məsələn, k — g kar və cingiltli samit cütüdür, ona görə də bəzən **bitki** əvəzinə səhvən **bitgi** yazılır.

5 Tələffüz forması verilmis sözləri dəftərinizdə orfoqrafik normalara uyğun yazın.

[bulut], [əlbətdə], [sə'k'qız], [ç'çax'], [tufənk], [təpəlbət], [səgə], [corap]

1-ci bölmə. Fərd və toplum 17

3. Məzmun standartları və onların reallaşdırma yolları

Aşağıda 5-ci sinif üçün nəzərdə tutulan nitq bacarıqları və dil bilgiləri müvafiq məzmun xətləri üzrə təsnif olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu təsnifat struktur və konkretlik baxımından mövcud fənn kurikulumundan müəyyən qədər fərqlənsə də, mahiyyət və konseptual yanaşma baxımından eynidir. Əsas fərqlər aşağıdakılardır:

1. Əsas standartlar (göy rənglə verilmişdir) daha konkret ifadə olunmuşdur.
2. “Söz ehtiyatı” standartı “Oxu” məzmun xəttindən “Dil qaydaları” məzmun xəttinə keçirilmişdir. Belə ki, 1) söz ehtiyatı bütün nitq bacarıqları üçün vacib olan amildir; 2) leksikologiya dilçiliyin sahələrindən biridir və onu yalnız “Oxu” məzmun xətti ilə məhdudlaşdırmaq düzgün olmazdı.
3. Altstandartlar müəyyən açıqlamalar – təlim nəticələri ilə müşayiət olunmuşdur ki, onlar standartın komponentlərini və ya onun reallaşmasına doğru aparan yolları ifadə edir.
4. Təqdim olunan məzmun standartlarında nitq bacarıqları və dil bilgilərinin (xüsusilə oxu, yazı və dil qaydaları üzrə) daha geniş spektri əks olunmuşdur ki, bu da tədris prosesini daha səmərəli qurmağa, daha rəngarəng çalışma modellərindən istifadə etməyə imkan verir.

1. DİNLƏYİB-ANLAMA VƏ DANIŞMA

1.1. Dinlədiyi mətni qavradığını nümayiş etdirir.

1.1.1. Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.

- Qeyd götürməklə dinləyir:
 - Mətni dinləyərkən açar sözləri seçir.
 - Seçdiyi açar sözlər əsasında yaddaş xəritəsi tərtib edir.
- Dinlədiyi mətnin məzmununa uyğun olan (olmayan) fikir və faktları müəyyənləşdirir.
- Dinlədiyi mətndəki hadisələrin zaman ardıcılığını müəyyən edir.

1.1.2. Dinlədiyi mətnin ideyasını, məzmun, struktur və bədii xüsusiyyətlərini şərh edir.

- Dinlədiyi mətnin hissələrini uyğun yarımbaşlıqlarla adlandırır.
- Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyən edir.
- Dinlədiyi mətndəki obrazları təhlil edir.
- Dinlədiyi mətnin ideyasını müəyyənləşdirir.
- Dinlədiyi və oxuduğu mətnləri mövzu, məzmun, ideya baxımından müqayisə edir.
- Mətndəki əsas fikri öz həyat düşüncələri ilə əlaqələndirir.

1.2. Müzakirə, debat və dialoqlarda dinlədiyi fikirlərə adekvat reaksiya verir.

1.2.1. Diskussiyanın formatına və müzakirələrdə qəbul edilmiş qayda və tövsiyələrə əməl edir.

- Müzakirə və ya debat zamanı tərəflərin fikirləri ilə bağlı qeydlər götürür.
- Çıxışa başlayarkən, çıxış zamanı və çıxışın sonunda standart ifadələrdən istifadə edir.
- Çıxış zamanı mövzu və zaman çərçivəsinə riayət edir.

1.2.2. Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.

- Müzakirə zamanı səslənən problemlərə münasibət bildirir.
- Dinlədiyi fikirlərlə bağlı arqument və əks-arqumentlər gətirir.
- Həyatdan nümunələr gətirməklə fikrini əsaslandırır.
- Fikirlərini arqumentlərlə izah edir.
- Sitat gətirməklə fikrini əsaslandırır.

1.2.3. Məlumat almaq və ya fikrini çatdırmaq məqsədilə dialoq qurur.

- Mövzu ilə bağlı dialoq qurmaq (müsahibə almaq) üçün suallar tərtib edir.
- Dialoqa (müsahibəyə) hazırlaşarkən mövzu ilə bağlı araşdırmalar aparır.

1.3. Müşahidə etdiklərini, təəssüratlarını və araşdırdığı məlumatları rəbitəli mətn şəklində təqdim edir.

1.3.1. Verbal-qrafik materialları (şəkil, sxem, cədvəl, məlumat vərəqi, xəritə və s.) şərh etməklə rəbitəli mətn qurub danışır.

- Əldə etdiyi bilgilər əsasında qrafik informasiyanı şərh edir.
- Süjetli şəkillər (komiks) üzrə rəbitəli mətn qurub danışır.
- Verbal və qrafik materiallar əsasında varlıq və hadisələri müqayisəli təhlil edir.
- Verbal-qrafik informasiyadan ibarət araşdırma materiallarını rəbitəli mətn şəklində təqdim edir.

1.3.2. Oxuduğu və ya dinlədiyi mətni nəql edir.

- Mətni tərtib etdiyi plan əsasında nəql edir.
- Mətni tərtib etdiyi suallar əsasında nəql edir.
- Mətni götürdüyü qeydlər əsasında nəql edir.
- Janrın xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla oxuduğu və ya dinlədiyi mətni nəql edir.

1.3.3. Hər hansı hadisə, varlıq haqqında fikir və təəssüratlarını, apardığı araşdırmaların nəticələrini rəbitəli mətn şəklində təqdim edir.

- Araşdırma zamanı götürdüyü qeydlər (açar sözlər, tezislər) əsasında mövzu üzrə məruzə edir.
- 5-ci sinfə uyğun bilgiləri əsasında mövzu üzrə verilmiş tezisləri genişləndirməklə danışır.
- Mövzu ilə bağlı təxəyyülünə uyğun mətn qurub danışır.
- Təqdimat zamanı fikirlərin məntiqi ardıcılığına riayət edir.

1.4. Danışarkən ədəbi dilin normalarına riayət edir, ekspressiv nitq bacarığı nümayiş etdirir.

1.4.1. Danışarkən orfoepik normalara riayət edir (o – a, q – x və s.) və uyğun sintaktik konstruksiyalardan istifadə edir.

- Mənimsədiyi qrammatik normaları nitqində tətbiq edir.

1.4.2. Şifahi nitqində öyrəndiyi yeni söz və ifadələrdən, eləcə də situasiyaya uyğun standart ifadələrdən (nitq etiketləri, atalar sözləri, məsəl və deyimlər) istifadə edir.

- Mətnlərdə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrdən nitqində istifadə edir.
- Situasiyaya uyğun standart ifadələrdən (nitq etiketləri, atalar sözü və məsəllər) istifadə edir.

1.4.3. Təqdimat və müzakirələrdə çıxış zamanı cəlbədici danışmaq tərzindən istifadə edir.

- Dinləyicilərlə göz təması qurur.
- Uyğun səs tonu və intonasiyadan istifadə edir.
- Jest və mimikalardan yerli-yerində istifadə edir.

2. OXUYUB-ANLAMA

2.1. Faktoloji qavrama. Açıq şəkildə ifadə olunmuş informasiyanı mənimsədiyini nümayiş etdirir.

2.1.1. Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.

- Sözləri düzgün tələffüz etmədikdə cümləni yenidən oxuyur.
- Mətnin məzmununa uyğun səs tonu seçir.
- Mətndəki obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.

2.1.2. Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

- Mətni oxuyarkən tanış olmadığı sözləri qeyd edir.
- Qeyd götürməklə mətni oxuyur.
- Mətni oxuyarkən qabaqcadan müəyyən olunmuş sualların cavablarını mətndən seçir.
- Mətnin məzmununa uyğun hekayə xəritəsi tərtib edir.
- Mətnin məzmunu ilə bağlı suallar tərtib edir.
- İnformativ mətndəki əsas faktları müəyyən edir.
- Mətndəki hadisələrin ardıcılığını müəyyən edir.
- Mətnlə illüstrasiya arasındakı uyğunluğu müəyyən edir.
- Mətnin məzmununa uyğun olan (olmayan) fikirləri müəyyənləşdirir.
- Mətndə öz əksini tapan (tapmayan) fikirləri müəyyənləşdirir.
- Verbal-qrafik informasiyanı (məlumat vərəqi, cədvəl, sxem) mənimsədiyini nümayiş etdirir.
- Mətndəki hadisələrin açıq şəkildə göstərilən səbəbini izah edir.

2.1.3. Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə mətnlərdə tanış olmayan ad, ifadə və faktlara aydınlıq gətirir.

- Araşdırdığı mənbələr əsasında mətndəki məlumatın həqiqətə uyğun olub-olmadığını müəyyən edir.
- Mətndəki elmi məlumatları 5-ci sinfə uyğun fənn bilgiləri ilə müqayisə edir.
- Müxtəlif sorğu ədəbiyyatından istifadə etməklə anlamadığı ifadə, deyim və adların mənasını müəyyən edir.
- Mətndəki ziddiyyətli məqamları araşdırmaq üçün mötəbər mənbələrə müraciət edir.

2.2. Nəticə çıxarma. Mətndəki hadisə, fakt və fikirlər arasındakı səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyən edir.

2.2.2. Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.

- Mətndə irəli sürülən fikri əsaslandırın arqumentləri müəyyən edir.
- Mətndə səbəbi açıq şəkildə əks olunmayan hadisənin nə üçün baş verdiyini təxmin edir.
- Faktlardan istifadə etməklə mətndə açıq şəkildə ifadə olunmayan məlumatı müəyyən edir.
- Mətndə sətiraltı fikir və informasiyanı izah edir.
- Obrazın təsvirindəki detallardan çıxış edərək onun davranışını əsaslandırır.
- Obrazın davranışının və keçirdiyi hisslərin səbəbini izah edir.
- Mətnlə bağlı səbəb-nəticə əlaqəsi cədvəlini tamamlayır.

2.2.3. Mətndəki faktları, məlumat və illüstrasiyaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.

- Mətndə fikir və arqumentlər arasındakı məntiqi əlaqəni müəyyən edir.
- Mətndəki faktlardan çıxış edərək fərziyyələr irəli sürür.
- Mətndə səbəb-nəticə əlaqəsinin pozulduğu halları müəyyən edir.

2.3. Ümumiləşdirmə və şərh etmə. Mətni məzmun, struktur, dil-üslub və obrazlar sistemi baxımından təhlil edir.

2.3.1. Mətnləri məzmun və dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

- Bədii mətnlərin janrlarını səciyyələndirən dil-üslub xüsusiyyətlərini müəyyən edir.
- Mətndə müəllif mövqeyi ilə fakt arasındakı fərqi müəyyən edir.
- Mətndə əsaslandırılmış fikirlə fərziyyə arasındakı fərqi müəyyən edir.
- Mətndə təxəyyüllə real hadisə arasındakı fərqi müəyyən edir.
- Mətnlərin bədii, poetik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir və onların ekspressiv təsirini izah edir.

- Müxtəlif mətnləri mövzu, məzmun baxımından müqayisə edir.
- Mövzu ilə bağlı əldə etdiyi məlumatlara əsasən mətndəki fakt və fikirlərin həqiqətə uyğunluğunu müəyyən edir.

2.3.2. Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.

- Mətnin bitkin hissələrini yarımbaşlıqlarla adlandırır.
- Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə, sonluq) müəyyən edir.
- Əsərin fabulası ilə süjeti arasındakı fərqi müəyyən edir.
- Mətnin məzmununun ifadə olunmasında onun strukturunun rolunu izah edir.

2.3.3. Mətndəki obrazları xarakterizə edir.

- Mətndəki hadisələrə və dialoqlara görə obrazlar haqqında fikir yürüdür.
- Müəllifin obraza münasibətini göstərən ifadələri və detalları müəyyən edir.
- Süjet boyu xarakterin necə dəyişdiyini izləyir və izah edir.
- Hər yeni epizoddə xarakterdə təzahür edən fərqli xüsusiyyətləri izah edir.
- Obrazlar xəritəsi tərtib edir.
- Mətndəki obraz və hadisələri həyatda gördükləri ilə müqayisə edir.

2.3.4. Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.

- Müəllifin məqsədini (məlumat vermək, əyləndirmək, inandırmaq, təlimat vermək, cavab axtarmaq və s.) müəyyən edir.
- Bədii mətndəki hadisələrdən və obrazların davranışından çıxış edərək ideyanı müəyyən edir.
- İnformativ mətndəki fakt və fikirlərdən çıxış edərək müəllifin məqsədini müəyyən edir.
- Oxuduğu mətnlərin ideya yaxınlığını müəyyən edir.
- Mətndəki detalları əsas fikirlə əlaqələndirir.

2.4. Tənqidi təfəkkür, emosional-yaradıcı qavrama. Mətnə yaradıcı yanaşmaqla fakt, hadisə və obrazlara öz münasibətini bildirir.

2.4.1. Bədii mətndəki obrazlara və müəllif yanaşmasına öz münasibətini bildirir.

- Mətndəki obrazların davranışlarına münasibət bildirir.
- Mətndəki obraz və hadisələrə tənqidi münasibət ifadə edir.

2.4.2. Mətnin məzmununa yaradıcı yanaşmaqla onu təxəyyülünə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya təcrübədə tətbiq edir.

- Mətnin məzmunundan çıxış edərək hadisələrin davamını təxmin edir.
- Dialoji mətni səhnələşdirərkən improvizələr edir.
- Mətni məzmun və janrın tələbinə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya tamamlayır.
- İnformativ mətndə tanış olduğu ideyanı (kəşf, ixtira, fərziyyə və s.) təcrübədə tətbiq edir.

3. YAZI

3.1. Fakt, hadisə, fikir və duyğularını yazıda əks etdirir.

3.1.1. Dinlədiyi, oxuduğu, həyatda gördüyü hadisə və faktlar əsasında mətn (ifadə, xatirə və s.) yazır.

- Qurduğu plan əsasında dinlədiyi və ya oxuduğu mətnin qısa məzmununu yazır.
- Hər hansı hadisəni ssenari və ya dialoq şəklində yazılı təqdim edir.
- Mənzum mətni nəsrə çevirərək yazır.
- Oxuduğu informativ mətndəki əsas faktları yazıda əks etdirir.
- Tanış olduğu və ya təsəvvür etdiyi məlumatları yazıda əks etdirir.

- Əldə etdiyi məlumatlar əsasında kiçikhəcmli informativ mətn yazır.
- Mətnlər əsasında xülasə və ya tezislər yazır.
- Qrafik informasiyanı yazıda rəqibətli cümlələr şəklində təqdim edir.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

- Janrın tələblərini gözləməklə kiçikhəcmli sadə bədii mətn yazır.
- Mühakimə və arqumentlərini əks etdirməklə kiçikhəcmli esse yazır.
- Oxuduğu mətn haqqında resenziya yazır.
- Əldə etdiyi məlumatlar əsasında kiçikhəcmli informativ mətn yazır.
- Tanış olduğu və ya təsəvvür etdiyi məlumatları yazıda əks etdirir.

3.1.3. Məqsədə uyğun olaraq sadə əməli yazılar (təlimat, elan, şüar, annotasiya, izahat) yazır.

3.1.4. Mövzu ilə bağlı yazılı təqdimat hazırlayır.

- Tarixi hadisələrə aid xronoloji cədvəl tərtib edir.
- Mövzu üzrə divar qəzeti üçün materiallar hazırlayır.
- Verbal və vizual məlumatlardan ibarət təqdimat materialı (məlumat vərəqi, cədvəl, diaqram, sxem və s.) hazırlayır.
- Verbal və vizual məlumatlardan ibarət reklam materialı (poster) hazırlayır.

3.2. Yazıda ədəbi dilin normalarına və mətnin məzmun-struktur tələblərinə riayət edir.

3.2.1. Fakt, hadisə və fikirləri mətnin abzas və hissələri üzrə strukturlaşdırır.

- Mətnə axıcılığı gözləmək üçün hissələr arasında uyğun keçid cümlələrdən istifadə edir.

3.2.2. Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.

4. DİL QAYDALARI

4.1. Orfoqrafiya, orfoepiya. Yazılı və şifahi nitqində orfoqrafiya və orfoepiya normalarına riayət edir.

4.1.1. Sözlərdə səs və hərflərin tələffüz və yazılış qaydalarına riayət edir.

- a. Sözlərdə saitlərin (o – a, i – ü və s.) və samitlərin (k, q samitləri və s.) yazılışı və tələffüzü qaydalarına riayət edir.
- b. Sözü sətirdən sətərə keçirilmə qaydalarına riayət edir.

4.1.2. Sözlərin və mürəkkəb adların böyük hərflə yazılış qaydalarına riayət edir.

- Xüsusi isimlərin böyük hərflə yazılışı qaydalarına riayət edir.

4.1.3. Şəkilçilərin yazılış və tələffüz qaydalarına riayət edir.

- a. Sayların rəqəmlə yazılışında orfoqrafiya qaydalarına riayət edir.
- b. İki və dördvariantlı şəkilçilərin yazılış qaydalarına riayət edir.

4.1.4. Sözlərin bitişik, ayrı və defislə yazılış qaydalarına riayət edir.

- a. Mürəkkəb sözlərin tərkib hissələri arasındakı mənə əlaqəsindən çıxış edərək onların düzgün yazılışını müəyyən edir.
- b. Azaltma və çoxaltma dərəcəli sözlərin yazılışında orfoqrafiya qaydalarına riayət edir.

4.2. Qrammatika. Fikrin dəqiq ifadə olunmasında sözlərin qrammatik formalarının və sintaktik konstruksiyaların rolunu izah edir.

4.2.1. Kontekstdən və qrammatik formadan çıxış edərək sözlərin qrammatik-semantik mənasını izah edir.

- a. Əsas nitq hissələrinin ümumi qrammatik mənalərini və morfoloji tərkibini müəyyən edir.
- b. Köməkçi nitq hissələrinin ümumi qrammatik mənalərini müəyyən edir.

4.2.2. Sintaktik vahidlərin (söz birləşməsi, cümlə) konstruksiyasını və ifadə etdiyi semantik mənanı izah edir.

- a. Söz birləşməsini söz və cümlədən fərqləndirir.
- b. Cümlənin qrammatik əsasını müəyyən edir.
- c. Cümlənin məqsədə və quruluşuna görə növlərini müəyyən edir.

4.3. Punktuaasiya. Cümlələrdə durğu işarələrindən yerli-yerində istifadə edir.

4.3.1. Məqsəd və intonasiyadan asılı olaraq cümlə sonunda uyğun durğu işarələrindən (nöqtə, üç nöqtə, sual işarəsi, nida işarəsi) istifadə edir.

4.3.2. O, bu əvəzliliklərindən sonra vergül işarəsindən yerli-yerində istifadə edir.

4.4. Leksika. Söz və ifadələrin mənasını izah edir və onlardan kontekstə uyğun olaraq istifadə edir.

4.4.1. Leksik vahidlərin mənalərini müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.

- a. Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).
- b. Sözü izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.
- c. Söz tərkibindəki morfemlərin (kəm, ala, qeyri, açıq, tünd, -çı, mini, -stan, abad, -xana və s.) semantik mənasından çıxış edərək sözün mənasını müəyyən edir.

4.4.2. Nitqin ekspressivliyində məcaz və leksik fiqurların rolunu izah edir.

- a. Sözün həqiqi və məcazi mənalərini fərqləndirir, frazeologizmləri müəyyən edir.
- b. Bədii mətndəki sadə leksik fiqurları (antiteza, leksik təkrir, söz oyunu və s.) müəyyən edir.

4. I YARIMILDƏ MƏZMUN XƏTLƏRİNİN TƏDRİS VAHİDLƏRİ ÜZRƏ BÖLGÜSÜ

Fəsil	Oxu	Dinləmə	Danışma
1-ci bölmə. Fərd və toplum			
1	Uğurun sirri	Yeddi nar çubuğu	Nəqletmə. Müzakirə
2	Ad günü hədiyyəsi	Mətnin davamı	Nəqletmə
3	Orxan və Təpəl	Yaxşılıq zənciri	Müzakirə
4	Jan Valjan	Madlen ("Səfillər" romanından parça)	Şərhetmə
1-ci bölmə üzrə ümumiləşdirici təkrar (Oxu və dil qaydaları)			
2-ci bölmə. Mənəvi dəyərlər			
1	Bilirdim ki, gələcəksən	Qazi Vüsal Səttarov	Müzakirə
2	Otbiçənin hekayəti	Mükafat	Nəqletmə
3	Təcili qan lazımdır		Nəqletmə
4	Sözün qüdrəti	Padşahın yuxusu	Nəqletmə
2-ci bölmə üzrə ümumiləşdirici təkrar (Oxu və dil qaydaları)			
3-cü bölmə. Ana təbiət			
1	Yazın oğlan çağında	Payızda	Təqdimat
2	Ağac əkən adam	Qarabağ təbiətinə qarşı terror	Şəkil üzrə danışma (Sxemin şərhə)
3	Ağıllı canlılar	Bala delfin	Sxem üzrə danışma Təqdimat: "Memar canlılar"
4	Meşə simfoniyası		
3-cü bölmə üzrə ümumiləşdirici təkrar (Oxu və dil qaydaları)			
4-cü bölmə. Niyə belə deyirik?			
1	Qədim yunan sözləri	Teatr	Yaradıcı nəqletmə Təqdimat
2	Hacı Qara	Poçt qutusu	
3	Onlar kimdir?	Birgünlük xəlifə	Məruzə
4	Bəs zıncırovu kim asacaq?	Gəmiləri yandırmaq	Situasiyaya uyğun hekayə qurma
4-cü bölmə üzrə ümumiləşdirici təkrar (Oxu və dil qaydaları)			

Yazı	Dil qaydaları	Akademik sözlər	Dərs
Mətnin təxəyyülə əsasən davam etdirilməsi	Sözlərdə saitlərin yazılışı	• kontekst • açıq sait • qapalı sait	5
Esse: "Ən yaddaqalan ad günüm"	Cümlə sonunda durğu işarələri		5
Yaradıcı ifadə (dinləmə mətninin genişləndirilməsi)	Sözlərdə samitlərin deyilişi və yazılışı	• kar samit • cingiltili samit • transkripsiya	5
Situasiyaya uyğun hekayə	Leksik və qrammatik mənə	• bədii portret	5
			1
Əsər qəhrəmanına məktub	Sözün həqiqi və məcazi mənası	• mətnin növü • məzmun • mövzu • ideya	5
	Çoxmənalı sözlər. Omonimlər	• novella	4
Mətnin təxəyyülə əsasən davam etdirilməsi	"K" samitinin deyilişi və yazılışı		5
	"Q" samitinin deyilişi və yazılışı	• detektiv	4
			1
Təsviri xarakterli esse	Kök və şəkilçi. Leksik və qrammatik şəkilçilər	• şəxsləndirmə • peyzaj	5
Elan, plakat	Sözün quruluşca növləri		5
Qrafik informasiya əsasında rabitəli mətn	Ahəng qanunu. İki və dörd cür yazılan şəkilçilər	• ikivariantlı şəkilçilər • dördvariantlı şəkilçilər	5
	Mürəkkəb sözlərin yazılışı		4
			1
Esse: "...Həqiqəti hər şeydən üstün tuturam"	Alınma sözlər və şəkilçilər		5
Annotasiya	Sinonimlər və antonimlər	• monoloq • dialoq • dram əsəri • remarka	4
Dosta məktub Hekayə	Sözün sətirdən sətərə keçirilməsi		5
Qrafik informasiya əsasında rabitəli mətn	Lüğətdən istifadə		4
			1

5. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi

Tədrisin tərkib hissəsi olan qiymətləndirmə həm müəllimə, həm də şagirdə məqsədə doğru irəliləyiş haqqında məlumat verir. Bu məlumatlardan çıxış edərək müəllim tədris prosesini necə davam etdirmək barədə qərarlar qəbul edir.

Qiymətləndirmənin növləri, prosedur qaydaları, forma və üsulları haqqında müxtəlif mənbələrdə xeyli sayda metodik tövsiyələr və direktiv göstərişlər var. Lakin bir məqamı daim diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır: **qiymətləndirmə elə təşkil olunmalıdır ki, təhsil mərhələsinin əvvəlindən sonuna qədər hər bir şagirdin nailiyyətləri haqqında fikir söyləmək mümkün olsun.** “Şagird nailiyyətləri” dedikdə təhsil proqramında təsbit olunmuş məzmun standartları – bilik və bacarıqlar nəzərdə tutulur. Beləliklə, həmin standartlarda əks olunan hədəflər qiymətləndirmə zamanı meyarə çevrilir.

Diagnostik qiymətləndirmə müvafiq təhsil mərhələsi üçün nəzərdə tutulan ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. 5-ci sinfin əvvəlində diagnostik qiymətləndirmə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, müəllim tədris prosesini səmərəli qurmaq, diferensial təlim strategiyasını düzgün müəyyənləşdirmək üçün hər bir şagirdin nitq bacarıqları, söz ehtiyatı və dil bilgiləri haqqında aydın təsəvvürə malik olmalıdır.

Formativ qiymətləndirmə imkan verir ki, müəllim “əlini daim şagirdin nəbzində saxlasın”. Bu qiymətləndirmə müəllimə növbəti mərhələ üçün təlimin strategiyasını müəyyənləşdirməyə kömək edir. Qiymətləndirmənin meyarları isə müvafiq mərhələnin əvvəlində qoyulmuş məqsədlərdən asılıdır.

Metodik vəsaitdə hər bir dərslərin sonunda qiymətləndirmə cədvəli verilir ki, burada qiymətləndirmə meyarı və qiymətləndirmə üçün tədris materialı (tapşırıq) qeyd olunur. Nəzərə almaq lazımdır ki, dərslərin məqsədi qismində altstandart qeyd olunursa, formativ qiymətləndirmə meyarı kimi həmin standartın müvafiq dərslər üçün nəzərdə tutulmuş bir komponenti (kiçik hədəflər, addımlar) verilir. Məsələn:

Dərslərin məqsədi (altstandart)	Qiymətləndirmə meyarı	Qiymətləndirmə materialı
2.1.2. Mətnədəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.	Mətnədəki hadisələrin ardıcılığını müəyyən edir.	Tapşırıq a
2.3.3. Mətnədəki obrazları xarakterizə edir.	Obrazlar xəritəsi tərtib edir.	Tapşırıq b
1.3.2. Oxuduğu və ya dinlədiyi mətni nəql edir.	Janrın xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla oxuduğu və ya dinlədiyi mətni nəql edir.	Tapşırıq c

Summativ qiymətləndirmə vasitəsilə tədris vahidi ərzində şagirdlərin müxtəlif məzmun əldə etdikləri bilik və bacarıqların səviyyəsi müəyyən edilir. Bu qiymətləndirmə üçün materiallar müəllimlər və ya məktəb tərəfindən hazırlanır. Azərbaycan dili üzrə summativ qiymətləndirmə materialları, adətən, oxu, dinləmə və dil qaydaları məzmun xətlərini əhatə edir. Danışma üzrə şagirdin səviyyəsi tədris vahidi boyu müşahidələr nəticəsində müəyyən edilir.

Dərs	Mövzu	Məzmun xətləri	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MV səh.
1-ci fəsil					
1	Uğurun sirri	Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	6-7	3	18-19
2	Uğurun sirri	Oxu. Danışma	8	4	19-20
3	Yeddi nar çubuğu	Dinləmə	8	5	20-21
4	Güc birlikdədir	Yazı (hekayənin davamı)	8	-	22
5	Sözlərdə saitlərin yazılışı	Dil qaydaları (Orfoqrafiya)	9	6	22-23
2-ci fəsil					
1	Ad günü hədiyyəsi	Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	10-11	7	23-24
2	Ad günü hədiyyəsi	Oxu. Danışma	12	8	24-25
3	Ad günü hədiyyəsi	Dinləmə	12	9	25-26
4	Ən yaddaqalan ad günüm	Yazı	12	-	27
5	Cümlə sonunda durğu işarələri	Dil qaydaları (Punktuaasiya)	13	10	27-28
3-cü fəsil					
1	Orxan və Təpəl	Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	14-15	11	28-30
2	Orxan və Təpəl	Oxu. Danışma	16	12	30-31
3	Yaxşılıq zənciri	Dinləmə	16	13	31-32
4	Yaxşılıq zənciri	Yazı	16	-	32
5	Sözlərdə samitlərin deyilişi və yazılışı	Dil qaydaları (Orfoqrafiya)	17	14	32-33
4-cü fəsil					
1	Jan Valjan	Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	18-19	15	33-34
2	Jan Valjan	Oxu. Danışma. Yazı	20	16	34-35
3	Madlen	Dinləmə. Danışma	20	17	35-37
4	Hekayə ("Səhvimi anladım")	Yazı	20	-	37-38
5	Leksik və qrammatik mənə	Dil qaydaları (Leksika. Qrammatika)	21	18	38
6	Ümumiləşdirici təkrar	Oxu. Dil qaydaları	22-23	19	39

1-ci fəsil

1-ci dər. Uğurun sirri

- Dərslik: səh. 6-7
- İş dəftəri: səh. 3

Təlim məqsədləri

- 2.1.1.** Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.
- 4.4.2.** Nitqin ekspressivliyində məcaz və leksik fiqurların rolunu izah edir.
- 4.4.1.** Söz tərkibindəki morfemlərin (*kəm, ala, qeyri, açıq, tünd, -çı, mini, -xana* və s.) semantik mənasından çıxış edərək sözün mənasını müəyyən edir.
- 2.1.2.** Mətnə hadisələri, hadisə iştirakçıları, zaman və məkan, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.
- 2.2.2.** Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.
- 2.3.4.** Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.

Mövzuya yönəltmə

İlk dərş günü şagirdlərin tədris ilində istifadə edəcəkləri Azərbaycan dili dərşliyi ilə tanışlığı vacibdir. Müəllim şagirdlərin diqqətini 5-ci səhifəyə yönəldir. Bu səhifədə dərşlikdə tez-tez rast gəlinən rubrikalar haqqında məlumat verilib.

Şagirdlər dərşliyi vərəqləyərək bölmələrin adlarını oxuyur, onların diqqətini çəkən mövzu, şəkillər haqqında ilkin təəssüratlarını bölüşürlər. Dərşliyin ilk bölməsinin adı müzakirə edilir. Şagirdlər “fərd” və “toplum” sözlərinin mənalərini izah edərək bu mövzuda bildiklərini danışrlar.

Müəllim şagirdləri danışma fəaliyyətinə cəlb etmək üçün yönəldici suallar verir (**a tapşırığı**):

- Yoldaşlarınızla əməkdaşlıq edə bilərsinizmi? Sizcə, qrup işləri zamanı hansı qrup tapşırığı daha tez və daha keyfiyyətli yerinə yetirir?
- Diqqət, qayğı gördüyünüz vaxt hansı hissləri keçirirsiniz? Bəs siz ətrafınızdakılara qayğı göstərirsinizmi? Bu zaman hansı hissləri keçirirsiniz?

Oxu (“Uğurun sirri”)

2.1.1. Rollu oxu. Əvvəlcə şagirdlər “Uğurun sirri” mətnini səssiz oxuyurlar. Bu zaman obrazların nitqinə diqqət edir, keçirdiyi hisslərlə tanış olurlar. Müəllim obrazların nitqini şagirdlər ara-

sında bölüşdürür. Bu dəfə mətn səslə oxunur. Müəllim oxu zamanı jest və mimikalardan yerində, düzgün istifadə edilməsinə, obrazların nitqinin onların xarakterinə və emosional vəziyyətinə görə səsləndirilməsinə diqqət edir.

Söz ehtiyatı

4.4.2. Tapşırıq b (dərşlik). Tapşırığı yerinə yetirməzdən əvvəl şagirdlərin diqqəti “**Qlossari**” rubrikasında verilmiş “kontekst” sözünün izahına yönəldilir. Şagirdlər *ağır* və *bozarmaq* sözlərinin iştirak etdiyi cümlələri bir daha oxuyur, kontekstə görə mənalərini izah edirlər:

Paltardəyişmə otağında ağır sükut var idi.

Natiq dözməyib onun üzünə bozardı.

Cavab: *ağır* – cansızıcı, xoşagəlməz; *bozarmaq* – kobudcasına cavab vermək, acıqlanmaq.

Şagirdlər aşağı siniflərdə sözlərin həqiqi və məcazi mənaləri haqqında məlumat alıblar. Onlar mətndə məcazi mənada işlənmiş “ağır” və “bozarmaq” sözlərini cümlədə həqiqi mənalərində işlədirlər. Məsələn: *O, ağır çantanı qaldıra bilmədi. Köynəyin rəngi yuyulmaqdan bozarmışdı.*

Tapşırıq c (dərşlik). **Cavab:** Gölə daş atarkən quruldayan qurbağalar dərhal səslərini kəsir və sakitlik yaranır. Bu səbəbdən dilimizdə *qurbağa gölünə daş atmaq* “tam sakitliyin yaranması” anlamında işlədilir.

4.4.1. Tapşırıq ç (dərşlik). Şagirdlər “futbol” və “minifutbol” sözlərinin mənası arasındakı fərqi müzakirə edirlər. “Mini-” hissəciyinin sözə qatdığı semantikaya diqqət edirlər.

Cavab:

minikompyuter – kiçikölçülü kompüter;
minizavod – kiçik zavod;
minimarket – kiçik market.

Oxuyub-qavrama

Bu dərşdə oxuyub-qavrama üzrə tapşırıqlar iş dəftərində verilmişdir.

Faktoloji qavrama

2.1.2. Tapşırıq a, b, c (iş dəftəri)

a tapşırığının cavabı: B variantı.

b tapşırığının cavabı: C variantı.

c tapşırığının cavabı: 1 – c; 2 – a; 3 – b.

Nəticə çıxarma

2.2.2. Tapşırıq ç (iş dəftəri). Şagirdlər mətnin məzmunundan çıxış edərək komandanın məğlub olma səbəbini müəyyən edirlər.

Cavab: D variantı.

Tapşırıq d (iş dəftəri). **Cavab təxminən belə ola bilər:** Rüşad müəllim şagirdlərinə komanda oyununun mahiyyətini izah etməyə çalışırdı. Bəzi şagirdlərin sevincinə sərt münasibət göstərdi, çünki onlardan fərdi deyil, komanda oyunu gözləyirdi.

2.3.4. Tapşırıq e (iş dəftəri). **Cavab:** C variantı.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətndəki obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.	"Uğurun sirri" mətni
Sözün həqiqi və məcazi mənalarını fərqləndirir, frazeologizmləri müəyyən edir.	Tap. b, c (D.)
Söz tərkibindəki <i>mini-</i> morfeminin semantik mənasından çıxış edərək sözün mənasını müəyyən edir.	Tap. ç (D.)
Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. a, b, c (İ.D.)
Mətndə səbəbi açıq şəkildə əks olunmayan hadisənin nə üçün baş verdiyini təxmin edir.	Tap. ç, d (İ.D.)
Bədii mətndəki hadisələrdən və obrazların davranışından çıxış edərək ideyanı müəyyən edir.	Tap. e (İ.D.)

2-ci dər. Uğurun sirri

- Dərslik: səh. 8
- İş dəftəri: səh. 4

Təlim məqsədləri

- 2.1.2.** Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.
- 2.3.4.** Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.
- 2.4.2.** Mətnin məzmununa yaradıcı yanaşmaqla onu təxəyyülünə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya təcrübədə tətbiq edir.
- 3.1.2.** Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, rəsənziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim "Uğurun sirri" mətnini xatırlatmaq üçün frontal sorğu keçirir. Frontal sorğu zamanı aşağıdakı suallardan istifadə edilə bilər:

- Komanda hansı hesabla uduzmuşdu?
- Uşaqlar nə üçün mübahisə edirdilər?
- Rüşad müəllim uşaqları necə sakitləşdirdi?
- Uşaqlar səhəri gün idman zalında nə ilə qarşılaşdılar?
- Müəllim uşaqlara hansı tapşırığı verdi?
- Rüşad müəllim bu tapşırığı ilə uşaqlara nəyi öyrətmək istəyirdi?

Oxuyub-qavrama

2.1.2. Tapşırıq a (dərslik). **Cavablar təxminən belə ola bilər:**

I hissə – Məğlubiyyətdən sonra

II hissə – Həyat dərsi

"Uğurun sirri" mətninə aid hekayə xəritəsi təxminən belə ola bilər:

Baş qəhrəmanlar: Ceyhun, Rüşad müəllim;

Köməkçi obrazlar: Natiq və digər sinif uşaqları;

Məkan: idman zalı;

Məzmun: Mətnə futbol komandasının ardıcıl məğlubiyyətindən söhbət açılır. Müəllim komanda üzvlərinə bu məğlubiyyətin səbəbini özünəməxsus şəkildə izah edir.

İdeya: birlik harada, dirilik orada.

2.3.4. Tapşırıq b (dərslik). Tapşırıq şagirdlərin şərhətmə və ümumiləşdirmə bacarıqlarının inkişafına yönəlib.

Cavablar təxminən belə ola bilər:

Əvvəlcə Ceyhunun nitqindən nümunələrə diqqət edək.

Ceyhun: – Müəllim, mən nə edir?! Yeganə qolu mən vurdum. Oynaya bilmirlər də!

Ceyhunun sözləri göstərir ki, o, lovğadır. Yol-daşlarına yuxarıdan aşağı baxır. Komandanın məğlubiyyətini deyil, öz uğurunu önə çəkir.

Başqa bir epizoddan Ceyhun qəti səsle deyir:

– Qapıçını dəyişmək lazımdır. Mən saydım: onlar beş dəfə hücumu keçdilər, dördü qolla nəticələndi. Nihad eləcə qapıdan keçən topların dalınca baxırdı.

Ceyhunun nitqinə əsasən demək olar ki, o, ədalətsiz hərəkət edir. Komandanın məğlubiyyətində yalnız Nihadı günahlandırır.

Nihadın nitqindən nümunələrə əsasən onun emosional olduğunu söyləmək olar.

Nihad ağlamsındı:

– Mən nə edə bilərdim?!

2.4.2. Tapşırıq **c** (dərslük). Mətnin məzmunu təxminən belə ola bilər:

I hissə

Bu gün yenə də uduzduq. Əslində, bütün günahlar Nihaddadır. Elə də qapıda durmaq olar?! Nihad eləcə qapıya keçən topların dalınca baxırdı. Rüfət müəllim isə hamımızı günahlandırır. Mən nə edim axı? Yeganə topu mən vurmuşam. Bundan artıq nə edə bilərəm?

Rüfət müəllim dedi ki, sabah idman zalında məşq edəcəyik. Görəsən, nə üçün idman zalı? Futbol oynamaq üçün zal balacadır.

II hissə

İdman zalında rəngbərəng şarları görüb çox təəccübləndim. Elə bildim ki, kiminsə ad günüdür. Amma biz heç vaxt zalda ad günü qeyd etmərdik. Sonra Rüfət müəllimin tapşırığı mənə çox təəccübləndirdi. Necə yəni üzərində öz adınız yazılmış şarı tapın. Bu qədər şarı bir-bir qaldır, adını oxu, axı vaxt keçir. Düzü, üzərində adım yazılmış şarı tapanda çox sevinmişdim. Demə, Rüfət müəllimin məqsədi başqa imiş. Doğrudan da, hamı bir-birinə kömək edəndə problem də tez həll olurmuş. Necə deyirlər: “Güc birlikdədir”.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq **a** (iş dəftəri). Tapşırıq şagirdlərin esse yazmaq bacarığını inkişaf etdirir.

Müəllimin nəzərinə! Dördüncü sinifdə şagirdlər esse yazının xüsusiyyətləri ilə tanış olmuşlar. Esse yazarkən hər hansı bir mövzuda öz fikirlərini bildirməyi və arqumentlər gətirməklə əsaslandırmağı bacarırlar. Eyni zamanda mətnlərin giriş, əsas və nəticə hissəsinin olduğu haqda məlumatları da var. Essenin giriş hissəsində mövzu haqqında fikir bildirilir. Əsas hissədə müvafiq arqumentlərlə fikirlər əsaslandırılır. Nəticədə isə mövzu haqqında ümumiləşdirmə aparılır.

Şagirdlər esse yazarkən istifadə edilən standart ifadələr, keçid cümlələrlə tanışdırlar. Məsələn, mövzu haqda fikir söyləyərkən “məncə”, “mənim fikrimcə” kimi sözlərdən istifadə etmək daha məqsəduyğundur.

Şagirdlər keçən dərstdə *əməkdaşlıq, qayğıkeşlik* sözlərinin mənasını araşdırmış, bu xüsusiyyətlər haqqında müzakirə aparmışlar. Bu müzakirə də, öz növbəsində, tapşırığın asanlıqla və keyfiyyətlə yerinə yetirilməsinə kömək edəcək.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin məzmununa uyğun heka-yə xəritəsi tərtib edir.	Tap. a (D.)
Bədii mətndəki hadisələrdən və obrazların davranışından çıxış edərək ideyanı müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Mətni məzmun və janrın tələbinə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya tamamlayır.	Tap. c (D.)
Mühakimə və arqumentlərini əks etdirməklə kiçikhəcmli esse yazır.	Tap. a (i.D.)

3-cü dər. Yeddi nar çubuğu

- Dərslük: səh. 8
- İş dəftəri: səh. 5

Təlim məqsədləri

- 1.1.1. Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.
- 3.1.1. Dinlədiyi, oxuduğu, həyatda gördüyü hadisə və faktlar əsasında mətn (ifadə, xatirə və s.) yazır.
- 2.3.1. Mətnləri məzmun və dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.
- 1.2.2. Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhədə aşağıdakı şəkli nümayiş etdirə bilər.

Müəllim yönəldici suallar vasitəsilə şagirdləri müzakirəyə cəlb edir:

- Şəkildə hansı varlıqlar təsvir edilmişdir?
- Onlar nə etməyə çalışır?
- Sizcə, onlar məqsədlərinə çatacaqlarmı?
- Bunun üçün onlar nə etməlidirlər?
- Sizcə, bu situasiyada hansı atalar sözü işləmə bilər?

Şagirdlərin təkliflərindən sonra müəllim lövhəyə “Güc birlikdədir” atalar sözünü yazır. Şagirdlər bu sözün işləmə biləcəyi müxtəlif situasiyalar düşünür, bu haqda fikirlərini söyləyirlər.

Dinləmə

1.1.1. Tapşırıq a (dərslük). Müəllim dinləmə mətnini səsləndirir:

Yeddi nar çubuğu

Biri var idi, biri yox idi, bir kişi və onun yeddi oğlu var idi. Qardaşlar həmişə bir yerdə yeyib-İçər, birgə işləyirdilər. Ova da həmişə bir yerdə gedərdilər. Ayını, canavarı, şiri, pələngi diri-diri tutardılar. Zarafat deyil, yeddi qardaşın biri şirin əlindən, biri ayağından, biri quyruğundan, başından, qərək, hərəsi bir yerindən yapışsa, şir deyil, heç fil də bunlara bata bilməzdi.

İllər keçdi, qardaşlar evləniş oğul-uşaq sahibi oldular. Ayrı yaşamağa başladılar. Bir-birinin evinə gediş-gəlişləri azaldı. Aralarında soyuqluq yarandı. Düşmənlər hər birinə ayrılıqda hücum edərək evlərini taladılar. Ova tək getdikləri üçün də əlboş qayıtdılar.

Qardaşlar atalarının yanına gəlib öz dolanışıqlarından narazılıq etdilər. Ata dedi:

– Sabah yanıma gələrsiniz. Hərəniz barmaq yoğunluğunda bir nar çubuğu gətirərsiniz.

Oğlanlar “baş üstə” deyib getdilər. Səhər atalarının yanına gələndə hərəsi bir nar çubuğu gətirdi. Ata nar çubuqlarını alıb dəstələdi. Ortasından bir iplə bağladı, oğlanlarına verib dedi:

– Oğlanlarım, gücünüzü sınayın, görüm bunu hansınız sındıra bilərsiniz?

Qardaşlar nə qədər çalışdılsa, heç biri çubuq dəstəsini qıra bilmədi. Ata bu dəfə dəstəni açıb çubuqları tək-tək oğlanlarına verib dedi:

– İndi bu çubuqları qırın, görüm gücünüz çatırmı?

Qardaşlar hərəsi bir nar çubuğunu götürüb qatlayan kimi iki böldülər.

Qoca gülümsəyib dedi:

– Balalarım, bu çubuqlar – siz yeddi qardaşsınız. Nə qədər ki bir-birinə bağlısınız, güclü olacaqsınız, heç kimin sizə gücü çatmayacaq. Elə ki bir-birinizdən ayrıldınız, düşmənlər sizi təkləyib nə istəsələr, edə bilərlər. Həmişə bir olun. Onda xoşbəxt olarsınız.

Qardaşlar atalarının bu doğru nəsihətindən sonra yenidən birləşdilər, bir-birinə kömək etdilər, mehriban yaşamağa başladılar. O gündən sonra heç kim yeddi qardaşın qabağına çıxa bilmədi.

Yazı

3.1.1. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər yazacaqları mətni yarımbaşlıqlar üzrə strukturlaşdırırlar.

2.3.1. Tapşırıq b (dərslük). Cavablar təxminən belə ola bilər:

- Hər iki mətnə birlikdən, bir-birinə dəstək olmaqdan danışılır.
- Mətnlərin ideyası eynidir: Güc birlikdədir. Birlik harada, dirilik orada.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavablar:

1 – C;	2 – A;	3 – B;
4 – C;	5 – A;	6 – B.

Tapşırıq c (dərslük). Daha sonra şagirdlər yoldaşlarını birliyə çağırmaq üçün istifadə edəcəkləri üsullar haqqında danışirlar.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.	Tap. a (D.)
Dinlədiyi mətnin qısa məzmununu yazır.	Tap. a (İ.D.)
Müxtəlif mətnləri mövzu, məzmun baxımından müqayisə edir.	Tap. b (D.), tap. b (İ.D.)
Həyatdan nümunələr gətirməklə fikrini əsaslandırır.	Tap. c (D.)

4-cü dər. Güc birlikdədir (yazı)

- Dərslik: səh. 8

Təlim məqsədləri

1.2.2. Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim “Uğurun sirri”, “Yeddi nar çubuğu” mətnlərini xatırlatmaq üçün frontal sorğu keçirir. Bu zaman aşağıdakı suallar vasitəsilə şagirdləri müzakirəyə cəlb edə bilər:

- “Uğurun sirri” və “Yeddi nar çubuğu” mətnlərinin əsas ideyası nə idi?
- Bu mətnlər oxuculara hansı mesajı ötürür?
- Bu mətnlərdə obrazlar hansı problemlərlə rastlaşdılar?
- Problemlər necə həll olundu?

Danışma

1.2.2. Tapşırıq a (dərslik). Müzakirələrdə təxminən belə fikirlər söylənilə bilər:

– *Gələcəkdə böyük kollektivlə işləyə bilərəm. Rüşad müəllimin dərindən əməkdaşlığı, güzəştə getməyi, bir məqsəd uğrunda çalışmağı öyrəndim. Bu xüsusiyyətlər həyatda mənə hörmət, uğur qazandıracaq.*

Yazı

2.2.3. Tapşırıq b (dərslik). Şagirdlər verilmiş mətni təxəyyülə uyğun elə davam etdirirlər ki, əsas ideyanı (Güc birlikdədir) ifadə etsin.

Mətn təxminən belə ola bilər:

Sabah çətin bir əməliyyat olacaq. Dəstədəki uşaqlar çox gəncdirlər. Onlarla söhbət etməliyəm. Bu anda birdən Rüşad müəllimin “məşq”ini xatırladım. Onun sözləri hələ də qulaqlarımda cingildəyir: “Sizin hər biriniz o zaman qalib gələ bilərsiniz ki, komandanın bütün üzvləri bir-birinə dəstək olsun”.

Əməliyyatdan əvvəl əsgərlərimlə söhbət etdim:

– *Baş verənlərdən məlumatınız var. Biz çox çətin, amma şərəfli bir tapşırığın öhdəsindən gəlməliyik. Yəqin ki, bilərsiniz, bu, gördüyümüz döyüşlərdən çox fərqlənəcək. Amma düşmən igidlərimizə qalib gələ bilməz. Çünki biz öz Vətənimizi qoruyuruq. Vətən sevgisi hər birimizə*

güc verir. Biz qalib gələcəyik, hədəfimiz bir olarsa, bir-birimizi qoruya bilərik, mütləq qalib gələcəyik.

Gecəyarısı Şuşa uğrunda döyüşlər başladı. Bu döyüşdə biz bir-birimizə dayaq olduq. Yaralılarımızı, şəhidlərimizi döyüş meydanında qoymadıq. Biz qalib gəldik! Bir yumruq kimi birləşib düşməni məhv etdik.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Həyatdan nümunələr gətirməklə fikrini əsaslandırır.	Tap. a (D.)
Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.	Tap. b (D.)

5-ci dər. Sözlərdə saitlərin yazılışı

- Dərslik: səh. 9

- İş dəftəri: səh. 6

Təlim məqsədləri

4.1.1. Sözlərdə səs və hərflərin tələffüz və yazılış qaydalarına riayət edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhədə bütün saitləri yazır. Şagirdlər qalın, incə, dodaqlanan və dodaqlanmayan saitləri müəyyən etdikcə müəllim lövhədə saitləri qruplaşdırır.

4.1.1. Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlər aşağıdakı siniflərdə saitlər haqqında aldıkları bilgilərə əsasən tapşırıqda verilmiş cədvəli şərh edirlər. Məsələn: “Saitlərin qalın və incə, dodaqlanan və dodaqlanmayan növləri var. o, u – qalın və dodaqlanan saitlərdir” və s.

Müəllim şagirdlərin diqqətini “Qlossari” rubrikasına yönəldir və burada verilmiş orfoepik və orfoqrafik norma anlayışını izah edir.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər aşağı siniflərdə bir çox orfoqrafiya qaydaları ilə tanış olublar.

“Yadda saxla” rubrikası. Müəllim rubrikadakı məlumatları şərh edir, nümunələr əsasında bəzi sözlərin səhv yazılmasının səbəbini izah edir:

Məsələn, necə yazılmalıdır: “müləhizə”, yoxsa “mulahizə”? “Ü” və “u” saitlərinin ortaq xüs

susıyyətlərə (dodaqlanan, qapalı) malik olması çox zaman sözün yazılışında səhvə yol açır.

Tapşırıq b (dərslük). Cavab: “Ü” və “i” qapalı və incə saitlərdir.

Sözlərin düzgün yazılışı: *müxbir, mühüm, müdrik, müdir, üfük, ümid*.

Tapşırıq c (dərslük). Cavab: “A” və “ə” dodaqlanmayan və açıq saitlərdir.

Sözlərin düzgün yazılışı: *həyəcan, salnamə, pilləkən, tələbat, təbəşir*.

Tapşırıq ç (dərslük)

Sözlərin düzgün yazılışı: *mübarək, nümunə, günah, mükafat, müharibə, rütubət*.

Tapşırıq d (dərslük). Cavab:

kasmanavt – kosmonavt;

hökümət – hökumət;

nəqərat – nəqərat;

qəhrəman – qəhrəman;

prablem – problem;

avtamat – avtomat;

münasibət – münasibət;

xəşbəxt – xoşbəxt.

Tapşırıq c (iş dəftəri). Cavab:

1. zoopark; 4. kakao;

2. diktofon; 5. okean;

3. domino; 6. portret.

“O” ilə yazılıb [a] kimi tələffüz olunan sözlər: *diktofon, domino, portret*.

Tapşırıq ç (iş dəftəri). Cavab: nəqərat, müasir, qürur, vüqar, xüsusilə, münsif, mühit, zəfəran, rütubət.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Sözlərdə saitlərin (o – a, i – ü və s.) və samitlərin (k, q samitləri və s.) yazılışı və tələffüzü qaydalarına riayət edir.	Dərsləkdə və iş dəftərində təqdim edilmiş tapşırıqlar

2-ci fəsil

1-ci dərslük. Ad günü hədiyyəsi

• Dərslük: səh. 10-11 • İş dəftəri: səh. 7

Təlim məqsədləri

1.2.2. Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.

2.1.1. Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.

2.3.3. Mətnəki obrazları xarakterizə edir.

2.1.2. Mətnəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

2.3.2. Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.

2.2.3. Mətnəki faktları, məlumat və illüstrasiyaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhəyə “Əlamətdar günlər” başlığı yazır.

Danışma

1.2.2. Tapşırıq a (dərslük). Şagirdlər tapşırıqda qoyulmuş suallara cavab verir, nümunələr söyləməklə fikirlərini əsaslandırırlar.

Oxu

2.1.1. “Ad günü hədiyyəsi” mətni. Rollu oxu. Müəllim obrazların nitqini şagirdlər arasında bölüşdürür. Müəllim oxu zamanı şagirdlərin jest və mimikalardan düzgün istifadə etmələrinə, obrazların nitqini onların xarakterinə və emosional vəziyyətinə görə səsləndirmələrinə diqqət edir.

Oxuyub-qavrama. Söz ehtiyatı

2.3.3. Tapşırıq b (dərslük). Cavablar təxminən belə ola bilər:

Məsələn, mətnə deyilir ki, əgər Aytən kiməsə xoş münasibət bəsləyirdisə, bunu elə edirdi ki, hamı həmin adamı sevməyə başlayırdı. Deməli, Aytən nitqi və hərəkətləri ilə ətrafdakıları ardınca aparmağı bacarırdı.

Və yaxud konsert zamanı Aytənin ifasını alqışlayan bir qadın qeyri-ixtiyari dillənir:

– Balaca qızıdır, gör nə gözəl çalır!

Deməli, Aytən bacarığı, davranışı ilə ətrafdakıların diqqətini cəlb edə bilir.

2.1.2. Tapşırıq c (dərslük). Cavab:

1. Yanlış. Çünki Səmrə anası ilə cümə axşamı söhbət etdi. Ertəsi gün, yəni cümə günü məktəbdən gələndən sonra rəsm çəkməyə başladı.

2. Düzgün.

3. Yanlış. Kimsə Aytəni tərifləyəndə Səmrə sevinir. O istəyir ki, rəfiqəsi öz arzusuna çıxsın.

2.3.2. Tapşırıq ç (dərslük). Müəllim yönəldici suallar vasitəsilə şagirdlərə mətnin hissələri haqqında biliklərini xatırladır:

- Mətnin hansı hissələri var?
- Mətnin giriş hissəsində nə təsvir edilir?
- Mətnin əsas hissəsini necə müəyyənləşdirirsiniz?
- Mətnin nəticə hissəsində nə əks etdirilir?

Daha sonra şagirdlərin diqqəti “Diqqət et” rubrikasına yönəldilir. Şagirdlər mətnin hissələri haqqında yeni məlumatla tanış olurlar: Bəzən mətnlərdə giriş hissə əvvəldə verilməyə bilər.

“Ad günü hədiyyəsi” mətnində də giriş hissə əvvəldə verilməyib. Giriş hissə “Səmrə ilə Aytən bir sinifdə oxuyurdular” və “Aytən deyib-gülən, şən qız idi” cümləsi ilə başlanan abzaslardır.

Tapşırıq d (dərslük). Mətnin aşağıda təqdim edilən hissəsi zaman ardıcılığını pozur:

“Səmrə ilə Aytən bir sinifdə oxuyurdular” cümləsi ilə başlanan və “Səmrə isə anası ilə piyada gedirdi” cümləsi ilə bitən hissə.

Tapşırıq e (dərslük). Şagirdlər əvvəlki tapşırıqda gəldikləri nəticəyə əsasən mətni zaman ardıcılığına uyğun nəql edirlər.

2.2.3. Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab: A – şənbə.

2.1.2. Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab: Rəfiqəsi Aytənin ad günü üçün hədiyyə seçə bilmirdi.

2.1.2. Tapşırıq c (iş dəftəri). Cavab: Səmrə, qızım, sən elə bir hədiyyə hazırla ki, yadda qalan olsun. Hədiyyənin bahalı olmağı önəmli deyil.

Tapşırıq ç (iş dəftəri). Cavab:

Giriş:

- Səmrə ilə Aytən yaxın rəfiqə idilər.
- Aytən yaxşı piano çalır, Səmrə isə gözəl rəsmlər çəkirdi.

Əsas hissə:

- Səmrə Aytənə alacağı hədiyyə haqqında düşündü.

- Anası Səmrəyə məsləhət verdi.
- Səmrə Aytənin məşhur pianoçu olmaq haqqında arzularını xatırladı.

Sonluq:

- Səmrə fırçanı əlinə alıb rəfiqəsinin şəklini çəkməyə başladı.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Həyatdan nümunələr gətirməklə fikrini əsaslandırır.	Tap. a (D.)
Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.	“Ad günü hədiyyəsi” mətni
Mətndəki obrazları xarakterizə edir.	Tap. b (D.)
Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. c (D.), tap. b, c (İ.D.)
Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə, sonluq) müəyyən edir.	Tap. ç, d, e (D.), tap. ç (İ.D.)
Mətndəki faktları, məlumat və illüstrasiyaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.	Tap. a (İ.D.)

2-ci dər. Ad günü hədiyyəsi

- Dərslük: səh. 12
- İş dəftəri: səh. 8

Təlim məqsədləri

1.2.2. Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.

2.3.2. Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.

2.4.2. Mətnin məzmununa yaradıcı yanaşmaqla onu təxəyyülünə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya təcrübədə tətbiq edir.

2.3.3. Mətndəki obrazları xarakterizə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim “Ad günü hədiyyəsi” mətnini xatırlatmaq üçün frontal sorğu keçirir:

- Mətnə hansı obrazlar iştirak edir?
- Səmrənin problemi nə idi?
- Səmrə bu barədə kiminlə məsləhətləşdi?

Danışma

1.2.2. Tapşırıq a (dərslük). Tapşırıqda verilmiş sual sanki beyin həmləsi edərək şagirdlərin hadisələrin davamı ilə bağlı təxəyyülünü işə salır.

Tapşırıq b (dərslük). Tapşırığı yerinə yetirməzdən əvvəl şagirdlərin diqqəti “Diqqət et” rubrikasına yönəldilir. Burada mətnin əsas hissəsini müəyyənləşdirmək üçün məsləhət verilib. Şagirdlər baş qəhrəmanın, yəni Səmranın qarşılaşdığı problemi xatırlayırlar: “Səmrə rəfiqəsi Aytənin ad günü üçün hədiyyə seçimi etməkdə çətinlik çəkirdi. O, anasının məsləhəti ilə rəfiqəsi üçün rəsm çəkməyə başladı”. Mətnin sonunda Səmranı narahat edən məsələ həllini tapdı mı?

Cavab: Xeyr, mətnin sonunda problem həll olunmadı. Səmrə çəkdiyi şəkli Aytənə hədiyyə verəcəkmi? Aytən bu hədiyyəni necə qarşılayacaq? Oxucu bu suallara cavab tapa bilmədi.

2.3.2. Tapşırıq c (dərslük). **Cavab:** Səmrə Aytənin nə vaxtsa söylədiklərini xatırladı:

– Bilirsən, mən böyüyəndə pianoçu olacağam. İstəyirəm bütün dünyanı gəzib konsertlər verim. Təsəvvür edirsən, hamı ayağa qalxıb qışqırır: “Bravo, Aytən! Bis, Aytən!”

Həmin an Səmrə də çox istəyirdi ki, rəfiqəsi nə vaxtsa bu arzusuna çatsın...

Şagirdlər sualın ikinci hissəsinə təxəyyüllərinə uyğun cavab verir və əsaslandırırlar. **Cavablar müxtəlif ola bilər. Nümunə:**

– Bəli, düşünürəm ki, rəsm Aytənin xoşuna gələcək, çünki bu rəsmdə Səmrə onun arzusunu canlandırmışdı.

2.4.2. Tapşırıq ç (dərslük)

Müəllimin nəzərinə! Bu tapşırığı qruplarla da yerinə yetirmək mümkündür. Hər bir qrup tapşırıqdakı suallara cavab tapmaq üçün mətn qurur. Müxtəlif mətnlər yarana bilər. Bu da yaradıcı təfəkkürün fərqli istiqamətlərdə işləyə biləcəyinə nümunədir. Qruplar qurduqları mətni təqdim edirlər. Mətnlərdəki oxşar və fərqli epizodlar müqayisə edilir.

2.3.3. Tapşırıq a (iş dəftəri). **Cavablar təxminən belə ola bilər:**

Obrazın təqdimatı: Aytən Səmranın rəfiqəsi idi.

Xarakteri: şən, səmimi.

Əsaslandırma: Aytən deyib-gülməyi sevirdi. Pianoda çalır, gözəl rəqs edirdi.

Obraza münasibətim: Həmişə hissələrini açıq bürüzə verirdi. Əgər Aytən kiməsə xoş münasibət bəsləyirdisə, bunu elə edirdi ki, hamı həmin adamı sevməyə başlayırdı.

Obrazın təqdimatı: Səmrə Aytənlə bir sinifdə oxuyurdu.

Xarakteri: həssas, qapalı.

Əsaslandırma: Səmrə rəfiqəsinə hədiyyə seçərkən xeyli düşündü, narahat oldu. Aytən onun hədiyyəsini açarkən çox həyəcanlandı.

Obraza münasibətim: Səmrə hissələrini bürüzə vermirdi: onun sevinci də, kədəri də içində idi.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.	Tap. a, b (D.)
Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.	Tap. c (D.)
Mətnin məzmunundan çıxış edərək hadisələrin davamını təxmin edir.	Tap. ç (D.)
Obrazlar xəritəsi tərtib edir.	Tap. a (İ.D.)

3-cü dər. Ad günü hədiyyəsi

- Dərslük: səh. 12
- İş dəftəri: səh. 9

Təlim məqsədləri

1.1.2. Dinlədiyi mətnin ideyasını, məzmun, struktur və bədii xüsusiyyətlərini şərh edir.

2.3.4. Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim frontal sorğu vasitəsilə “Ad günü hədiyyəsi” mətninin I hissəsini və hadisələrin davamı ilə bağlı şagirdlərin tərtib etdikləri mətnlərin məzmununu xatırladır.

Danışma

1.1.2. Tapşırıq a (dərslük). Müəllim dinləmə mətnini səsləndirir:

Ad günü hədiyyəsi (II hissə)

Ad günü restoranda keçirilirdi. Zalda yalnız uşaqlar idi. Küncdəki masanın üstü əlvan hədiyyə

qutuları ilə dolu idi. Aytən çox xoşbəxt görünürdü; deyib-gülür, hamıya diqqət göstərirdi.

Şam yeməyindən sonra əyləncələr başladı. Uşaqlar arasında oyunlar keçirildi. Kimi oxumaqda, kimi şeir deməkdə, kimi də rəqsdə öz məharətini göstərdi. Səmrə əvvəlcə sıxılırdı. Amma sonra o da uşaqlara qoşulub oxumağa, rəqs etməyə başladı.

Masanın üstünə iri bir tort qoyuldu. Üstündəki 10 danə şamı yandırdılar. Aytən "Ad günün mübarək" mahnısının sədaları altında şamları üfürüb söndürdü. Nazlı-qəmzəli əda ilə dedi:

– Hə, gəlin indi sizin hədiyyələrə baxaq. Görüm kim məni daha çox istəyir.

Bu anda Səmrənin ürəyi sıxıldı. İstəyirdi qışqırsın: "Yox! Lazım deyil! Evdə baxarsan!"

Aytən səbirsiz hərəkətlərlə bağlamaları bir-bir açıb bahalı hədiyyələri hamıya göstərirdi:

– Oho! Nə gözəl dondur! Sağ ol e, Nigar... Rüstəm, bu nədir? Boyunbağı? Bunu, yaqin, Səlmə xala seçib. İnanmıram ki, sən belə şeylərdən başın çıxas... Ay da, uşaqlar, bir baxın, mənim indi iki telefonum var. Günəyə təşəkkürlər...

Nəhayət, növbə Səmrənin hədiyyəsinə çatdı. Aytən bağlamanın üstündəki açıqçaya baxdı:

– Hə, görək əziz dostum Səmrə nə alıb?

Səmrə yerindəcə büzüldü. Az qala yalvaracaqdı: "Nə olar, açma da!" İmkani olsa idi, bu yerdən qaçıb uzaqlaşardı.

Aytən qutunu açıb rəsmə baxdı. Sonra gözlərini qaldıraraq uşaqların arasında Səmrəni axtardı.

– Səmrə! – deyə pıçıldı ilə səsləndi.

Aytənin sifəti dəyişmişdi. Sanki bayaqdan uşaqlarla zarafat edən şıltaq qız deyildi. Yenidən rəsmə baxdı. Səmrəyə yaxınlaşdı, rəfiqəsini qucaqladı. Onun gözləri dolmuşdu. Yalnız Səmrənin eşidə biləcəyi səslə pıçıldadı:

– Səmrə! Sən mənim ən sevimli rəfiqəmsən!

Uşaqlar qışqırıdılar:

– Ver, biz də baxaq... Ver baxaq... O nədir ki?..

Rəsm əldən-ələ keçdi. Orada piano çalan qız təsvir olunmuşdu. Ətrafı gül-çiçəklə dolu idi. Arxa planda tamaşaçıların heyran baxışlı üzləri görünürdü. Onların üstündə buludlarda yazılmışdı: "Bravo, Aytən!", "Bravissimo!", "Bis, Aytən!"

Hamı qibtə ilə Səmrəyə baxırdı...

2.3.4. Tapşırıq b (dərslük). Cavab təxminən belə ola bilər:

Maddiyyatın deyil, mənəviyyatın əsasında qurulan dostluq möhkəm və qırılmaz olur.

Mətnə uyğun epizodları nümunə gətirməklə fikirlərini əsaslandırmaqla bilərlər.

1. Anasının Səmrə ilə söhbəti:

– Qızım, vacib deyil ki, bahalı hədiyyə olsun.

– Demirəm ki, çox bahalı olsun...

– Bilirsən, hədiyyə gərək yadda qalan olsun, özəl olsun... Gəl belə edək. Sən Aytən üçün gözəl bir rəsm çək. Mən mağazadan şüşəli çərçivə alaram. Sənin şəklini salarq çərçivəyə, onu da qoyarıq hədiyyə qutusuna.

2. Səmrə ilə Aytənin söhbəti:

– Bilirsən, mən böyüyəndə pianoçu olacağam. İstəyirəm bütün dünyanı gəzib konsertlər verim. Təsəvvür edirsən, hamı ayağa qalxıb qışqırır: "Bravo, Aytən! Bis, Aytən!"

Həmin an Səmrə də çox istəyirdi ki, rəfiqəsi nə vaxtsa bu arzusuna çatsın...

İndi Səmrə həmin anı xatırladı və fırçanı əlinə alıb şəkil çəkməyə başladı.

3. Aytənin etirafı:

Aytənin sifəti dəyişmişdi. Sanki bayaqdan uşaqlarla zarafat edən şıltaq qız deyildi. Yenidən rəsmə baxdı. Səmrəyə yaxınlaşdı, rəfiqəsini qucaqladı. Onun gözləri dolmuşdu. Yalnız Səmrənin eşidə biləcəyi səslə pıçıldadı:

– Səmrə! Sən mənim ən sevimli rəfiqəmsən!

3.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri)

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərə aşağı siniflərdə oxuduqları və ya dinlədikləri mətn haqqında "rəy" yazmaq öyrədilib. Bu tapşırıq vasitəsilə şagirdlərin bilikləri xatırladılır, sərbəst yazı bacarıqları inkişaf etdirilir.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Dinlədiyi və oxuduğu mətnləri mövzu, məzmun, ideya baxımından müqayisə edir.	Tap. a (D.)
Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Oxuduğu mətn haqqında resenziya yazır.	Tap. a (İ.D.)

4-cü dər. Ən yaddaqalan ad günüm

- Dərslik: səh. 12

Təlim məqsədləri

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

3.2.2. Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim aşağıdakı sualları verməklə şagirdlərin diqqətini mövzuya yönəldə bilər:

- Sizin üçün hansı günlər özəldir?
- Özəl günlər nə üçün fərqlənir?
- Siz özəl günlərinizi necə qeyd edirsiniz?

Yazı

3.1.2. 3.2.2. Tapşırıq a (dərslik)

Müəllimin nəzərinə! Yazıya başlamazdan öncə esse yazının xüsusiyyətləri xatırladırlar:

- esse yazarkən mövzu haqqında fikirlərinizi bildirin;
- argumentlər gətirməklə fikirlərinizi əsaslandırın;
- mətni giriş, əsas və nəticə hissəsi olmaqla strukturlaşdırın;
- uyğun yerlərdə müvafiq modal sözlərdən istifadə edin (*məncə, mənim fikrimcə* və s.).

Yazı fəaliyyətini bitirdikdən sonra hər kəs öz yazısını bir daha oxuyur, səhvlər üzərində iş aparır. Daha sonra cütlər dəftərlərini bir-birinə ötürürlər. Hər kəs yoldaşının essəsini oxuyub münasibət bildirir və səhvlərini qeyd edir.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər aşağı siniflərdə yazı işinin yoxlanılması və münasibət bildirməklə bağlı təlimatlandırılıblar. Münasibət bildirərkən əvvəl xoş, müsbət fikirlər söylenilir.

Yazı işini yoxlayarkən, əsasən, aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- sözlərin orfoqrafik normalara uyğun yazılması;
- durğu işarələrindən düzgün istifadə;
- sözlərin kontekstə uyğun istifadəsi.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Janrın tələblərini gözləməklə kiçikhəcmli sadə bədii mətn yazır.	Tap. a (D.)
Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.	Tap. a (D.)

5-ci dər. Cümlə sonunda durğu işarələri

- Dərslik: səh. 13

- İş dəftəri: səh. 10

Təlim məqsədləri

4.3.1. Məqsəd və intonasiyadan asılı olaraq cümlə sonunda uyğun durğu işarələrindən (nöqtə, üç nöqtə, sual işarəsi, nida işarəsi) istifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

4.3.1. Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlər “Ad günü hədiyyəsi” mətninin ilk cümləsini, daha sonra tapşırıqdakı cümləni oxuyurlar. Müəllim şagirdlərin diqqətini cümlələrin sonunda qoyulmuş durğu işarələrinə yönəldir:

- Cümlələrin sonunda hansı durğu işarələri qoyulub?
- Cümlələr hansı məqsədlə işlədilib?
- Cümlələr eyni intonasiya ilə tələffüz edilir? Niyə? Fikrinizi əsaslandırın.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər aşağı siniflərdə cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri barədə məlumat alıblar. Nəqli, sual, əmr və nida cümlələri haqqında bilgiləri var.

“Yadda saxla” rubrikası. Müəllim rubrikada verilmiş məlumatları şərh edir. Şagirdlərin cümlənin məqsədə görə növləri haqqında bilikləri xatırlanır və genişləndirilir.

Tapşırıq b (dərslik). Şagirdlərin diqqəti “üç nöqtə”yə yönəldilir.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər aşağı siniflərdə üç nöqtə və bu durğu işarəsinin müxtəlif funksiyaları haqqında məlumat alıblar. Müəllim həmin bilgiləri xatırlatmaq üçün aşağıdakı nümunələrdən istifadə edə bilər.

1. Fikrin bitmədiyini bildirir. Məsələn:

- Siz niyə dərsə gecikmişiniz?
- Biz gəlirdik, amma...
- Amma nə?

2. Danışanın həyəcanlı olduğunu əks etdirir. Məsələn: Mən... mən... bunu bilmirdim...

3. Bəzən sitatların müəyyən hissəsinin ixtisar edildiyini göstərir. Məsələn: Heydər Əliyev demişdir: "...Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam".

Tapşırıq c (dərslük). Möhkəmləndirmə xarakterli bu tapşırıq cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri haqqında aldıkları biliklərin tətbiqinə yönəlib.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab:

1. nəqli; 2. sual; 3. əmr;
4. sual; 5. nəqli; 6. əmr.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab:

Ah, nə yaxşı gəlib çıxdın!
Yaşasın Odlar Yurdu Azərbaycan!
Bəh-bəh, nə ətirli çaydır!

Tapşırıq c (iş dəftəri). Cavablar təxminən belə ola bilər:

1. **Of**, gözləməkdən səbrim tükəndi!
2. **Bəh-bəh**, plov elə ətirlidir ki, yedikcə yemək istəyirsən!
3. **Ura**, gözlədiyim gün yetişdi!

Tapşırıq ç (iş dəftəri). Cavab:

Leyla heyranlıqla Aysunun düzəltdiyi fiqurlara baxırdı:

– Nə gözəldir! Nə qəşəngdir! Lap nağıllardakı kimidir!

Aysu əvvəlcə qürrələndi, sonra qızın nidalarından bezib başını qaldırdı:

- Belə də, mənə, pis alınmayıb.
- Bəs sən bunları necə düzəltmisən?
- ...

Aysu susurdu, diqqəti fiqurda idi. Amma Leyla onu sual yağışına tutmuşdu:

– Görəsən, mən də düzəldə bilərəm? Səncə, məndə də alınar?

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Məqsəd və intonasiyadan asılı olaraq cümlə sonunda uyğun durğu işarələrindən (nöqtə, üç nöqtə, sual işarəsi, nida işarəsi) istifadə edir.	Dərslərdə və iş dəftərində təqdim edilmiş tapşırıqlar

3-cü fəsil

1-ci dər. Orxan və Təpəl

- Dərslük: səh. 14-15 • İş dəftəri: səh. 11

Təlim məqsədləri

4.4.1. Leksik vahidlərin mənalarını müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.

4.4.2. Nitqin ekspressivliyində məcaz və leksik fiqurların rolunu izah edir.

2.1.2. Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

2.3.3. Mətndəki obrazları xarakterizə edir.

3.1.1. Dinlədiyi, oxuduğu, həyatda gördüyü hadisə və faktlar əsasında mətn (ifadə, xatirə və s.) yazır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhədə "yaxşılıq", "xeyirxahlıq", "qayğıkeşlik" sözlərini yazıb soruşur:

- Bu xüsusiyyətlər haqqında nə bilərsiniz?
- Bu xüsusiyyətlərə malik hansı obrazları xatırlayırsınız? Onlar haqqında danışın.

"Orxan və Təpəl" mətni. Əvvəlcə şagirdlər verilmiş vaxt ərzində "Orxan və Təpəl" mətnini səssiz oxuyurlar. Oxu zamanı şagirdlər əvvəlcə tanış olmayan sözləri kontekstə əsaslanaraq izah etməyə çalışır, daha sonra isə lüğət vasitəsilə dəqiqləşdirirlər.

"Söz boğçası" rubrikası. "Söz boğçası"ndakı sözlərin düzgün izahı:

qaşqa – mal-qaranın, xüsusilə at, inək və öküz kimi iri ev heyvanlarının alnındakı ağ ləkə.

rentgen – tündrəngli bərk maddələri yarıb keçən şüa; bu cür şüalar buraxan cihaz.

müayinə – qulaq asmaqla, diqqətlə gözdən keçirməklə bədəni hərtərəfli yoxlama.

Söz ehtiyatı

4.4.1. Tapşırıq a (dərslük). Şagirdlərin diqqəti mətnin adına və mətnə çəkilmiş illüstrasiyaya yönəldilir. Artıq mətnin oxusu zamanı "söz boğçası"nda vermiş "qaşqa" sözü izah edilmişdir: ev heyvanlarının alnındakı ağ ləkə. Bu məlumat şagirdlərə sualı cavablandırmağa kömək edəcək.

Cavab: Küçüyün alnında ağ ləkə olduğu üçün Orxan onu "Təpəl" adlandırır. "Təpəl" sözü "alnında ağ ləkə – qaşqa olan" mənası daşıyır.

4.4.2. Tapşırıq b (dərslük). Sözlərin mənasını kontekstə əsasən izah etmək bacarığı inkişaf etdirilir. Şagirdlər frazeoloji birləşmələr haqqında da məlumatlıdır. Onlar mətndən “ürəyi yumşaltmaq” ifadəsinin işləndiyi cümləni bir daha oxuyurlar. Kontekstə əsasən bu sözün mənası anlaşılmı? Şagirdlər fikirlərini söyləyir və əsaslandırirlar.

Tapşırıq c (dərslük). Cavab:

I qrup:

ürəyi yanmaq – 1. acımaq. □ *Onun bu halına ürəyi yanırdı*; 2. bərk susamaq. □ *Səməd çox susamışdı, lap ürəyi yanırdı*.

ürəyə yatmaq – bəyənilmək, istənilmək. □ *Dostum Əli ilk gündən nənəmin ürəyinə yatmışdı*.

ürəyi açılmaq – sevinməyə başlamaq. □ *Evin bağçasına baxanda adamın ürəyi açılırdı*.

II qrup:

ürəyi ağrımaq – acımaq. □ *O qədər çox işləyirsən ki, sənə baxanda ürəyim ağrıyır*.

ürəyi sıxılmaq – kədərdən, acınacaqlı bir işdən üzülmək, qüssələnmək. □ *Son günlər işlərim düz gətirmir deyə ürəyim sıxılır*.

ürəyi dağa dönmək – qururlanmaq, böyük sevinc hissi keçirmək, fərlənmək. □ *İşğaldan azad olan torpaqlarımıza baxanda adamın ürəyi dağa dönür*.

III qrup:

ürəyi düşmək – qəfil, gözlənilməz xəbər və ya davranışdan bərk qorxmaq. □ *Təcili yardım məşininin səsinə eşidəndə ürəyim düşdü*.

ürəyi əsmək – həyəcanlanmaq, qorxmaq, narahat olmaq. □ *Səhnəyə çıxanda həyəcandan ürəyim əsirdi*.

ürəyi gəlməmək – 1. qiymətməmək. □ *Qızılgülləri kolundan qoparmağa ürəyim gəlmirdi*; 2. qorxmaq, ehtiyat etmək. □ *Qabağa çıxıb sözünü deməyə ürəyi gəlmirdi*.

IV qrup:

ürəyi qopmaq – bərk qorxmaq, həyəcan keçirmək. □ *İldırımın səmindən ürəyim qopdu*.

ürək qızdırmaq – inanmaq, etibar etmək, güvənmək. □ *Mən bu adama heç inanmıram, nədənsə ona ürəyim qızdırır*.

ürəyi sınmaq – incimək, narazı qalmaq. □ *Səndən çox incimişəm, o sözündən ürəyim sınıb*.

Oxuyub-qavrama

2.1.2. Tapşırıq ç (dərslük). Cavab:

1. ... , çünki Orxanda sümük xəstəliyi var idi.
2. ... , çünki əzələləri zəifləməsin deyə Təpəl çox gəzməli idi.
3. ... , çünki Təpəllə birlikdə özü də gəzirdi.

Tapşırıq a, b, c (iş dəftəri). Tapşırıqlar şagirdlərin “Orxan və Təpəl” mətnini nə qədər diqqətlə oxuduqlarını yoxlamağa yönəlmişdir.

a tapşırığının düzgün cavabları:

1 – E; 2 – C; 3 – B; 4 – D; 5 – A.

b tapşırığının düzgün cavabları:

1 – doğru; 2 – yanlış; 3 – yanlış;
4 – doğru; 5 – yanlış; 6 – doğru.

c tapşırığının düzgün cavabı: Dənizdə.

2.3.3. Tapşırıq ç (iş dəftəri). Cavablar təxmini belə ola bilər:

1. Orxan zədə almış kimsəsiz küçüyü evlərinə apardı.
2. Küçük sağalsın deyə onunla hər gün gəzir, küçüyün qayğısına qalırdı.

Yazı

3.1.1. Tapşırıq d (iş dəftəri). Tapşırıq oxu və yazı məzmun xətlərinin inteqrasiyasına imkan yaradır.

Şagirdlər təxminən belə yazı bilərlər:

O gündən Orxan hər gün küçüyü ilə parka çıxıb gəzirdi. O, sevimli dostu ilə söhbət edir, oynayırdı. Orxan topu çəmənləyə atır, Təpəl topu ağzı ilə götürüb ona gətirirdi.

Beləcə, dostlar birlikdə vaxt keçirirdilər.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (<i>alınma sözlər, çoxmənalı sözlər, omonimlər</i>).	Tap. a (D.)
Sözün həqiqi və məcazi məna-larını fərqləndirir, frazeologizmləri müəyyən edir.	Tap. b, c (D.)

Mətndəki hadisələrin açıq şəkildə göstərilən səbəbini izah edir.	Tap. ç (D.)
Mətndəki hadisələrin ardıcılığını müəyyən edir.	Tap. a (i.D.)
Mətnin məzmununa uyğun olan (olmayan) fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. b (i.D.)
Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. c (i.D.)
Mətndəki obrazları xarakterizə edir.	Tap. ç (i.D.)
Qrafik informasiyanı yazıda rəqibətli cümlələr şəklində təqdim edir.	Tap. d (i.D.)

2-ci dərs. Orxan və Təpəl

- Dərslik: səh. 16
- İş dəftəri: səh. 12

Təlim məqsədləri

- 2.3.2.** Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.
- 2.3.4.** Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.
- 3.1.2.** Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, reseenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim “Orxan və Təpəl” mətnini xatırlatmaq üçün frontal sorğu keçirir:

- Orxan hansı xəstəlikdən əziyyət çəkirdi?
- Həkim Orxana hansı məsləhətləri verdi?
- Orxan məsləhətlərə niyə əməl etməirdi?
- Orxan tapdığı küçüyü niyə məhz “Təpəl” adlandırdı?

- Baytar küçüyü müayinə edib nə dedi?
- Necə oldu ki, Orxanın da ayağı sağaldı?

Danışma

2.3.2. Tapşırıq a (dərslik). Tapşırıq üç mərhələdə yerinə yetirilir. Şagirdlər mətni yenidən oxuyur, yarımbaşlıqlara ayırır, sonra isə nəql edirlər.

Müəllimin nəzərinə! Bu tapşırığın nəql etmə mərhələsində bir şagirdin bütün mətni nəql etməsi məqsəduyğun deyil. Yaxşı olar ki, şagirdlər mətni yarımbaşlıqlarla adlandıranda müəllim həmin yarımbaşlıqları lövhədə yaz-

sın. Daha sonra şagirdlər növbə ilə yarımbaşlıqlara aid hissəni nəql etsinlər. Bu halda sinifdəki bütün şagirdlər fəal olacaqlar.

Yarımbaşlıqlar təxminən belə ola bilər:

- Yeni dost
- Müayinə
- Əyləncəli vaxt
- Xoş sürpriz

Oxuyub-qavrama

2.3.4. Tapşırıq b (dərslik)

Müəllim yönəldici suallar vasitəsilə tapşırığın düzgün və asanlıqla yerinə yetirilməsinə nail ola bilər:

- Bumeranq nədir?
- Bu əşyanı hansı məqsədlə istifadə edirlər?
- Bumeranqın hansı xüsusiyyəti var?
- “Effekt” sözünün mənası nədir?
- “Bumeranq effekti” ifadəsinin mənasını izah edin. Bumeranqın hansı xüsusiyyətinin bu ifadənin yaranmasında rolu var?
- “Orxan və Təpəl” mətninin ideyasını “Bumeranq effekti” ifadəsi ilə ifadə etmək olarmı? Niyə belə düşünürsünüz? Mətnə istinad etməklə fikrinizi əsaslandırın.

Müəllim şagirdlərin fikirlərini belə yekunlaşdırma bilər:

Bumeranqın geri qayıtma keyfiyyətini yaxşılıq və pisliklə müqayisə etmək olar:

- Yaxşılıq və pislik də bumeranq kimidir. Nə vaxtsa mütləq geri qaydır. Dilimizdə bununla əlaqəli müxtəlif atalar sözləri də var. Məsələn, “Nə əkərsən, onu da biçərsən”, “Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına” və sairə.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər aşağı siniflərdə hekayə, onun məzmun və struktur xüsusiyyətləri haqqında məlumat alırlar. Müəllim şagirdlərə mövzunu xatırladır. Hekayədə “bumeranq effekti”nin mahiyyəti açımlıdır. Hekayənin məqsədi oxucuya “Nə əkərsən, onu biçərsən” mesajını ötürməkdir. Sonra şagirdlərə hekayə yazmaq üçün tövsiyələr verilir:

- Hekayənin giriş hissəsində baş qəhrəman haqqında məlumat verilir.
- Əsas hissədə çox zaman qəhrəmanın rastlaşdığı problemlər təsvir edilir.

– Hekayənin sonluq hissəsində hadisələrin nəticəsi təqdim edilir.

Hekayələr şagirdlərin təxəyyülünə uyğun yazılacağı üçün müxtəlif variantlarda ola bilər.

Şagirdlərin yazısını qiymətləndirmək üçün aşağıdakı meyarlardan istifadə edilə bilər:

Meyarlar	Əla	Yaxşı	Zəif
Hekayə mövzuya uyğun yazılıb.			
Hekayə əsas fikri əks etdirir.			
Mətni tərkib hissələrinə (giriş, əsas hissə, sonluq) düzgün ayırır.			
Yazıda ədəbi dilin normalarına əməl edilib.			

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin bitkin hissələrini yarım-başlıqlarla adlandırır.	Tap. a (D.)
Oxuduğu mətnlərin ideya yaxınlığını müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Janrın tələblərini gözləməklə kiçikhəcmli sadə bədii mətn yazır.	Tap. a (İ.D.)

3-cü dər. Yaxşıliq zənciri

- Dərslik: səh. 16
- İş dəftəri: səh. 13

Təlim məqsədləri

- 1.1.1.** Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.
- 1.2.2.** Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
- 2.3.1.** Mətnləri məzmun və dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.
- 2.1.2.** Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.
- 2.3.4.** Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim “Orxan və Təpəl” mətnini, mətnin mövzusunu, ideyasını xatırladır.

Dinləmə

1.2.1. Tapşırıq a (dərslik). Müəllim dinləmə mətnini səsləndirir:

Yaxşıliq zənciri

Xəstəxanada işləyən gənc tibb bacısı üzgün görünən bir xəstəyə gülümsədi. Həmin adamın əhvalı yaxşılaşdı. Vaxtilə ona xeyirxahlıq etmiş bir dostuna təşəkkür məktubu yazdı. Restoranda nahar edən dostu məktubu oxuyub çox şad oldu, yediyinin haqqını artıqlamasilə ödədi. Pulun çoxluğundan heyrlənən ofisiant restoranın böyürbaşında hərənən bir imkansız uşağı öz hesabına yedizdirdi. Uşaq çox sevindi, çünki iki gün idi dilinə bir şey dəymirdi. O, küçədə gedərkən soyuqdan titrəyən bir küçüyə rast gəldi. Küçüyü qucağına alıb evlərinə gətirdi. Qonşuluqda yaşayan həmin tibb bacısına verdi. Soyuqdan qurtulduğu üçün küçük çox xoşbəxt idi. Gecə hamı yatmışdı. Evdə yanğın başladı. Küçük evdəkiləri oyadana qədər hürdü. Beləcə, hamı yanğından xilas oldu.

Cavab: 1 – c; 2 – a; 3 – f; 4 – b; 5 – e; 6 – d.

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab:

1. ... , ona görə də həmin adamın əhvalı yaxşılaşdı.
2. ... , çünki vaxtilə dostu ona xeyirxahlıq etmişdi.
3. ... , çünki məktubu oxuyub sevinən müştəri yediyinin haqqını artıqlamasilə ödəmişdi.
4. ... , çünki küçədə çox soyuq idi, öz evində isə küçüyə baxmağa imkanı yox idi.
5. ... , çünki evdə yanğın var idi.

1.2.2. Tapşırıq b (dərslik). Müəllim şagirdlərin diqqətini tapşırıqda verilən fikirlərə yönəldir: – Bu fikirlərdən hansı ilə razısınız?

Şagirdlər iki qrupa ayrılırlar. Hər bir qrup nümunələr gətirməklə fikirlərini əsaslandırır.

2.3.1. Tapşırıq c (dərslik). Cavablar təxminən belə ola bilər:

- Mətnlərin ikisi də hekayədir.
- Hər iki mətndə yaxşıliqdan, xeyirxahlıqdan danışılır.
- Mətnlərin ideyası eynidir: Yaxşıliq elə, yaxşıliq gör.

Tapşırıq b (iş dəftəri)

Cavab: 1 – C; 2 – B; 3 – B; 4 – A; 5 – C.

Tapşırıq c (iş dəftəri)

Cavab:

Yaxşılıq itməz.

Yaxşılıq yerdə qalmaz.

Yaxşılıq eləyən yaxşılıq görər.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Dinlədiyi mətndəki hadisələrin zaman ardıcılığını müəyyən edir.	Tap. a (D.)
Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.	Tap. b (D.)
Müxtəlif mətnləri mövzu, məzmun baxımından müqayisə edir.	Tap. c (D.), tap. b (İ.D.)
Mətndəki hadisələrin açıq şəkildə göstərilən səbəbini izah edir.	Tap. a (İ.D.)
Oxuduğu mətnlərin ideya yaxınlığını müəyyən edir.	Tap. c (İ.D.)

4-cü dər. Yaxşılıq zənciri

- Dərslik: səh. 16

Təlim məqsədləri

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

3.2.2. Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.

Mövzuya yönəltmə

Şagirdlərin diqqəti mövzuya yönəldilir:

– “Orxan və Təpəl” və “Yaxşılıq zənciri” mətnləri nə haqdadır?

– Bu mətnlərdən hansı nəticələri çıxardınız?

3.1.2. 3.2.2. Tapşırıq a (dərslik). Əvvəlcə müəllim şagirdlərə yönəldici suallar verir:

– Yaxşılıq zəncirinin neçə halqası oldu?

– Yaxşılıq zənciri nə ilə başlayıb nə ilə bitdi?

Daha sonra isə şagirdlər “Yaxşılıq zənciri” mətnində yaxşılıq “zəncir”inə yeni “halqalar” əlavə etməklə mətni genişləndirirlər.

Məsələn, halqaların biri belə ola bilər:

Yanğından xilas olan tibb bacısı və ailəsi çox sevindilər. Sahib çıxışları kiçik onları böyük bir baladan qurtarmışdı. Bu hadisədən sonra ailə

üzvləri kimsəsiz heyvanların qayğısına qaldılar: yemlədilər, xəstə olanları baytara apardılar.

Yazı fəaliyyətini bitirdikdən sonra hər kəs öz yazısını oxuyur, səhvləri düzəldir. Sonra cütlərin üzvləri yoldaşının essəsini oxuyub münasibət bildirir və səhvlərini qeyd edir.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər aşağı siniflərdə yazı işinin yoxlanılması və münasibət bildirməklə bağlı təlimatlandırılıblar. Münasibət bildirərkən əvvəl xoş, müsbət fikirlər söylenilir.

Yazı işini yoxlayarkən əsasən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- sözlərin orfoqrafik normalara uyğun yazılması;
- durğu işarələrindən düzgün istifadə;
- sözlərin kontekstə uyğun istifadəsi.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Janrın tələblərini gözləməklə kiçikhəcmli sadə bədii mətn yazır.	Tap. a (D.)
Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.	Tap. a (D.)

5-ci dər. Sözlərdə samitlərin deyilişi və yazılışı

- Dərslik: səh. 17
- İş dəftəri: səh. 14

Təlim məqsədləri

4.1.1. Sözlərdə saitlərin (o – a, i – ü və s.) və samitlərin (k, q samitləri və s.) yazılışı və tələffüzü qaydalarına riayət edir.

Mövzuya yönəltmə

4.1.1. Tapşırıq a (dərslik)

Cavab: ç – c, k – g, z – s, d – t.

“Yadda saxla” rubrikası. Müəllim şagirdlərə kar və cingilti samitlər haqqında məlumat verir.

Tapşırıq b (dərslik). Samitlərin növləri haqqında bilgilərin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

c (dərslik) tapşırığının cavabı:

b, q, t, z – “t” samiti kar, digərləri cingiltidir.
x, c, k, h – “c” samiti cingilti, digərləri kardır.
f, g, n, y – “f” samiti kar, digərləri cingiltidir.

a (iş dəftəri) tapşırığının cavabı:

I sütun: *abidə, meydan, mənzil, nərgiz, uğur, dalğa, zərbə.*

II sütun: *püşk, kosa, şafa, ipək, köks, sükut, çöp.*

III sütun: *arif, sarışın, ticarət, hekayə, imtahan, jeton, şöhrət.*

b (iş dəftəri) tapşırığının cavabı: hünər, tufan.

Müəllimin nəzərinə! İş dəftərində təqdim edilmiş C tapşırığının yerinə yetirilməsindən əvvəl xatırladılır: “b, c, d, g” samitləri ilə bitən sözlərin düzgün yazılışını müəyyən etmək üçün sözə saitlə başlanan şəkilçi və yaxud söz artırmaq olar. Məsələn, şabalıd, yoxsa şabalıt? *Şabalıdın, şabalıd almaq.* Deməli, “şabalıd” sözü “d” hərfi ilə yazılır.

Cavab: şabalıd, kərpic, bulud, kitab, çələng, tələffüz, məqsəd, pələng, qılınc, qutab.

ç (iş dəftəri) tapşırığının cavabı: dərd çək-mək; bürünc medal; savab iş.

Tapşırıq ç (dərslük). Tapşırıq şagirdlərin diqqətini kar və cingiltli qarşılığı olan samitlərə və belə samitlərin iştirak etdiyi sözlərin tələffüzünə, düzgün yazılışına yönəlib.

Cavab: sənəd (rəsmi kağız) – sənət (peşə); qəlp (saxta) – qəlb (ürək).

Tapşırıq d (dərslük)

Cavab: bulud, əlbəttə, saqqız, çiçək, tufəng, tappıltı, seçki, corab.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Sözlərdə saitlərin (o – a, i – ü və s.) və samitlərin (k, q samitləri və s.) yazılışı və tələffüzü qaydalarına riayət edir.	Dərslərdə və iş dəftərində təqdim edilmiş tapşırıqlar

4-cü fəsil**1-ci dərslük. Jan Valjan**

• Dərslük: səh. 18-19 • İş dəftəri: səh. 15

Təlim məqsədləri

2.1.1. Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.

4.4.1. Leksik vahidlərin mənalarını müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.

2.1.2. Məndəki hadisələri, hadisə iştirakçıları, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

2.2.2. Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.

2.3.3. Məndəki obrazları xarakterizə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhəyə “etimad etmək”, “inanmaq”, “etibar etmək”, “güvənmək” sözlərini yazır. Şagirdlər bu sözlərin onlarda hansı assosiasiya yaratdığı haqqında danışirlər. Müəllim yönəldici suallar vasitəsilə onları müzakirəyə cəlb edir:

– Kiminsə etibarını qazanmaq üçün hansı xüsusiyyətlərə sahib olmaq lazımdır?

– Sizin yanınızda güvənini, etibarını itirən tanışınız olubmu?

– Hansı səbəblərdən insan etibarını itirir?

Oxu

2.1.1. “Jan Valjan” mətni. Rollu oxu. Müəllim obrazların nitqini şagirdlər arasında bölüşdürür. Şagirdlər mətni səsli oxuyurlar. Müəllim oxu zamanı şagirdlərin jest və mimikalardan düzgün istifadə etmələrinə, obrazların nitqini onların xarakterinə və emosional vəziyyətinə uyğun səsləndirmələrinə diqqət edir.

Söz ehtiyatı**4.4.1. Tapşırıq a (dərslük)****Cavab:**

katorqa – sürgün edilmiş cinayətkarlar üçün icbari iş yeri;

monsnyor – xristian katolik kilsəsində yüksək vəzifəli ruhaniyə müraciət;

yepiskop – xristianlıqda ali ruhani rütbəsi;

jandarm – ölkə daxilində və orduda fəaliyyət göstərən polis.

Tapşırıq b (dərslük). Şagirdlər “mehmanxana” sözünün iştirak etdiyi cümləni bir daha oxuyurlar. Kontekstə əsasən bu sözün mənasını təxmin edirlər: qonaqların müvəqqəti qaldığı yer. Daha sonra tapşırıqda təqdim edilmiş “xəstəxana”, “kitabxana” sözlərinin izahları ilə tanış olurlar. Bu sözlərdəki “xana” morfeminin semantik mənasına diqqət edirlər. Deməli, “xana” morfemi sözlərdə yer mənasını yaradır. Belə olduğu halda “mehman” sözünün mənası “qonaq” deməkdir.

Oxuyub-qavrama

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri)

Cavab: 1-ci, 3-cü suallar.

2.2.2. Tapşırıq b (iş dəftəri)

Səbəb: Çünki o, cinayət törədib. Katorqada olduğu üçün sarı pasportu var. Sarı pasportlu insanlar isə cəmiyyət qəbul etmirdi.

Nəticə: Yepiskop onu evinə qəbul etdi.

Səbəb: Çünki onun gümüş çəngəl-bıçağı oğurladığını sanmışdılar.

Nəticə: Jandarmırlar onu buraxdılar.

2.2.3. Tapşırıq c (iş dəftəri)

C tapşırığının cavabı təxminən belə ola bilər: Cənab Miriel mərhəmətlidir, çünki:

1. Hamının çəkidiyi, qapıdan qovduğu cinayətkarı evində qonaq saxladı.
2. Evindən gümüşləri oğurlamış Jan Valjanı bağışladı.

Ç (iş dəftəri) tapşırığının cavabı:

1. Ortaboyu, enlikürək, qüvvətli bir adam idi.
2. Baxışından sərtlik, cəsarət və yorğunluq yağırdı.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.	“Jan Valjan” mətni
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).	Tap. a (D.)

Söz tərkibindəki morfemlərin (kəm, ala, qeyri, açıq, tünd, -cı, mini, -stan, abad, -xana və s.) semantik mənasından çıxış edərək sözün mənasını müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. a (İ.D.)
Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.	Tap. b (İ.D.)
Mətndəki obrazları xarakterizə edir.	Tap. c, ç (İ.D.)

2-ci dər. Jan Valjan

- Dərslük: səh. 20
- İş dəftəri: səh. 16

Təlim məqsədləri

2.2.2. Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.

2.3.3. Mətndəki obrazları xarakterizə edir.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

2.4.2. Mətnin məzmununa yaradıcı yanaşmaqla onu təxəyyülünə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya təcrübədə tətbiq edir.

2.1.2. Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim keçən dərstdə oxunmuş “Jan Valjan” mətnini xatırlatmaq üçün frontal sorğu keçirir:

- Jan Valjan kim idi?
- Mehmanxana sahibi nə üçün onu qəbul etmədi?

- Jan Valjan harada gecələdi?
- Jandarmırlar Jan Valjanı niyə tutdular?
- Yepiskop Jan Valjanı niyə müdafiə etdi?

Oxuyub-qavrama

2.2.2. Tapşırıq a (dərslük)

Cavab təxminən belə ola bilər:

- Jan Valjan cinayətkar idi. O həbs edilmişdi. Ömrünün neçə ilini katorqada keçirmişdi. Həmin dövrdə belə insanlara sarı pasport verirdilər. Sarı pasportlu insanlar cəmiyyət qəbul etmirdi. Sarı pasport sanki onları tanımaq üçün nişan idi.

2.3.4. Tapşırıq b (dərslük). Müəllim yönəldici suallarla tapşırığın asanlıqla yerinə yetirilməsinə təkan verir:

– Jan Valjanın təsviri bu obraz haqqında hansı təəssüratı yaratdı?

– Müəllif bu obrazın təsviri üçün hansı sözlərdən istifadə edib?

– Bu sözlər Jan Valjan obrazını təsəvvür etmək üçün yetərlidirmi?

Daha sonra müəllim “Qlossari” rubrikasında verilmiş “bədi portret” ifadəsini izah edir. Məsələn, müəllif Jan Valjanı “qüvvətli”, “cəsarət” sözləri ilə təsvir etməklə bu obraza qarşı xoş münasibətini ifadə edir.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq c (dərslük)

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərə “yepiskop” sözünün mənasını xatırlatmaq tövsiyə edilir. Bundan əlavə, mətdə cənab Mirielin yaşlı olduğu deyilir. Cənab Mirielin davranışlarına əsasən onun nur üzlü, mehriban simalı biri olduğunu təsəvvür etmək mümkündür. Şagirdlər bu məlumatlara əsasən cənab Mirielin zahiri görünüşünü təsvir edirlər.

Şagirdlər təxminən aşağıdakı məzmununda yazı bilirlər:

Cənab Miriel şəhərin yepiskopu idi. Artıq yaşlanmışdı. Əynindəki ağ pencəyi ağarmış saçları ilə uyarlıq yaradırdı. Onun üzündən təbəssüm əskik olmazdı. Mehriban baxışları ilə insana rahatlıq gətirirdi.

Danışma

2.4.2. Tapşırıq ç (dərslük)

Müəllimin nəzərinə! Tapşırığı qruplarla da yerinə yetirmək mümkündür. Hər qrup tapşırıqdakı suala cavab tapmaq üçün mətn qurur. Mətnlər müxtəlif ola bilər. Bu da yaradıcı təfəkkürün fərqli istiqamətlərdə işləyə biləcəyinə nümunədir. Təqdim olunan mətnlərdəki oxşar və fərqli epizodlar müqayisə edilir.

Oxuyub-qavrama

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər hekayə xəritəsini tamamlamaqla mətni oxuyub qavradıqlarını nümayiş etdirirlər.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.	Tap. a (D.)
Müəllifin obraza münasibətini göstərən ifadələri və detalları müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Janrın tələblərini gözləməklə kiçikhəcmli sadə bədii mətn yazır.	Tap. c (D.)
Mətnin məzmunundan çıxış edərək hadisələrin davamını təxmin edir.	Tap. ç (D.)
Mətnin məzmununa uyğun hekayə xəritəsi tərtib edir.	Tap. a (İ.D.)

3-cü dərslük. Madlen

- Dərslük: səh. 20
- İş dəftəri: səh. 17

Təlim məqsədləri

- 1.1.1.** Dinlədiyi mətdəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.
- 3.1.1.** Dinlədiyi, oxuduğu, həyatda gördüyü hadisə və faktlar əsasında mətn (ifadə, xatirə və s.) yazır.
- 1.2.2.** Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
- 2.3.3.** Mətdəki obrazları xarakterizə edir.
- 2.3.4.** Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.
- 3.1.3.** Məqsədə uyğun olaraq sadə əməli yazılar (təlimat, elan, şüar, annotasiya, izahat) yazır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim frontal sorğu vasitəsilə “Jan Valjan” mətninin I hissəsinin və hadisələrin davamı ilə bağlı şagirdlərin tərtib etdikləri mətnlərin məzmununu xatırladır.

Dinləmə

- 1.1.1. Tapşırıq a (dərslük).** Şagirdlər suallarla tanış olur və dinləmə mətnindən bu suallara cavab tapmağa çalışırlar. Eyni zamanda hadisələrin davamı ilə bağlı düşüncələrini müqayisə edirlər. Müəllim dinləmə mətnini səsləndirir:

Madlen (II hissə)

1815-ci ilin sonlarında Monreyldə bir qərib peyda oldu. Bu şəhərdə onu tanımırdılar. Buraya bir dekabr axşamı kürəyində torba, əlində əsa

gəlmişdi. O gələndə bir evdə yanğın baş vermişdi: şəhər idarəsi yanırdı. Bu adam təhlükəni nəzərə almayaraq özünü odun içinə atmış, jandarm kapitanının uşaqlarını xilas etmişdi. Yanğında onun torbası, içində sənədləri yanmışdı.

Bundan sonra o, Monreyldə yaşamağa başladı. Hamı ona Madlen deyirdi.

Monreyldə qədimdən daş kömür və qara şüşədən bəzək əşyaları hazırlanırdı. Cənab Madlen bəzək məmulatları istehsalında qatranı yapışqanla və döymə üsulunu tökmə üsulu ilə əvəz etdi. Bu iki yenilik böyük bir sənaye inqilabına səbəb oldu. Üç il ərzində o, varlı bir adam oldu. Madlenin kəşfi sayəsində Monreyl iri ticarət mərkəzinə çevrilmişdi.

Madlen dəlgin baxışlı və mərhəmətli bir adam idi. Hər kəsi işə götürür, işçilərindən yalnız namuslu olmağı tələb edirdi. O, şəhər yoxsullarına 1 milyon frank xərcləmişdi. Xəstəxananı böyütmüş, qızlar üçün iki məktəb tikdirmiş, qoca və şikəst fəhlələr üçün pulsuz aptek açmışdı.

1821-ci ildə qəzetlər yepiskop Mirielin 82 yaşında vəfat etdiyini yazdılar. Ertəsi gün cənab Madlen qara paltar geyinib şlyapasına matəm lenti taxaraq şəhərdə göründü. Adamlar onun yas saxlamasının səbəbini soruşanda demişdi:

– Gəncliyimdə onun yanında xidmət etmişəm...

Yazı

3.1.1. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər yazacaqları mətni yarımbaşlıqlar üzrə strukturlaşdırırlar.

Danışma

1.2.2. Tapşırıq b (dərslük). Müəllim şagirdləri tapşırıqda verilmiş fikirlərə yönəldərək soruşur:

– Bu fikirlərdən hansı ilə razısınız?

Şagirdlər iki qrupa ayrılırlar. Hər bir qrup nümunələr gətirməklə fikirlərini əsaslandırır.

Oxuyub-qavrama

2.3.3. Tapşırıq c (dərslük). Şagirdlər Jan Valjan karakterinin süjet boyu necə dəyişdiyini izləyir və oxuduğu, dinlədiyi mətnlərə əsasən izah edirlər.

Cavablar təxminən belə ola bilər:

Jan Valjan əvvəl	Jan Valjan sonra
sərt	mərhəmətli
kasıb	varlı
inamsız	özgüvənli
oğru, əliəyri	namuslu, düzgün

qaraqabaq	xeyirxah
quldurabənzər	səliqəli, xoş görünüşlü

2.3.4. Tapşırıq ç (dərslük). Tapşırıqda verilmiş aforizm oxunur. Müəllim tapşırığın asanlıqla yerinə yetirilməsi üçün aşağıdakı yönəldici suallardan istifadə edə bilər:

- Jan Valjan obrazı necə dəyişdi?
- Bu karakterin dəyişməsinə nə səbəb oldu?
- Siz bu mətnlərdən hansı nəticəni çıxardınız?

Suallar ətrafında müzakirədən sonra müəllim soruşur:

– Sizcə, bu aforizm “Jan Valjan” mətninin ideyasını əks etdirirmi? Mətnədən nümunələr gətirməklə fikrinizi əsaslandırın.

Şagirdlər yönəldici suallara cavab verməklə tapşırığı yerinə yetirirlər.

Yazı

3.1.3. Tapşırıq b (iş dəftəri)

Müəllimin nəzərinə! Şagirdləri yazı fəaliyyətinə başlamazdan əvvəl aşağıdakı məlumatlarla tanış etmək tövsiyə edilir:

1) Annotasiyanın əvvəlində əsərin müəllifi haqqında məlumat verilir. Sınıfdə araşdırma aparmaq imkanı olan şagirdlər Viktor Hüqo haqqında məlumat toplaya bilərlər. Araşdırma imkanı olmayan şagirdlərə isə müəllim yazıçı haqqında məlumat verə bilər.

- Viktor Hüqo fransız yazıçısıdır.
- XIX əsrdə yaşayıb-yaratmışdır.
- “Səfillər”, “Paris Notr-Dam kilsəsi” ən məşhur əsərləridir.

2) Şagirdlər 3-cü sınıfdə Viktor Hüqonun “Səfillər” əsərinin müəyyən hissələri ilə tanış olublar. Kozetta, Qavroş obrazları haqqında məlumatları var. Şagirdlər annotasiya yazarkən bu məlumatlardan istifadə edə bilərlər.

3) Annotasiya yazılarkən nəzərə alınmalıdır: annotasiyada hadisələrin sonluğu, nəticəsi göstərilməməlidir. Əsərin məzmunu ətraflı, detallarla əks etdirilməməlidir. Oxucunun diqqətini cəlb edən, mütaliyəyə həvəs yaradan məqamlardan istifadə edilməlidir.

Annotasiyanın məzmunu təxminən aşağıdakı kimi ola bilər:

“Səfillər” romanının müəllifi böyük fransız yazıçısı Viktor Hüqodur. Əsərdə bir neçə obrazın həyatı təsvir edilir. Katorqada dustaq olan Jan

Valjan azadlığa çıxıb. Lakin sarı rəngli pasportun sahibi olduğundan gecələmək üçün döyüdü bütün qapılardan qovulur. İnsanlar ondan qorxur, cəmiyyət onu qəbul etmir. Bəs, görəsən, Jan Valjana mərhəmət göstərən biri tapılacaqmı?

Kozetta əsərin digər bir obrazıdır. Səfalət içində yaşayan balaca qız tamahkar insanlara xidmətçilik edir. Kozetta ömrünün sonuna qədər bu insanları yaşayacaq? Qızciğaz çıxış yolu tapacaqmı?

Hüqonun möhtəşəm qəhrəmanlarından biri olan Qavroş yaşadığı çətinliklərə baxmayaraq, gülürüz bir oğlandır. Bir qədər kobud olsa da, bacarıqlı, fərasətli və cəsurdur. Paris küçələrində səfil həyat sürür. Bəs Qavroşun sonrakı taleyi necə olacaq?

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.	Tap. a (D.)
Dinlədiyi mətnin qısa məzmununu yazır.	Tap. a (İ.D.)
Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.	Tap. b (D.)
Süjet boyu xarakterin necə dəyişdiyini izləyir və izah edir.	Tap. c (D.)
Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.	Tap. ç (D.)
Məqsədə uyğun olaraq sadə əməli yazılar (təlimat, elan, şüar, annotasiya, izahat) yazır.	Tap. b (İ.D.)

4-cü dər. "Səhvimi anladım" hekayəsi

- Dərslik: səh. 20

Təlim məqsədləri

- 3.1.2.** Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.
- 3.2.2.** Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhəyə keçən dərs müzakirə olunmuş aforizmi yazır:

İnsanı inkişaf etdirən və tərbiyələndirən yaşadığı cəmiyyət və mühitdir. İnsan bir fərd olaraq yaşadığı cəmiyyətin övlətidir. (D.Terner)

Sonra yönəldici suallarla beyin həmləsi edir:

- Sizcə, xarakterin dəyişməsinə nə səbəb olur?
- Səhv etmiş insana ikinci şans vermək lazımdır? Nə üçün?

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (dərslik). İlk mərhələdə müəllim şagirdlərə mövzunu xatırladır. Şagirdləri tapşırıqda təqdim edilmiş təlimatla tanış edir.

Şagirdlərin təxəyyülünə uyğun yazıldığı üçün hekayələr müxtəlif ola bilər. Şagirdlər hətta aşağı siniflərdə oxuduqları hekayələrin süjet xəttindən istifadə edə bilərlər. Məsələn:

Sınmış fincan

Bir dəfə ana evə gələndə gördü ki, onun sevimli yaşıl fincanı sınıb. Evdə isə təkcə Murad, bir də Məstan adlı pişik var idi.

Ana soruşdu:

– Fincanı kim sındırıb?

Murad çiyinlərini çəkdi.

– Aha, deməli, Məstan sındırıb, – deyə ana hirsələnib Məstani çölə çıxartdı və qapını örtü.

– Ana, çöl soyuqdur axı, Məstan üşüyər, – Murad dilləndi.

– Eybi yoxdur, qoy başa düşsün ki, qabları sındırmaq olmaz.

Ana öz işi ilə məşğul oldu, pişiyi də, Muradı da unutdu. Bir azdan gördü ki, pişik evdə gəzir, amma Murad yoxdur. Aydındır ki, pişiyi evə Murad buraxmışdı. Ana onu xeyli axtardı, tapa bilmədi. Axırda qapını açıb çölə çıxdı.

Murad bayırda idi. Soyuqdan tir-tir əsirdi.

– Sən burada neyləyirsən? – deyə ana həyəcanla Muraddan soruşdu.

Murad başını aşağı salıb titrəyə-titrəyə dedi:

– Ana, fincanı mən sındırmışam.

3.2.2. Bir-birinin yazısını qiymətləndirmək üçün müəllim bu meyarları təqdim edə bilər:

1. Obrazların təsviri ilə onların zahiri görünüşü və xarakteri haqqında təsəvvür yaradılır.
2. Hadisələrin baş verdiyi yer təsvir edilir.

3. Qəhrəmanın dəyişməsinə səbəb olan hadisə təsvir edilir.
4. Yazıda orfoqrafiya normalarına əməl edilir.
5. Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edilir.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Janrın tələblərini gözləməklə kiçikhəcmlı sadə bədii mətn yazır.	Tap. a (D.)
Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.	Tap. a (D.)

5-ci dərs. Leksik və qrammatik mənə

- Dərslik: səh. 21
- İş dəftəri: səh. 18

Təlim məqsədləri

4.2.1. Kontekstdən və qrammatik formadan çıxış edərək sözlərin qrammatik-semantik mənasını izah edir.

Mövzuya yönəltmə

4.2.1. Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlər 4-cü sinifdə sözün leksik və qrammatik mənası haqqında məlumat alıblar. Müəllimin yönəldici sualları bu bilgiləri xatırlamağa və tapşırığı yerinə yetirməyə yardımçı ola bilər:

- Hansı söz heç bir suala cavab vermir?
- “Yolçu” sözünün leksik mənasını izah edə bilərsinizmi?
- “İlə” sözünün leksik mənasını izah edə bilərsinizmi?

Cavab:

- a. “Yad, yerli olmayan, başqa yerdən gəlmiş” “qərib” sözünün leksik mənasıdır.
- b. “İlə” sözünün leksik mənası yoxdur.

“Yadda saxla” rubrikası. Müəllim rubrikadakı məlumatları şərh edərək şagirdlərə sözün leksik və qrammatik mənasını izah edir.

Dərslikdə və iş dəftərində verilmiş tapşırıqlar möhkəmləndirmə xarakterlidir.

Dərslikdə verilmiş b tapşırığının cavabları:

1. Qorxmazlıq, hünər, cürət – cəsərət;
2. Bədənin gücdən düşməsi, taqətsizlik – yorğunluq;

3. Möhkəmlik, ciddilik, sarsılmazlıq – sərtlik.

Dərslikdə verilmiş c tapşırığının cavabları:

- 1 – c;
- 2 – d;
- 3 – b;
- 4 – a;
- 5 – e;
- 6 – ç.

Dərslikdə verilmiş ç tapşırığının cavabları:

Leksik və qrammatik mənası olan sözlər: *As-tara, rayonu, çayı, məşhurdur, sən, haqlısan.*

Yalnız qrammatik mənası olan sözlər: *həm də, ilə, əlbəttə, də.*

İş dəftərində verilmiş a tapşırığının cavabı:

Şagirdlər *ki, axı, üçün, bəlkə* sözlərini cüm-lələrdə işlədirlər.

İş dəftərində verilmiş b tapşırığının cavabı:

b variantı

İş dəftərində verilmiş c tapşırığının cavabı:

Muzey:

Leksik mənası: tarix, incəsənət abidələrini, eksponatları toplayıb mühafizə və nümayiş et-dirən müəssisə.

Grammatik mənası: isim, tək, ümumi, kon-kret.

Üçün:

Leksik mənası: yoxdur.

Grammatik mənası: qoşma.

İş dəftərində verilmiş ç tapşırığının cavabı:

1. mərhəmətli, mənzərə, müdrik, ensiklo-pediya, getmək.
2. lakin, əlbəttə, bəh, ilə, və.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Sözlərin leksik və qramma-tik mənasını fərqləndirir.	Dərslikdə və iş dəftərində veril-miş tapşırıqlar

Ümumiləşdirici təkrar

- Dərslik: səh. 22-23 • İş dəftəri: səh. 19

Təlim məqsədləri

- 4.1.1.** Sözlərdə saitlərin (o – a, i – ü və s.) və samitlərin (k, q samitləri və s.) yazılışı və tələffüzü qaydalarına riayət edir.
- 4.3.1.** Məqsəd və intonasiyadan asılı olaraq cümlə sonunda uyğun durğu işarələrindən (nöqtə, üç nöqtə, sual işarəsi, nida işarəsi) istifadə edir.
- 4.2.1.** Kontekstdən və qrammatik formadan çıxış edərək sözlərin qrammatik-semantik mənasını izah edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərə bu bölmədə oxunmuş və dinlənilmiş mətnləri xatırladır. Mətnlərin mövzusu, məzmunu və əsas ideyası ətrafında müzakirə aparılır. Şagirdlər ən çox bəyəndikləri mətnlər və seçimlərinin səbəbi haqqında danışırlar.

2.1.2. Tapşırıq 1, 2 (dərslik). Mətndəki faktoloji məlumatların qavranılmasını yoxlayır.

2.3.4. Tapşırıq 3 (dərslik). Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək bacarığını yoxlayır.

Cavab: c variantı

2.4.2. Tapşırıq 4 (dərslik)

Cavab: a variantı

Dərslikdə təqdim edilmiş 5-13-cü tapşırıqlar dil qaydaları üzrə qazanılmış biliklərin təkrarına, möhkəmləndirilməsinə yönəlib.

5-ci tapşırığın cavabı: b variantı

6-cı tapşırığın cavabı:

Buxar: u – qalın, dodaqlanan, qapalı; a – qalın, dodaqlanmayan, açıq.

Alqış: a – qalın, dodaqlanmayan, açıq; ı – qalın, dodaqlanmayan, qapalı.

Boran: o – qalın, dodaqlanan, açıq; a – qalın, dodaqlanmayan, açıq.

Övlad: ö – incə, dodaqlanan, açıq; a – qalın, dodaqlanmayan, açıq.

Müxbir: ü – incə, dodaqlanan, qapalı; i – incə, dodaqlanmayan, qapalı.

Eskiz: e – incə, dodaqlanmayan, açıq; i – incə, dodaqlanmayan, qapalı.

Əfsanə: ə – incə, dodaqlanmayan, açıq; a – qalın, dodaqlanmayan, açıq.

7-ci tapşırığın cavabı: d variantı

8-ci tapşırığın cavabı: c variantı

9-cu tapşırığın cavabı:

gül – kül; köz – göz; küləş – güləş; dərs – tərs; tanış – danış; boz – poz.

10-cu tapşırığın cavabı:

pələng, mürəkkəb, kərpic, çaqqal, çörək

11-ci tapşırığın cavabı:

1. Məgər bu hadisə haqqında məlumatın yoxdur? (Məlumat almaq məqsədilə işlənir. Sual cümləsidir.)

2. Bakı küləklər şəhəridir. (Məlumat vermək məqsədilə işlənir. Nəqli cümlədir.)

3. Gəl birlikdə araşdırma aparaq. (Təklif etmək məqsədilə istifadə edilir. Əmr cümləsidir.)

4. Qoy dünyada sülh olsun! (Hissi ifadə edir. Nida cümləsidir.)

Dərslikdə təqdim edilmiş 12-ci tapşırığın cavabı:

1. Üç nöqtə nitqdəki fasiləyə işarədir.

2. Cümlədə hiss-həyəcan ifadə edildiyi üçün “nida”dan istifadə edilib.

3. Məlumat almaq məqsədilə işləndiyi üçün “sual” işarəsindən istifadə edilib.

13-cü tapşırığın cavabı:

Leksik mənası olan sözlər: *onlar, köhnə, dostlar, görüşdülər, sabah, yağış, yağacaq.*

Yalnız qrammatik mənası olan sözlər: *lap, ki-mi, bəlkə.*

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Sözlərdə saitlərin (o – a, i – ü və s.) və samitlərin (k, q samitləri və s.) yazılışı və tələffüzü qaydalarına riayət edir.	Tap. 6 – 10 (D.)
Məqsəd və intonasiyadan asılı olaraq cümlə sonunda uyğun durğu işarələrindən (nöqtə, üç nöqtə, sual işarəsi, nida işarəsi) istifadə edir.	Tap. 11, 12 (D.)
Sözlərin leksik və qrammatik mənasını fərqləndirir.	Tap. 5, 13 (D.)

Dərs	Mövzu	Məzmun xətləri	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MV səh.
1-ci fəsil					
1	Qazi Vüsal Səttarov	Dinləmə. Yazı	24	20	41-42
2	Bilirdim ki, gələcəksən	Danışma. Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	24-25	21	42-43
3	Bilirdim ki, gələcəksən	Oxu. Danışma. Yazı	26	22	43-45
4	Bilirdim ki, gələcəksən	Yazı (məktub yazmaq)	26	-	45
5	Sözün həqiqi və məcazi mənası	Dil qaydaları (Leksika)	27	23	46
2-ci fəsil					
1	Otbiçənin hekayəti	Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	28-29	24	47-48
2	Otbiçənin hekayəti	Danışma. Oxu	30	25	48-49
3	Mükafat	Dinləmə. Yazı	30	26	49-50
4	Çoxmənalı sözlər. Omonimlər	Dil qaydaları (Leksika)	31	27	50-51
3-cü fəsil					
1	Təcili qan lazımdır	Oxu. Dil qaydaları	32-33	28	51-52
2	Təcili qan lazımdır	Oxu	34	29	52-53
3	Qan qrupları	Danışma. Oxu. Yazı	34	30	53-54
4	Təcili qan lazımdır	Yazı	34	-	54-55
5	"K" samitinin deyilişi və yazılışı	Dil qaydaları (Orfoqrafiya)	35	31	55-56
4-cü fəsil					
1	Sözün qüdrəti	Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	36-37	32	56-57
2	Sözün qüdrəti	Oxu. Yazı	38	33	57-58
3	Padşahın yuxusu	Danışma. Oxu. Yazı	38	34	58-60
4	"Q" samitinin deyilişi və yazılışı	Dil qaydaları (Orfoqrafiya)	39	35	60-61
5	Ümumiləşdirici təkrar	Oxu. Dil qaydaları (Leksika. Orfoqrafiya)	40-41	36	61-63

1-ci fəsil

1-ci dər. Qazi Vüsal Səttarov

- Dərslik: səh. 24
- İş dəftəri: səh. 20

Təlim məqsədləri

- 1.1.2.** Dinlədiyi mətnin ideyasını, məzmun, struktur və bədii xüsusiyyətlərini şərh edir.
- 1.2.3.** Məlumat almaq və ya fikrini çatdırmaq məqsədilə dialoq qurur.
- 3.1.1.** Dinlədiyi, oxuduğu, həyatda gördüyü hadisə və faktlar əsasında mətn (ifadə) yazır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim II Qarabağ savaşını xatırlatmaq məqsədilə sinfə müxtəlif suallarla müraciət edir:

1. II Qarabağ müharibəsi nə zaman başladı?
2. Bu savaş neçə gün davam etdi?
3. Hansı ərazilərimiz düşmən tapdağından azad oldu?
4. Bu savaşda hansı qəhrəmanlarımızı tanıdınız?

Dinləmə

1.1.2. Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlər qeyd götürməklə “Qazi Vüsal Səttarov” mətnini dinləyirlər. Tapşırıqları yerinə yetirmək üçün şagirdlərə mətnə diqqətlə qulaq asmaq tövsiyə olunur.

II Qarabağ savaşını başlayanda Vüsal ali məktəbdə təhsil alırdı. Müharibə xəbərini eşidən kimi təhsilini yarımçıq qoyub cəbhəyə yollandı. Əslən Zaqatala rayonundan olan Səttarov Vüsal Ramiz oğlu bölük komandiri idi.

2020-ci il oktyabrın 6-da düşmən Vüsalgilin bölüyünü minomyot atəşinə tutur. Vüsal həmin günü belə xatırlayır: “Müharibəni filmlərdə görmüşdük. Ani olaraq hər şey çox qorxulu gəldi. Vahiməli döyüş səhnələrini ilk dəfə canlı yaşayırdım. Zeynal, Vəfadar və mən eyni səngərdə idik. Görürdüm ki, ətraf səngərlərə mərmilər düşür, uşaqlar yaralanır, şəhid olurlar. Yaralıların iniltisi eşidilirdi. Səngərdən qışqırıb onlara səsələnirdim, cavab verən də olmurdu.

Vəfadara dedim ki, səngərdən çıxmaq, yaralıları maşınla hospitala daşıyaq. Bəlkə, kimisə xilas edə bilərik. Səngərdən çıxan kimi bizi də vurdular. Ayağımdan və qulağımdan yaralandım. Amma fikir vermədim. Biz avtomatların qundağındakı rezinləri çıxarıb yoldaşlarımızın yaralarını sarıyırdıq ki, qanaxma olmasın. Onları və şəhid olan

dostlarımızı çiynimizə alıb maşınlara yığdıq və Horadizdəki hospitala apardıq.

Sonra digər yoldaşlarımızı da çıxarmaq üçün geri qayıdanda qərībā mənzərə ilə qarşılaşdıq. Hər tərəf düşmən cəsədləri və yaralıları ilə dolu idi. Döyüş yoldaşları onları qoyub qaçmışdılar.

Birdən sağdakı səngərdən inilti eşitdim.

Yaxınlaşanda gördüm ki, Zeynaldır. Başından yaralanmışdı. Xeyli qan itirmişdi. Tez onu belimə götürüb maşına apardım... Sonradan eşitdik ki, 9 nəfər yaralımız sağalıb, lakin Zeynalı xilas etmək mümkün olmayıb...”

Dostları Zeynalın ölümü ilə heç cür barışa bilmir, özlərini günahkar sayırdılar: “Bəlkə, biz gecikdik, vaxtında hospitala çatdırmadıq?” – deyə əzab çəkirdilər.

Bir həftə sonra Cəbrayıl alındı. Vüsalgilə təbrik zəngi gəldi. Bu zəng Vüsalı, bəlkə də, geri alınan torpaqlar qədər sevindirdi. Zəng edən Zeynal idi. Sən demə, onun ölüm xəbəri yalan imiş.

44 günlük Vətən müharibəsi bizim xalqın əzmini, birliyini ortaya qoydu. Vüsal kimi oğullarımız öz yaralı yoldaşlarının həyatlarını canları bahasına xilas etdilər. Şəhidlərimizi döyüş meydanında qoymadılar. Öz əməlləri və qəhrəmanlıqları ilə şanlı tarix yazdılar.

Danışma

Dinləmə prosesi başa çatdıqdan sonra şagirdlər mətnə təsvir olunan döyüş səhnələrini öz sözləri ilə təsvir edirlər. Müəllim şagirdlərin daha inandırıcı, təsiredici danışmasını istiqamətləndirmək üçün müəyyən tövsiyələr verə bilər.

1.2.3. Tapşırıq b (dərslik). Şagirdlər Vüsal Səttarovdan müsahibə almaq üçün belə suallar tərtib edə bilərlər:

1. Harada döyüşmüşünüz?
2. Neçə yaralıni xilas etmişiniz?
3. Gözünüzün qarşısında yoldaşınız şəhid olubmu?
4. Döyüş bölgəsindən çıxara bilmədiyiniz şəhid yoldaşınız olubmu? və s.

Yazı

3.1.1. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər təqdim olunmuş plan əsasında “Qazi Vüsal Səttarov” mətninin məzmununu verilən həcmdə yazırlar.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətndəki əsas fikri öz həyat düşüncələri ilə əlaqələndirir.	Tap. a (D.)
Mövzu ilə bağlı dialoq qurmaq (müsahibə almaq) üçün suallar tərtib edir.	Tap. b (D.)
Qurduğu plan əsasında dinlədiyi və ya oxuduğu mətnin qısa məzmununu yazır.	Tap. a (İ.D.)

2-ci dərs. Bilirdim ki, gələcəksən

- Dərslik: səh. 24-25 • İş dəftəri: səh. 21

Təlim məqsədləri

- 1.2.2.** Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
- 2.1.1.** Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.
- 4.4.1.a.** Sözü izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.
- 2.1.3.** Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə mətnlərdə tanış olmayan ad, ifadə və faktlara aydınlıq gətirir.
- 2.1.2.** Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.
- 2.2.2.** Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.
- 2.2.3.** Mətndəki faktları, məlumat və illüstrasiyaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.
- 2.3.4.** Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim sinfə müraciət edir:

– Dostunuzun ən yadda qalan ifadəsi hansıdır?

Danışma

- 1.2.2. Tapşırıq a (dərslik).** Şagirdlər tapşırıqda verilmiş sualları öz şəxsi həyatlarından nümunələr gətirməklə cavablandırırlar.

Oxu

- 2.1.1. “Bilirdim ki, gələcəksən” mətni üzrə iş. İfadəli oxu.** Əvvəlcə şagirdlər müəyyən vaxt ər-

zində mətni səssiz oxuyurlar. Müəllim oxu zamanı şagirdlərə obrazların nitqinə diqqət etməyi tövsiyə edir. Bu yolla şagirdlər obrazların keçirdiyi hisslərlə tanış ola bilərlər. Səssiz oxu bitdikdən sonra növbəti mərhələdə şagirdlər mətni səslə oxuyurlar. Müəllim oxu zamanı şagirdlərin səs tonunu, intonasiyaya diqqət etmələrini, obrazların nitqini onların xarakterinə və emosional vəziyyətinə uyğun səsləndirmələrini müşahidə edərək nəzarətdə saxlayır.

Söz ehtiyatı

Yeni sözlərin mənimsədilməsi dərslikdəki tapşırıqlar vasitəsilə həyata keçirilir.

4.4.1. Tapşırıq b (dərslik)

Cavab: 1 – c, 2 – e, 3 – d, 4 – b, 5 – a.

Mənasını tam anladıqdan sonra şagirdlər söz və ifadələri cümlələrdə işlədib yazırlar.

Tapşırıq c (dərslik). Bu tapşırıqda nümunəyə əsasən avtomat hissələrinin təsvirlərini onların adları ilə uyğunlaşdırmaq lazımdır. Sonra həmin sözləri izah etmək və izahları lüğətlə müqayisə etmək tələb olunur.

Cavab:

1. lülə – odlu silahların gülləyə istiqamət verən boruşəkilli hissəsi;
3. tətik – odlu silahların atəş açmaq üçün barmaqla geri çəkilən hissəsi;
4. qundaq – tüfəngin ağac hissəsi.

Araşdırma

2.1.3. Tapşırıq ç (dərslik). Şagirdlər Azərbaycan Silahlı Qüvvələrindəki hərbi rütbələrin kiçikdən böyüyə olan ardıcılığını araşdırdıqdan sonra tapşırığı yerinə yetirirlər.

Cavab: çavuş, gizir, kapitan, mayor, polkovnik, general.

Faktoloji qavrama

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Verilən fikirlərin düzgün, yoxsa yanlış olduğunu müəyyən etməklə şagirdlər tapşırığı yerinə yetirirlər.

Cavab: 1, 3, 4 – yanlış; 2, 5 – düzgün fikirlərdir.

Nəticəçıxarma

2.2.2. Tapşırıq b (iş dəftəri). Şagirdlərdən mətnin məzmununa aid səbəb-nəticə cədvəlini tamamlamaq tələb olunur.

Cavab:

1. Səbəb – Abbas həmişə Rəhimi qoruyurdu.
2. Nəticə – Rəhim düşmən gülləsinə tuş gəldi.

3. Səbəb – Abbas güllə yağışına əhəmiyyət verməyərək dostunun arxasınca gedirdi.

4. Səbəb – Çünki dostunun son sözlərini eşitmişdi.

2.2.3. Tapşırıq c (iş dəftəri). Mətdən Abbasın dostuna sadıq olduğunu təsdiq edən nümunələr gətirməklə fikri əsaslandırmaq tələb olunur.

Cavab: Uşaq olarkən hər davada Rəhimə qahmar çıxması, heç vaxt onu tək qoymaması, müharibədə güllə yağışının altında özünü təhlükəyə atması və s.

2.3.4. Tapşırıq ç (iş dəftəri). Tapşırıq test tipidir.

Cavab: b

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Həyatdan nümunələr gətirməklə fikrini əsaslandırır.	Tap. a (D.)
Mətdəki obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.	“Bilirdim ki, gələcəksən” mətni
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir.	Tap. b, c (D.)
Müxtəlif sorğu ədəbiyyatından istifadə etməklə anlamadığı ifadə, deyim və adların mənasını müəyyən edir.	Tap. ç (D.)
Mətnin məzmununa uyğun olan (olmayan) fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. a (İ.D.)
Mətnlə bağlı səbəb-nəticə əlaqəsi cədvəlini tamamlayır.	Tap. b (İ.D.)
Mətdə fikir və argumentlər arasındakı məntiqi əlaqəni müəyyən edir.	Tap. c (İ.D.)
Müəllifin məqsədini (məlumat vermək, əyləndirmək, inandırmaq, təlimat vermək, cavab axtarmaq və s.) müəyyən edir.	Tap. ç (İ.D.)

3-cü dərs. Bilirdim ki, gələcəksən

• Dərslik: səh. 26

• İş dəftəri: səh. 22

Təlim məqsədləri

2.3.2. Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.

2.3.3. Mətdəki obrazları xarakterizə edir.

2.1.3. Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə mətnlərdə tanış olmayan ad, ifadə və faktlara aydınlıq gətirir.

1.1.2. Dinlədiyi mətnin ideyasını, məzmun, struktur və bədii xüsusiyyətlərini şərh edir.

1.2.2. Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim “Bilirdim ki, gələcəksən” mətnini xatırlatmaq məqsədilə suallarla sinfə müraciət edir:

1. Hadisə harada baş verir?

2. Hekayənin əsas qəhrəmanları kim idi?

Oxuyub-anlama

2.3.2. Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlərin diqqəti tapşırıqda verilmiş yarımbaşlıqlara yönəldilir. Onlar bu yarımbaşlıqları mətnin məzmununa uyğunlaşdırırlar. Sonra 2-ci yarımbaşlığın (Qayğısız uşaqlıq illəri) mətdəki hadisələrin ardıcılığını pozduğunu müəyyənləşdirirlər. Bu yarımbaşlıqdakı hadisələrin daha əvvəl – uşaqlıq dövründə baş verdiyini vurğulamaqla fikirlərini əsaslandırırlar.

2.3.3. Tapşırıq b (dərslik). Bu tapşırığın cavabı müxtəlif ola bilər, çünki şagirdlərə obrazların davranışından, danışığından və s. asılı olaraq fərqli epizodların təsir etməsi mümkündür. Şagirdlər epizodu təsvir etməklə seçimlərinin səbəbini izah edə, fikirlərini əsaslandırmaqla bilirlər.

Tapşırıq c (dərslik). Şagirdlər mətni diqqətlə oxuyub qavrayıblarsa, obrazların xarakterinə bələd olublarsa, Rəhimin son sözlərini təxmin edə biləcəklər.

Cavab: Bilirdim ki, gələcəksən.

Tapşırıq ç (dərslik). Şagirdlər obrazların xarakterindəki xüsusiyyətlərlə bağlı fikirlərini mətnə istinad edərək əsaslandırmaqlıdırlar. Məsələn:

1. Abbas dostluqda **etibarlıdır, sədaqətli**dir. Uşaq vaxtı dava düşəndə həmişə Rəhim ona güvənirdi, bilirdi ki, Abbas onu darda qoymaz. Müharibə zamanı isə dostuna kömək etmək üçün öz həyatını təhlükəyə atdı. Bu epizod həm də Abbasın **mərd** olduğunu göstərir.

2. Rəhim **mərddir, cəsurdur**. Gözünü qırpmadan düşmən üzərinə şığıyır və s. Şagirdlər bu xüsusiyyətləri davam etdirə bilərlər.

2.1.3. Tapşırıq d (dərslük)

Cavab: İfadə çox cəsur, etibarlı, hər şeydə güvən ilə bilən insan haqqında işlədilir. İfadə mətnin əsas obrazlardan olan Abbasa aid edilə bilər.

Danışma

1.1.2. Tapşırıq e (dərslük). Şagirdlər dinlədikləri və oxuduqları mətnləri müqayisə edirlər.

Müəllimin nəzərinə! Mətnin növü, mövzusu, məzmunu, ideyası haqqında "Qlossari" rubrikasında verilmiş məlumatlarla şagirdlər aşağı siniflərdən tanışdırlar. Yaxşı olar ki, müəllim bu məlumatları şagirdlərə xatırlatsın, sonra tapşırıq yerinə yetirilsin.

Cavab:

I. "Qazi Vüsal Səttarov"

1. Mətnin növü: informativ.

2. Məzmunu: döyüş zamanı düşmən tərəfin öz yaralıları buraxıb qaçmasından, azərbaycanlı əsgərlərin öz yaralı yoldaşlarını döyüş bölgəsində qoymamasından bəhs olunur.

3. Mövzusu: müharibə.

4. İdeyası: əsl insan, mərd döyüşçü öz yoldaşını darda qoymamalıdır.

II. "Bilirdim ki, gələcəksən"

1. Mətnin növü: bədii.

2. Məzmunu: dostların bir-birinə sədaqətinə, güvəncindən danışılır.

3. Mövzusu: dostluq.

4. İdeyası: əsl dost öz dostunu heç vaxt darda qoymamalı, ona arxa-dayaq olmalıdır.

Müzakirə

1.2.2. Tapşırıq a (dərslük). Müzakirə zamanı əsgərlərin döyüşdə qələbə qazanması üçün zəruri olan mərdlik, vəfa, sədaqət, vətənpərvərlik, qayğıkeşlik və s. keyfiyyətlərdən danışılır.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Öz fikirlərini ifadə edərək yazı bacarığının inkişafına yönəlmiş bu

tapşırıq iş dəftərində hekayə yazmaqla həyata keçirilir. Şagirdlər verilmiş təlimat əsasında mətnin tərkib hissələrini gözləməklə həyatda görüklərini və ya düşündüklərini yazıya çevirirlər.

Nümunə:

Mənim vəfalı dostum

Mənim məktəbdə, qonşuluqda dostlarım çoxdur. Ən güvəndiyim isə Səmrədir. Səmrə ilə həm qonşu, həm sinif yoldaşı, həm də sinfin əlaçılığıdır.

Əvvəllər onu həmişə özümə rəqib görürdüm. Amma bir hadisədən sonra...

Bu, iki il bundan qabaq olmuşdu. Qəflətən həlim pisləşdi. Anam həkim çağırırdı. Müayinə zamanı aydın oldu ki, keçici xəstəliyə tutulmuşam. Ən azı iyirmi gün məktəbə getmək olmazdı. İlk ağlıma gələn bu oldu: "Heyif! Səmrədən geri qaldım..."

Üç gün keçdi. Saata baxıb fikirləşirdim: "Dərs bitib. Uşaqlar evə gediblər".

Bu vaxt qapı döyüldü. Anam qapını açdı. Gələn Səmrə idi. Onların söhbətini eşitdim:

– Qızım, niyə gəlmisən? Sən də xəstələnərsən. Axı Yaqutun xəstəliyi yoluxucudur.

– Narahat olmayın, Sevil xala. Suç çəyidir də, mən də keçən il olmuşdum. Bir dəfə olan şeydir də. Bura gəldiyimi anam bilir. İstəmirəm Yaqut dərslərdən geri qalsın.

– Çox sağ ol, ay qızım, nə gözəl ürəyin var sənin... Sən əsl dostsan!

O gündən sağalana qədər hər gün Səmrə dərslərdən sonra biza gəldi. Birlikdə çalışdıq, bütün dərslərimizi birlikdə öyrəndik... Hiss etmirdim ki, məktəbə getmirəm, müəllimin izahlarını eşitmirəm. Bütün bunların səbəbi Səmrə idi. O mənə bütün məktəbi əvəz etdi.

İndi Səmrə mənim rəqibim yox, ən etibarlı dostumdur. Mən onun üçün hər fədakarlığa hazıram. Özümü təhlükəyə ataram, onu heç vaxt köməksiz qoymaram.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Əsərin fabulası ilə süjeti arasındakı fərqi müəyyən edir.	Tap. a (D.)
Mətndəki hadisələrə və dialoqlara görə obrazlar haqqında fikir yürüdür.	Tap. b, c, ç (D.)

Müxtəlif sorğu ədəbiyyatından istifadə etməklə anlamadığı ifadə, deyim və adların mənasını müəyyən edir.	Tap. d (D.)
Dinlədiyi və oxuduğu mətnləri mövzu, məzmun, ideya baxımından müqayisə edir.	Tap. e (D.)
Həyatdan nümunələr gətirməklə fikrini əsaslandırır.	Tap. ə (D.)
Tanış olduğu və ya təsəvvür etdiyi məlumatları yazıda əks etdirir.	Tap. a (İ.D.)

4-cü dər. Bilirdim ki, gələcəksən

- Dərslik: səh. 26

Təlim məqsədləri

- 3.1.2.** Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.
- 3.2.2.** Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərin dinlədiyi və oxuduğu mətnlərin baş qəhrəmanlarının davranışlarını xatırlatmaq məqsədilə sinifdə sorğu keçirir.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (dərslik). Cütlərlə iş. Yanaşı oturan şagirdlərin biri Vüsal Səttarova, digəri Abbasa məktub yazır.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərə aşağı siniflərdən tanış olduqları məktub janrını, onun əsas tələblərini xatırlatmaq tövsiyə edilir.

Nümunə:

1-ci məktub:

Salam, Vüsal, necəsən?

Mən 5-ci sinifdə oxuyuram. Bugünkü dərstdə sənə II Qarabağ savaşından xatirələrini dinlədik. Sənə kimi igid oğullarımızın Vətənin hər qarış torpağı üçün necə fədakarlıqla döyüşdüyünü bilirdik. Yaralı yoldaşlarınızı, eləcə də şəhid olmuş oğulları öz çiyninizdə daşımağınızı, döyüş bölgəsindən çıxarmağınızı eşidəndə qürur duyduğum. Çünki siz dostlarınızdan ötrü özünüzü təhlükəyə atmışınız. Həmin vaxt öz həyatınızı itirə bilərsiniz. Amma siz heç nədən qorxmadan dostlarınızın köməyinə getmiş, onların həyatını xilas etmişiniz. Bu, böyük fədakarlıq, misilsiz qəhrəmanlıq nümunəsidir.

Mən sənə minnətdaram, Abbas! Çox sağ ol, nə yaxşı ki, sizin kimi dostlar var!

Hörmətlə: 5-ci sinif şagirdi Əliyev Nicat

2-ci məktub:

Salam, Abbas. Mənim adım Aygündür. Beşinci sinifdə oxuyuram. Sənə Rəhimlə olan dostluğun mənə çox doğma gəlir. Sizin bir-birinizə olan etibarınız və güvəniniz çox gözəldir. Uşaq vaxtı da bir-birinizə sadıq olmusunuz, böyüyüb əsgər olanda da... Rəhim kimi mərd, ölümdən qorxmayan, Vətən üçün canından keçən bir dostun olduğu üçün sən çox xoşbəxtsən! Bilirəm ki, Rəhim də sənə kimi bir dostu olduğuna görə həmişə qürur hissi keçirir.

Mənim də sənə kimi dostum var, adı Fidanıdır. Rəhim sənə güvənən kimi mən də həmişə Fidana güvənmişəm. O hər çətinlikdə yanımdadır. Fidan həmişə mənə irad tutur ki, hər işdə tələsərəm, təqərar verirəm. Mən Fidanın haqlı olduğunu bilirəm, amma cavab verə bilmirəm, demirəm ki, sənə arxayınam. İndi isə cavabım var. Ona güvəndiyimi bu kəlmələrlə bildirəcəyəm: "Bilirdim ki, gələcəksən..."

Mən sənə minnətdaram, Abbas! Çox sağ ol, nə yaxşı ki, sizin kimi dostlar var!

Hörmətlə: Aygün

3.2.2. Tapşırıq b (dərslik). Şagirdlər yazdıqları məktubu nəzərdən keçirərək yoldaşlarına ötürürlər. Cütlər bir-birinin məktubunu oxuyur, öz münasibətlərini bildirirlər. Daha sonra səhvləri qeyd edir, tövsiyələrini verirlər.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Tanış olduğu və ya təsəvvür etdiyi məlumatları yazıda əks etdirir.	Tap. a (D.)
Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.	Tap. b (D.)

5-ci dərs. Sözün həqiqi və məcazi mənası

- Dərslik: səh. 27
- İş dəftəri: səh. 23

Təlim məqsədləri

4.4.2.a. Sözün həqiqi və məcazi mənalarını fərqləndirir, frazeologizmləri müəyyən edir.

Mövzuya yönəltmə

4.2.2.a. Tapşırıq a (dərslik). Bu tapşırıqla şagirdləri mövzuya yönəltmək olar. Əvvəl şagirdlər “ağır” sözünün mənasını izah edirlər, sonra “Bilirdim ki, gələcəksən” mətninin birinci cümləsindəki “ağır döyüş” birləşməsindəki “ağır” sözü ilə müqayisə edirlər.

Müəllimin nəzərinə! “Yadda saxla” rubrikasında sözün həqiqi və məcazi mənası haqqında məlumat verilir. “Şirin” sözünün həqiqi və məcazi mənası izah edilir. Yaxşı olar ki, sözün həqiqi və məcazi mənası digər nümunələr əsasında da möhkəmləndirilsin.

Tapşırıq b (dərslik). Bu tapşırıqda mətndən cümlə verilib. Cümlədə işlənən *yağış* sözünün həqiqi, yoxsa məcazi mənada işləndiyini müəyyən etmək tələb olunur.

Cavab: “*Güllə yağışı*” birləşməsində “*yağış*” məcazi mənada, “*güllə yağış kimi ara vermədən yağır*” mənada işlənib.

Tapşırıq c (dərslik). Bu tapşırıqda eyni sözlərin həm həqiqi, həm də məcazi mənaları izah olunur. Şagirdlər həqiqi mənada işlənən izahları müəyyən etməlidirlər.

Cavab: *Sərt, şit, bürümək* sözlərinin 1-ci izahı, *dəmir* sözünün isə 2-ci izahı həqiqi mənanı əks etdirir.

Tapşırıq ç (dərslik). Bu tapşırıqda nöqtələrin yerinə elə söz seçib yazmaq lazımdır ki, cümlənin tərkibindəki feil məcazi mənə ifadə etsin.

Cavab: 1. külək; 2. təbiət; 3. qış; 4. günəş.

Tapşırıq d (dərslik). Tapşırıqda eyni söz həm həqiqi, həm də məcazi mənada cümlədə işlənib. Şagirdlər bu sözlərin kontekstdən asılı olaraq hansı mənada işləndiyini və onların mənaları arasındakı yaxınlığı müəyyən edirlər.

Cavab: 1. “acı bibər” birləşməsində “acı” sözü həqiqi, “acı söz” birləşməsindəki “acı” sözü isə

məcazi mənada işlənib. Acı bibər ağzı yandırdığı kimi acı söz də qəlbi yandırır və s.

2. soyuq münasibət (məcazi m.)

soyuq su (həqiqi m.)

3. qara günlər (məcazi m.)

qara karandaş (həqiqi m.)

Tapşırıq a (iş dəftəri). Sözün həqiqi və məcazi mənasına aid qazanılmış biliklərin möhkəmləndirilməsi prosesi iş dəftərində davam etdirilir. Bu tapşırıqda da eyni sözün həqiqi və məcazi mənası müəyyən edilərək cədvəl üzrə qruplaşdırılır.

Həqiqi mənə	Məcazi mənə
dərin quyu	dərin fikir
geniş həyat	geniş məlumat
yüksək dağ	yüksək vəzifə
böyük ev	böyük arzu
dar küçə	dar düşüncə
duzlu xörək	duzlu zarafat

Tapşırıq b (iş dəftəri). Bu tapşırıqda da şagirdlər fərqləndirilmiş sözlərin həqiqi, yoxsa məcazi mənada işləndiyini müəyyən edirlər.

Cavab: 1-ci, 3-cü, 4-cü cümlələrdə fərqləndirilmiş sözlər məcazi, 2-ci cümlədə həqiqi mənada işlənmişdir.

Tapşırıq c (iş dəftəri). Şagirdlər yenə də cümlələrdəki fərqləndirilmiş sözlərin hansı mənada işləndiyini müəyyən etdikdən sonra həmin sözləri fərqli mənada (həqiqidirsə, məcazi; məcazi-dirsə, həqiqi) cümlədə işlədirlər.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Sözün həqiqi və məcazi mənalarını fərqləndirir.	Tap. a, b, c, ç (D.), tap. a, b, c (İ.D.)
Sözün həqiqi və məcazi mənaları arasındakı yaxınlığı izah edir.	Tap. d (D.)

2-ci fəsil

1-ci dər. Otbiçənin hekayəti

- Dərslik: səh. 28-29 • İş dəftəri: səh. 24

Təlim məqsədləri

- 2.1.2.** Mətnəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.
- 4.4.1.b.** Sözü izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.
- 2.3.3.** Mətnəki obrazları xarakterizə edir.
- 2.2.2.** Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim sinfə müraciət edir:

“Özünə kənardan baxmaq” ifadəsini necə başa düşürsünüz?

2.1.2. Tanış olmayan sözləri qeyd etməklə mətnin şagirdlər tərəfindən növbəli oxusu həyata keçirilir. Oxu prosesi bitdikdən sonra qeyd edilən sözlər müəllim tərəfindən izah edilir.

Söz ehtiyatı

4.4.1.b. Tapşırıq a (dərslik). Bu tapşırıq yeni sözlərin mənimsədilməsinə xidmət edir. Cümlədə fərqləndirilmiş sözləri “söz boğçası”ndakı yaxınmənalı sözlərlə əvəz etmək lazımdır.

Cavab: *O, qaranəfəs kassaya yaxınlaşdı, məvacibini yardım fonduna keçirməyi xahiş etdi.*

Tapşırıq a (iş dəftəri)

Cavab: 1. *Bloknot – qopardılan ağ vərəqlərdən ibarət dəftərçə;* 2. *Kuryer – hər hansı bağlamalı, sənədləri müəyyən ünvana çatdıran işçi;* 3. *Frank – Avropa ölkələrində pul vahidi.*

Müəllimin nəzərinə! “Qlossari” rubrikasında açar sözlərin mahiyyəti izah olunur. Növbəti tapşırıq açar sözlərlə bağlı olduğu üçün şagirdlərin diqqəti bu rubrikaya yönəldilməlidir.

Oxuyub-anlama

2.1.2. Tapşırıq b (dərslik). Verilmiş sözlərdən mətnin məzmununu daha çox qabardan üç açar söz seçmək və seçimi əsaslandırmaq tələb olunur.

Cavab: *elan, otbiçən, xanım.* Elan hadisənin başlanmasına səbəb oldu. *Otbiçən* hekayənin əsas qəhrəmanı idi. *Xanım* ideyanın açılmasında əsas obrazdır.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Bu tapşırığın şərtinə görə şagirdlər hekayəyə aid elə suallar qurmalıdırlar ki, məzmun tam əhatə olunsun. Təxminən belə suallar verilə bilər:

Markın uşaqlığı haqqında nə danışa bilərsiniz? Necə oldu ki, Mark otbiçən işlədi? Mark xanımın onun işindən razı qaldığını necə öyrəndi? Mark kafe sahibinin iş təklifini necə qarşıladı?

2.3.3. Tapşırıq c (dərslik). Şagirdlər təqdim edilmiş kəlamalarda ifadə olunan fikri mətnəki obrazların xarakterinə uyğunlaşdırmalıdırlar.

Cavab: *1-ci kəlam Marka, 2-ci xanıma, 3-cü isə Markın atasına aiddir.*

Tapşırıq ç (dərslik). Mətnin qəhrəmanı Markı müxtəlif epizodlara istinad etməklə zəhmətkeş, çalışqan, ağıllı insan kimi xarakterizə etmək olar.

2.2.2. Tapşırıq d (dərslik). Tapşırıqdakı suala cavab vermək üçün şagirdlər bir məqamı aydınlaşdırmalıdırlar: “qeydlər apardığı” deyəndə söhbət hansı qeydlərdən gedir?

Cavab: *Kuryer işləyən Mark fərqli ünvanlara müxtəlif sənədlər və s. çatdırırdı. Ona görə də qeydlər aparmalı idi ki, çaşqınlıq yaranmasın.*

Tapşırıq oxuyub-anlamalı möhkəmləndirməyə xidmət edir.

Tapşırıq c (iş dəftəri). Şagirdlər iş dəftərində verilmiş cədvəli tamamlamaq üçün mətnəki hadisələrin səbəb və nəticəsini müəyyən edirlər.

Cavab:

Səbəb	Nəticə
Mark kuryer işləsə də, boş vaxtı çox olurdu.	Mark əlavə iş axtarırdı.
Xanım otbiçənin işindən çox razı idi.	Xanım Markın işlə bağlı xahişinə məhəl qoymadı.
Markın yalvarışları kafe sahibinə çox pis təsir etdi.	Kafe sahibi Marka iş təklif etdi.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətni oxuyarkən tanış olmadığı sözləri qeyd edir.	Otbiçənin hekayəti
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir.	Tap. a (D.), tap. a (İ.D.)
Qeyd götürməklə mətni oxuyur.	Tap. b (D.)
Mətnin məzmunu ilə bağlı suallar tərtib edir.	Tap. b (İ.D.)
Mətndəki hadisələrə və dialoqlara görə obrazlar haqqında fikir yürüdür.	Tap. c, ç (D.)
Mətndə sətiraltı fikir və informasiyanı izah edir.	Tap. d (D.)
Mətnlə bağlı səbəb-nəticə əlaqəsi cədvəlini tamamlayır.	Tap. c (İ.D.)

2-ci dərs. Otbiçənin hekayəti

- Dərslik: səh. 30
- İş dəftəri: səh. 25

Təlim məqsədləri

- 1.3.2.** Oxuduğu və ya dinlədiyi mətni nəql edir.
- 2.2.2.** Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.
- 2.3.1.** Mətnləri məzmun və dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.
- 2.1.2.** Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.
- 2.3.3.** Mətndəki obrazları xarakterizə edir.
- 2.3.1.** Mətnləri məzmun və dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim sinfə "Otbiçənin hekayəti" mətninin məzmununa aid müxtəlif suallar verməklə şagirdləri nəqletməyə hazırlayır.

Oxuyub-anlama

1.3.2. Tapşırıq a (dərslik). Planın düzgün ardıcılığı müəyyən edildikdən sonra mətn plana uyğun nəql edilir. Planın düzgün ardıcılığı belədir:

1. Maraqlı elan
2. Uşaqlıq xatirələri
3. Telefon söhbəti
4. Kafe sahibinin təəccübü

2.2.2. Tapşırıq b (dərslik). Tapşırıq iki mərhələdən ibarətdir. Əvvəl şagirdlərin tapşırıqda verilən sualla bağlı fikirləri dinlənilir. Yəqin ki, çoxları hadisənin belə bitəcəyini düşünmədiklərini söyləyəcəklər.

Müəllimin nəzərinə! Bu mərhələdə "Qlossari" rubrikasında novella haqqında verilmiş məlumatı izah etmək lazımdır.

Tapşırıqın növbəti sualı oxu zamanı şagirdlərdən diqqət tələb edir. Şagirdlər hekayənin əvvəlində və sonunda üst-üstə düşən bu detalları söyləyə bilirlər:

Oğlanın gənc olması, cibində bloknot olması, qeyd etdiyi telefon nömrəsini bloknotdan oxuması, ot biçməyi bacarması və s.

2.3.1. Tapşırıq c (dərslik). Şagirdlər "Adamı düzəltdim, dünya düzəldi" mətnini oxuduqdan sonra onun novella janrında yazıldığını əsaslandırirlar.

Cavab təxminən belə ola bilər: *Ata yorğun olduğu üçün gəzintiyə gedə bilmirdi. Eyni zamanda Jalənin də qəlbina toxunmaq istəməirdi. Ona görə də Jaləyə çətin hesab etdiyi bir tapşırıq verdi. Amma Jalə bu işin öhdəsindən bacarıqla gəldi. Belə gözlənilməz sonluqla bitdiyi üçün "Adamı düzəltdim, dünya düzəldi" hekayəsini novella adlandırmaq olar.*

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər mətndə hadisələrin açıq şəkildə ifadə olunan səbəb və ya nəticəsini göstərməklə cümlələri tamamlayırlar.

Cavab:

1. Jalənin atası işdən yorğun gəlmişdi, ona görə də evdən çıxmaq (gəzintiyə getmək) istəməirdi.
2. Atası bərpa olunmuş xəritəni görəndə çox təəccübləndi, çünki Jalənin bu işin öhdəsindən gələcəyinə inanmırdı.
3. Xəritənin arxasında adam şəkli var idi, ona görə də Jalə adam şəklini birləşdirməklə xəritəni rahatca bərpa etdi.

2.3.3. Tapşırıq b (iş dəftəri)

Cavab:

1. Marka aid xüsusiyyətdir. Uşaq vaxtı qonşu malikanədə atası ilə işləyir, ona kömək edirdi.
2. Jaləyə aiddir. Xəritənin bölünmüş hissələrinin arxasındakı adam şəklini görən kimi onu quraşdırdı, xəritəni düzəltdi.

3. *Marka aiddir. Başqa adla xanıma zəng edərək işindən razı qalıb-qalmadıqlarını, onun haqqında nə fikirləşdiklərini öyrənir.*

4. *Jaləyə aiddir. O gəzmək üçün hər sınağa hazırdır.*

2.3.4. Tapşırıq Ɔ (dərslük). Şagirdlər fikirlərini söyləyirlər. Ən doğru fikir müəllim tərəfindən təsdiqlənir.

Cavab: *Müəllif mətni belə adlandırmaqla demək istəyir ki, cəmiyyətin normal, düzgün formalaşması üçün hər bir insan sağlamdüşüncəli, tərbiyəli, əxlaqlı olmalıdır. Belə insanlar düzgün cəmiyyət qururlar. Mətnin adı məcazi mənə daşıyır. Jalənin dediyi “adamı düzəltdim, dünya düzəldi” ifadəsi isə həqiqi mənada işlənilib. Yəni şəkli yapışdırıb, dünya xəritəsi düzəlib.*

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətni tərtib etdiyi plan əsasında nəql edir.	Tap. a (D.)
Faktlardan istifadə etməklə mətndə açıq şəkildə ifadə olunmayan məlumatı müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Bədii mətnlərin janrlarını səciyələndirən dil-üslub xüsusiyyətlərini müəyyən edir.	Tap. c (D.)
Mətndəki hadisələrin açıq şəkildə göstərilən səbəbini və nəticəsini izah edir.	Tap. a (İ.D.)
Mətndəki hadisələrə və dialoqlara görə obrazlar haqqında fikir yürüdü.	Tap. b (İ.D.)
Mətnlərin bədii, poetik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir və onların ekspressiv təsirini izah edir.	Tap. Ɔ (D.)

3-cü dərslük. Mükafat

- Dərslük: səh. 30
- İş dəftəri: səh. 26

Təlim məqsədləri

- 1.1.1.** Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.
- 1.1.2.** Dinlədiyi mətnin ideyasını, məzmun, struktur və bədii xüsusiyyətlərini şərh edir.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərə dinləmə zamanı qeydlər götürməyi tövsiyə edir.

Dinləmə

Mükafat

Yeni dərslük ilinin başlanmasına bir həftə qalmışdı. Aysu bu yay tətildə bir dəfə də olsun əlinə kitab almamışdı. İş-gücünü internetdə rəfiqələri ilə yazışmaq, yeni filmlərə, musiqi kliplərinə tamaşa etmək idi. Anası tez-tez deyirdi:

– *Ay bala, əl Ɔək kompüterdən, götür bir kitab oxu.*

Aysu isə cavab verirdi:

– *Yaxşı da, anacan, bəs tətillə nə üçündür? Mən pis iş görmürəm ki!.. Sən bilmirsən axı, müasir dövrdə internet ən zəngin bilik mənbəyidir.*

Nəhayət, atası Aysunu kitaba alışdırmağın yolunu tapdı. O, qızını Ɔağıraraq dedi:

– *Qızım, al bu kitabı oxu. Əgər məktəb başlanana qədər oxuyub qurtarsan, sevdiyin müğənninin konsertinə bilet qazana bilərsən.*

– *Doğrudan?*

– *Düz sözumdür.*

Aysu kitabı götürüb üz qabığına baxdı:

– *Mütləq oxuyacağam, ata. Yəqin, maraqlı kitabdır, – deyər atasını əmin etdi və kitabı otağına aparıb rəfə qoydu.*

Ɔox şirnikləndirici təklif idi. Aysu özünü konsert zalında təsəvvür edirdi. Amma bunun üçün əvvəlcə kitabı oxumalı idi. Buna isə həvəsi yox idi. Bəlkə, bir neçə gündən sonra yalandan desin ki, oxuyub? Yox, atası elə də sadələhv adam deyil. Mütləq əsərin məzmununu soruşacaq.

Birdən Aysunun ağlına parlaq bir fikir gəldi: “Yaşasın internet-dünyanın ən zəngin məlumat mənbəyi! Oradan istənilən əsərin qısa məzmununu öyrənmək olar”.

Aysu belə də etdi. İnternetə daxil olub axtarış verdi: Mark Tven “Şahzadə və dilənçi”. Həmin dəqiqə də onlarla mənbə Ɔıxdı. Birini açıb oxudu: “Dilənçi Tom təsadüf nəticəsində kral sarayına düşür və burada şahzadə Eduardla tanış olur. Onlar əylənmək məqsədilə paltarlarını dəyişirlər...” Aysu əsər haqqında xülasəni tez-tələsik oxudu və özündən razı qaldı. Hələ bir öz-özünə düşündü: “Bu böyüklər həyatdan lap geri qalırlar. Bir di-

lənçi ilə şahzadənin macaralarını oxumaq üçün bu qədər vaxt sərf etməyə dəyərmə? Yaxşı ki, internet var. Konsert məsələsi həll olundu”.

Aysu düz bir həftə gözlədi. Axı atasına deyə bilməzdi ki, 200 səhifəlik kitabı bir günə oxudu...

Dərslərin başlanmasına bir gün qalmış Aysu təntənəli şəkildə elan etdi:

– Ata, kitabı oxuyub qurtardım.

– Eləmi? – ata sevincək dilləndi. – Məzmununu danışa bilərsən?

– Əlbəttə!

Aysu internetdən oxuduqlarını iki-üç dəqiqə ərzində üyüdü-b-tökdü. Sonra özündənrazı halda dilləndi:

– İndi mükafatımı ala bilərəm?

Atanın sifəti birdən dəyişdi. O, qanı qaralmış halda dedi:

– Aysu, sən “Şahzadə və dilənçi”ni oxumamısan. Əgər oxusaydın, kitabın içinə qoyduğum konsert bileti tapardın.

Oxuyub-anlama

1.1.1. Tapşırıq a (dərslük). Dinləmə prosesi başa çatdıqdan sonra mətnin məzmununa aid suallara cavab verilir.

1.1.2. Tapşırıq b (dərslük). Şagirdlər “Mükafat” mətninin gözlənilməz sonluqla bitdiyini vurğulamaqla novella olduğunu əsaslandırırlar.

Tapşırıq c (dərslük). Bu tapşırıqda “Otbiçənin hekayəti” və “Mükafat” mətnləri əsas obraz və ideya baxımından müqayisə edilir.

Cavab təxminən belə ola bilər: Mark və Jalə xaraktercə fərqli obrazlardır. Mark zəhmətkeşdir, vaxtın dəyərini bilir. Kuryer işləməsinə baxmayaraq, vaxtını boş keçirmək istəmir, əlavə iş yeri axtarır və tapır. İşini vicdanla yerinə yetirir. Amma əmin olmaq üçün xanımına zəng edib fikrini öyrənir. Xanımın rəyindən sonra Mark alnıaçıq, üzüağ həyatına və işinə davam edir.

Jalə isə Markdan fərqli olaraq, vaxtdan səmərəli istifadə etmir. Özünü hamıdan ağıllı bilir. Düşünür ki, atası daha təcrübəlidir.

Mətnlərin ideyası oxşardır: İnsan nə qədər dürüst olarsa, istəyinə zəhməti sayəsində çatmağa üstünlük verərsə, bir o qədər də hörmətli olar, ətrafındakıların güvənini, etibarını qazanar.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Tapşırığı yerinə yetirməklə şagirdlər düşündüklərini yazıda ifadə etmək bacarığını möhkəmləndirirlər.

Nümunə:

Ata, salam, necəsən?

Mən sənə çox təşəkkür edirəm. Xətrimə dəymədən mənə dürüst olmağı, heç vaxt yalan danışmamağı öyrətdin. Anladım ki, doğrudan da, vaxtımı düzgün bölmürəm.

Mən bu günə qədər çox vaxtımı hədəf yerə itirmişəm. Daha səmərəli işlərlə məşğul ola bilərdim. Maraqlı kitablar oxuya bilərdim. Hər bir insana mütaliə etmək vacibdir.

Artıq səhvimi başa düşmüşəm. Həyat tərzimi dəyişəcəyəm. Sənə oxşamağa çalışacağam.

Bağışla məni, ata. Sənə qarşı bu davranışıma görə üzr istəyirəm.

Çox sağ ol, ata.

İmza: Səni hamıdan çox sevən qızın Aysu

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Qeyd götürməklə dinləyir.	Mükafat
Dinlədiyi mətnin məzmununa aid suallara cavab verir.	Tap. a (D.)
Dinlədiyi mətnin janrını müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Dinlədiyi və oxuduğu mətnləri mövzu, məzmun, ideya baxımından müqayisə edir.	Tap. c (D.)

4-cü dər. Çoxmənalı sözlər.

Omonimlər

- Dərslük: səh. 31
- İş dəftəri: səh. 27

Təlim məqsədləri

4.4.1.a. Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).

4.4.1.a. Tapşırıq a (dərslük). Tapşırıq vasitəsilə şagirdləri mövzuya yönəltmək olar.

“Yadda saxla” rubrikasında çoxmənalı sözlərdən danışılır. Bu mövzu şagirdlərə aşağı siniflərdən tanışdır. Müəllim başqa çoxmənalı sözləri də nümunə gətirməklə mövzunu xatırladır.

Tapşırıq b (dərslük)

Cavab: Hər üç birləşmədə “burun” sözü irəli çıxan hissəni bildirir.

Tapşırıq c (dərslük). Bu tapşırıqda da çoxmənalı sözlərin mənalı arasında yaxınlıq izah olunur.

Tapşırıq a (iş dəftəri)

Cavab: 1 – b; 2 – c; 3 – a.

1 – b; 2 – a; 3 – c.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Tapşırığın şərtinə əsasən şagirdlər “diş” sözünü müxtəlif mənalarda (məsələn: uşağın dişi, darağın dişi) cümlələrdə işlədib yazırlar.

Növbəti “Yadda saxla” rubrikasında omonim sözlər haqqında danışılır. Bu mövzu da aşağı siniflərdən şagirdlərə tanışdır. Çoxmənalı sözlər və omonimlər paralel şəkildə öyrədiləndə daha effektiv olur.

Müəllimin nəzərinə! Çoxmənalı sözlərdən fərqli olaraq, omonimlərin yalnız həqiqi məna ifadə etməsini, həm eyni, həm də müxtəlif nitq hissəsinə aid olmasını, omonim sözlər arasında məna yaxınlığının olmamasını şagirdlərin diqqətinə çatdırmaq olar.

Tapşırıq ç (dərslük). Şagirdlər cümlələrdə işlənməmiş omonimlərin ifadə etdiyi mənanı izah edirlər. Mənalı arasında yaxınlıq olmadığı üçün onların omonim olduğunu əsaslandırırırlar.

Tapşırıq c (iş dəftəri)

Cavab: omonim, çoxmənalı söz, omonim.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Çoxmənalı sözün mənalı arasında yaxınlığı müəyyən edir.	Tap. a, b, c (D.), tap. a, b (İ.D.)
Omonim və çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Tap. ç (D.), tap. c (İ.D.)

3-cü fəsil

1-ci dər. Təcili qan lazımdır

• Dərslük: səh. 32-33 • İş dəftəri: səh. 28

Təlim məqsədləri

2.1.1. Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.

4.4.1.b. Sözü izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.

4.4.1.a. Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).

2.1.2. Məndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

2.3.2. Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim sinfə müraciət edir:

– Sizcə, qəza keçirmiş bir adama necə yardım göstərmək olar?

Oxu

Mətn şagirdlər tərəfindən obrazların nitqini onların davranışına uyğun səsləndirməklə növbəli şəkildə oxunur.

Söz ehtiyatı

Bu dərslərin dərslükdəki bütün tapşırıqları söz ehtiyatı ilə bağlıdır. Müxtəlif tapşırıqlarda fərqli üsullarla yeni sözlər mənimsənilir.

4.4.1.b. Tapşırıq a (dərslük)

Cavab: 1. cüssəli; 2. fərsiz; 3. avazımaq; 4. hikmə.

Tapşırıq b (dərslük). Bu tapşırıqda şagirdlər “söz boğçası”nda olan sözlərin izahına aid olmayan nümunələri seçməlidirlər.

Cavab: b. güvənmək; c. əsasını qoymaq.

4.4.1.a. Tapşırıq c (dərslük). Şagirdlər izahın “donor” sözünə aid olduğunu müəyyən edirlər.

Müəllimin nəzərinə! Dərsləyin son səhifələrində izahlı lüğət verilib. Həmin lüğətdə “do-

nor” sözünün iki mənası əks olunub. Şagirdlərin 1-ci, yoxsa 2-ci izahı seçmələrinə diqqət etmək lazımdır.

Tapşırıq Ɔ (dərslık). Cavab:

Ölüm-dirim məsələsi – həyati əhəmiyyəti olan məsələ.

İki ayağını bir başmağa dirəmək – öz fikrin-dən, dediyindən dönməmək, inadkar olmaq.

Oxuyub-anlama

Oxuyub-anlama prosesi iş dəftərində aparılır.

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Tərtib edilən suallar mətndəki əsas məqamlara aydınlıq gətirsə, daha məqsədəuyğun olar.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Şagirdlər müəyyən etməlidirlər ki, hansı cümlələrdə ifadə olunan fikir mətndə öz əksini tapmayıb.

Cavab: 4-cü, 5-ci, 6-cı cümlələr.

Tapşırıq c (iş dəftəri)

Cavab: 2, 3 – düzgün; 1, 4 – yanlış fikirdir.

2.2.3. Tapşırıq Ɔ (iş dəftəri). Bu tapşırıqda verilən parçaların kimin dilindən ola bilməsi və mətnin tərkib hissəsinə uyğunluğu soruşulur. Mətni diqqətlə oxuyan, obrazların xarakterinə bələd olan şagirdlər bunu asanlıqla müəyyən edə biləcəklər. Mətnə müəllimin nitqi olmasa da, adı çəkilir. Ola bilər ki, şagirdlər müəllimin dilindən verilən fikri müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəksinlər. Əsas bacarıq bu parçaların mətnin hansı tərkib hissəsini genişləndirə bil-məsinin müəyyən edilməsidir.

Cavab: 1. Mustafanın anası – əsas hissə;
2. Mustafa – sonluq hissə;
3. Müəllim – giriş hissə.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı me-yar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətndəki obrazların nitqini on-ların xarakterinə uyğun səsləndi-rir.	“Təcili qan lazımdır”
Yaxınmənalı sözləri müəyyən edir.	Tap. a, b (D.)
Sözün leksik mənasını izah edir.	Tap. c, Ɔ (D.)
Mətnin məzmunu ilə bağlı suallar tərtib edir.	Tap. a (i.D.)

Mətndə öz əksini tapan (tapma-yan) fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. b (i.D.)
Mətnin məzmununa uyğun olan (olmayan) fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. c (D.)
Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə, sonluq) müəyyən edir.	Tap. Ɔ (D.)

2-ci dər. Təcili qan lazımdır

• Dərslık: səh. 34 • İş dəftəri: səh. 29

Təlim məqsədləri

2.2.3. Mətndəki faktları, məlumat və illüstrasi-yaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.

2.3.3. Mətndəki obrazları xarakterizə edir.

1.3.2. Oxuduğu və ya dinlədiyi mətni nəql edir.

2.1.2. Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyən-ləşdirir.

2.2.2. Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilər-dən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin sə-bəb və nəticəsini müəyyən edir.

Mövzuya yönəltmə

Mətni xatırlatmaq məqsədilə müəllim məz-muna aid suallarla sinfə müraciət edir.

Oxuyub-anlama

2.2.3. Tapşırıq a (dərslık). Mətnə Səlimin anasının söylədiyi fikri təsdiq edən epizodu müəyyənləşdirmək tələb olunur.

Cavab: *Səlim televizorda təcili qan lazım olduğu haqqında elanı eşidir. O, cəld anası ilə xəstəxanaya gedir, tanımadığı bir insanın hə-yatını xilas etmək üçün könüllü qan verir. Ya-ralının dostunun atası olduğunu sonradan bilir. Bu epizod ananın sözlərini təsdiq edir.*

2.3.3. Tapşırıq b (dərslık). Tapşırığın şərtinə əsasən obrazların nitqinə görə onların xarak-terini müəyyən etmək lazımdır.

Cavab: *1-ci parça Mustafanın, 2-ci isə Səli-min nitqinə aiddir. Mustafanın sözlərindən onun laqeyd, soyuqqanlı, başqasının həyatına qarşı biganə biri olduğu anlaşılır. Səlimin sözlərindən isə aydın olur ki, o çox qayğıkeş, insanpərvər, yardımsevər insandır.*

Tapşırıq c (dərslık). Müzakirə xarakterli tapşırıqda əsas obrazların xarakterinə aid iki fikir

verilib. Şagirdlər mətnin məzmunundan çıxış edərək sərbəst fikir yürüdürlər və niyə belə düşündüklərini əsaslandırırlar.

Danışma

1.3.2. Tapşırıq Ɔ (dərslük). Plan qurmaq üçün müəllim yenidən mətnə nəzər salmağı tövsiyə edir. Şagirdlər səssiz şəkildə qurduqları planı bir-bir oxuyurlar. Müəllimin köməyi ilə ən uyğun variantı seçirlər. Plan təxminən bu ardıcılıqla tərtib oluna bilər:

1. Yalnız qələbə
2. Səlimin pərt olması
3. Mustafanın elana münasibəti
4. Telefon zəngi
5. Xəstəxanada
6. Atanın xilas

Sonra isə qurulmuş plan ətrafında mətn nəql olunur.

Bu tapşırığı yerinə yetirməklə şagirdlər oxuyub-anlama və şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmiş olurlar.

Mətnin məzmununun mənimsədilməsi, oxuyub-anlamanın möhkəmləndirilməsi iş dəftərində davam etdirilir.

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Hadisələrin səbəbini yazmaqla cədvəli tamamlamaq tələb olunur.

Cavab: 1. Səlim qapını yaxşı qoruya bilməmişdi. (Səlim futbol oyununda qapıdan top buraxmışdı və s.)

2. Səlim yaralıya qan vermək istəyirdi.

3. Mustafa Səlimi futbol oyununa görə dəyərləndirirdi.

4. Səlim Mustafanın atasını ölümdən xilas etdi.

2.2.2. Tapşırıq b (iş dəftəri). Bu tapşırıq şagirdlərə mətnə istinad etməklə söylənilən fikirləri arqumentlərlə əsaslandırmaq bacarığı aşılayır.

Cavab:

1. Nümunə: Mustafa və Səlim eyni qan qrupundadırlar.

Əsaslandırma: Hər ikisi televizorda elanı eşidəndə mənfi üç qan qrupunun onların qan qrupu olduğunu səsləndirdilər.

2. Nümunə: Mustafanın anası mənəvi keyfiyyətlərə dəyər verir.

Əsaslandırma: Mustafanın anası Səlimin mərifətli, qanacaqlı oğlan olduğundan ağzadolusu danışdı.

3. Nümunə: Səlimin anası oğlunun fikirlərinə hörmətlə yanaşır.

Əsaslandırma: Qan vermək üçün xəstəxanaya gedən oğluna mane olmadı, onunla getdi.

4. Nümunə: Yersiz tələskənliyi Mustafanın peşmanlığına səbəb oldu.

Əsaslandırma: Səlim Mustafanın atasını xilas etdi. Mustafa bunu biləndə Səlimə qarşı etdiyi hərəkətdən çox utanırdı.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnə fikir və arqumentlər arasındakı məntiqi əlaqəni müəyyən edir.	Tap. a (D.)
Mətnəki hadisələrə və dialoqlara görə obrazlar haqqında fikir yürüdür.	Tap. b, c (D.)
Mətni tərtib etdiyi plan əsasında nəql edir.	Tap. Ɔ (D.)
Mətnəki hadisələrin açıq şəkildə göstərilən səbəbini izah edir.	Tap. a (İ.D.)
Mətnə irəli sürülən fikri əsaslandıran arqumentləri müəyyən edir.	Tap. b (İ.D.)

3-cü dər. Qan qrupları

- Dərslük: səh. 34
- İş dəftəri: səh. 30

Təlim məqsədləri

1.2.2. Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.

2.1.2. Mətnəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

1.3.1. Verbal-qrafik materialları (şəkil, sxem, cədvəl, məlumat vərəqi, xəritə və s.) şərh etməklə rəhbərli mətn qurub danışır.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərə suallarla müraciət edir:

1. Sizcə, qanın insan həyatında rolu nədir?
2. Şəxsiyyət vəsiqənizdə qan qrupunuzun qeyd olunduğunu bilirsinizmi? və s.

Danışma

1.2.2. Tapşırıq a (dərslük). Şagirdlər onlara ünvanlanan sualları cavablandırırlar. Yəqin ki, bəziləri öz qan qruplarını bilirlər. Bilməyənlərə şəxsiyyət vəsiqələrinə baxıb öyrənməyi tövsiyə etmək olar. Şəxsiyyət vəsiqəsində qan qrupunun qeyd edilməsinin səbəbi ətrafında da müzakirə açılır, şagirdlərin fikirləri dinlənir. Tapşırıqın məqsədi şagirdlərin fikiryürütmə bacarığını inkişaf etdirməkdir.

Artıq şagirdlər sual-cavabın köməyi ilə mətnin əvvəlini xatırlayıblar. Bundan sonrakı hadisələrin necə davam edəcəyi haqqında şagirdlərin fikirləri dinlənir. Onlar öz təxəyyüllərinə uyğun olaraq hadisələrin davamını təxmin edirlər.

Oxuyub-anlama

2.2.3. İnformativ mətn şagirdlər tərəfindən növbəli şəkildə oxunur. Paralel olaraq müəllim ifadə olunan fikirləri şərh edir. Şagirdlərin diqqətini “rezus” sözünün izahına yönəldir. Mətni anladıklarını müəyyən etmək üçün müəllim mətnin məzmunu ilə bağlı suallar verir.

Danışma

1.3.1. Tapşırıq b (dərslük). Tapşırıqda qan qruplarına aid cədvəl verilib. Şagirdlər qrafik təsviri mətnə çevirib danışırlar. Yaxşı olar ki, əvvəlcə müəllim cədvəldə əks olunan məlumatları şagirdlərə sual şəklində ünvanlasın. Məsələn:

1. Neçə qan qrupu mövcuddur?
2. Hansı qan qrupu bütün qruplara donor ola bilər?
3. Bütün qruplardan qan qəbul edən qrup hansıdır?
4. Hansı qrup yalnız öz qrupundan qan qəbul edə bilər?
5. Hansı qrup yalnız öz qrupuna qan verə bilər? və s.

Sonra şagirdlər cədvəldəki məlumatları rəhbərlik mətni şəklində danışırlar.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Bu tapşırıqda şagirdlərdən oxuduğu “Təcili qan lazımdır” mətninə rəy yazmaq tələb olunur. Bu yazı növü fərdi xarakter daşıyır. Hər şagirdin müxtəlif yanaşması ola bilər. Yazı işi başa çatdıqdan sonra müəllim şagirdlərin yazdıqlarını bir-bir oxutdurur.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Həyatdan nümunələr gətirməklə fikrini əsaslandırır.	Tap. a (D.)
İnformativ mətndəki əsas faktları müəyyən edir.	Mətn
Əldə etdiyi bilgilər əsasında qrafik informasiyanı şərh edir.	Tap. b (D.)
Oxuduğu mətn haqqında resenziya yazır.	Tap. a (İ.D.)

4-cü dər. Təcili qan lazımdır

- Dərslük: səh. 34

Təlim məqsədləri

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (dərslük). Tapşırıq şagirdlərin yazı vərdişini inkişaf etdirməklə yanaşı, təxmin etmə bacarığını da möhkəmləndirir. Verilmiş plan əsasında mətni davam etdirmək tələb olunur.

Nümunə:

Anasının bu sözlərindən sonra Mustafa sanki yuxudan ayıldı. “Sən olmasaydın, bəlkə də...”

Ana demək istəyirdi ki, bəlkə də, indi Mustafanın atası həyatda yox idi...

Mustafa çox pərt olmuşdu. İndi futbol da, məğlubiyyət də ona o qədər mənasız gəlirdi ki...

Mustafa Səlimə yaxınlaşdı, başını aşağı salaraq dedi:

– Səlim, mənə bağışla, mən sənə qarşı çox həssas oldum. Mən səni tanımamışam. Sən mənə elə yaxşılıq etdin ki, həyatım boyu əvəzini qaytara bilmərəm.

Səlim Mustafanı qucaqladı:

– Sən də olsaydın, belə edərdin. Mən buna əminəm.

Mustafa lap utandı.

İki gün sonra dostlar birlikdə atanın yanına getdilər.

Ata onları gülərüzlə qarşıladı. Səlimin əlindən tutub: “Mənim xilaskarım” dedi. Sonra üzünü Mustafaya tutdu:

– Sən belə dostun olduğu üçün həmişə fəxr etməlisən. Sənin dostun əsl insandır. O nəinki uşaqların, heç böyükərlərin edə bilmədiyi bir fədakarlıq etdi. Səlim bir insanın həyatını xilas etdi.

Həmin gündən Mustafa və Səlim ayrılmaz dostlara çevrildilər. Mustafa anlamışdı ki, Səlim yaxşı futbolçu olmaya bilər, amma insanlıqda ona çatan çətin ki tapıla...

Təbii ki, bu bir nümunədir. Şagirdlərin düşüncəsi daha fərqli nümunələr yarada bilər.

Yazı işi bitdikdən sonra hər kəs öz yazısını oxuyur, kollektiv olaraq ən bəyənilən yazı nümunəsini müəyyən edirlər.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Tanış olduğu və ya təsəvvür etdiyi məlumatları yazıda əks etdirir.	Tap. a (D.)

5-ci dər. “K” samitinin deyilişi və yazılışı

- Dərslik: səh. 35
- İş dəftəri: səh. 31

Təlim məqsədləri

4.1.1.a. Sözlərdə saitlərin (o – a, i – ü və s.) və samitlərin (k, q samitləri və s.) yazılışı və tələffüzü qaydalarına riayət edir.

Mövzuya yönəltmə

Dərsin ilk tapşırığı vasitəsilə şagirdləri mövzuya yönəltmək olar.

4.1.1. Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlər tapşırıqda verilmiş söz və söz birləşmələrini ucadan səsləndirirlər. Müəllim onların diqqətini “k” samitinin səslənməsinə yönəldir.

“K” hərfinin sözlərin tərkibində səslənməsi belədir:

- kobud, sakit – [k]
- diktor, komanda – [k']
- hikkə, sürüşkən – [g]
- yemək masası, xörək çəkmək – [x']
- liderlik etmək, ürək ağrısı – [y]

“K” hərfinin ifadə etdiyi səslər haqqında müəyyən təsəvvür yarandıqdan sonra “Yadda saxla” rubrikası üzərində iş aparılır.

Müəllimin nəzərinə! “K” hərfinin səslənməsini əzbərlətmək vacib deyil. Məqsəd “k” hərfinin düzgün yazılışını öyrətməkdir.

“Qlossari” rubrikasında sözlərin düzgün tələffüzünün orfoepik norma olduğu bildirilir.

Tapşırıq b (dərslik). Tərkibində “k” hərfi işlənən sözləri orfoepik normaya uyğun yazdıqdan sonra cədvəl üzrə qruplaşdırmaq tələb olunur.

Cavab:

- [k'ampot], [k'ansert], [tank'], [k'anfet], [k'apitan], [k'ak'tus];
- [əmlak], [kələm], [keçi], [kəndir], [kağız], [kirpi];
- [diləx'], [üzüx'], [çiçəx'], [ləçəx'], [biləx'], [örnəx'];
- [pişiyotu], [döşəyüzü], [ürəyaçan], [çörəyotu];
- [sürtgü], [seçgi], [səpgi], [itgi].

Müəllimin nəzərinə! Bu, çətin tapşırıq olduğu üçün izahat işi aparmaqla lövhədə şagirdlərlə birlikdə işlənsə, nəticəsi daha effektiv olar.

Növbəti “Yadda saxla” rubrikasında k – y əvəzlənməsi haqqında məlumat verilir. Şagirdlərə izah edilir ki, bəzi “k” ilə bitən sözlərə saitlə başlanan şəkilçi əlavə edildikdə “k” hərfi “y” ilə əvəz olunur. Bu dəyişiklik yazıda baş verir.

Tapşırıq c (dərslik). Bu tapşırıq qazanılmış biliyin tətbiqetməsinə xidmət edir. Nöqtələrin yerinə uyğun hərfi yazmaqla cümlələri tamamlamaq lazımdır.

Cavab:

- Səidə çiçəkləri dibçəyə qoydu.
- Ananın tədbirdə iştirakı hamını kövrəltdi.
- Arı qızılgülün ləçəyinə qondu.
- Hamı alqışlarla bu təbrikə qoşuldu.
- Atası Maliki üzgüçülüyə yazdırdı.
- Bacısı Mələyin köynəyini ütülədi.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Bu tapşırıq əldə olunan bilikləri möhkəmləndirir. Tərkibində “k” hərfi işlənən sözlər verilib. Bu sözləri “k” hərfinin tələffüzünə uyğun qruplaşdırmaq tələb olunur.

Cavab:

- [k] – küçə, tülkü, sakit, məkan, kök;
 [k'] – kabinet, klub, kaktus, makaron, fakt;
 [g] – itki, bitki, yetkin, sürtkü;
 [x'] – dirək, ürək, xizək, tənlilik, mələk;
 [y] – mixək ətri, örnək olmaq, bilik almaq, istilikölçən.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Tərkibində orfoqrafik səhvlər buraxılmış cümlələr verilib. Şagirdlər səhvləri düzəldərək cümlələri yenidən köçürməlidirlər.

1. Şair onu ürəkdan alqışlayan tamaşaçılara təşəkkür etdi.

2. Dağların atəkləri kəklikotu, qantəpər və başqa faydalı bitkilərlə dolu idi.

3. Çiçək hər zaman bilmədiklərini öyrənməyə çalışır.

4. Düzənlikdə ala-bəzək kəpənəklər, xallı böcəklər uçuşurdu.

5. Məstan mütəkəyə qısılib küskün nəzərlərlə baxırdı.

6. Tədbirin aparıcısını püşkatma yolu ilə müəyyən etdik.

7. Şimşəyin işığı göz qamaşdırırdı.

Bu tapşırıq vasitəsilə “k” hərfinin yazılışı və tələffüzü şagirdlərə mənimsədilir.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
“K” samitini orfoepik normaya uyğun fərqləndirir.	Tap. a (D.)
Sözləri tərkibindəki “k” samitinin tələffüzünə uyğun qruplaşdırır.	Tap. b (D.), tap. a (İ.D.)
Müxtəlif səslər ifadə edən “k” samitinin düzgün yazılışına riayət edir.	Tap. c (D.), tap. b (İ.D.)

4-cü fəsil

1-ci dər. Sözlün qüdrəti

- Dərslik: səh. 36-37 • İş dəftəri: səh. 32

Təlim məqsədləri

2.1.2. Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

4.4.1.a. Sözü izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.

4.4.1.b. Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhəyə bu atalar sözlərini yazır:

- Qılınc yarası sağalar, söz yarası sağalmaz.
- İstədiyini deyən istəmədiyini eşidər.

Şagirdlər atalar sözlərini şərh edərək müzakirə açirlər.

Oxu

2.1.2. “Sözlün qüdrəti” mətni müəyyən edilmiş müddətdə səssiz oxunur. Müəllim tapşırır ki, şagirdlər oxuduqca mətndən tanış olmayan sözləri qeyd etsinlər. Oxu başa çatdıqdan sonra şagirdlər mənasını anlamaqda çətinlik çəkdikləri sözləri səsləndirirlər. Sonra müəllimin köməyi ilə onların mənasını izah edib lüğətlə yoxlayırlar.

Söz ehtiyatı

4.4.1.a. Tapşırıq a (dərslik). Bu tapşırıqda bəzi sözlərin izahı verilib. İzahlara uyğun sözləri (*endirim, qəpik-quruş, yekdil*) “söz boğçası”ndan seçib yazmaq lazımdır. Şagirdlər təxminlərini dərsləyin sonundakı lüğətlə dəqiqləşdirib düzgün cavabı müəyyən edə bilirlər.

4.4.1.b. Tapşırıq b (dərslik). Tapşırığın tələbi nə görə “sərgi” sözünün mətndəki mənasına aid izahı seçmək lazımdır. Şagirdlər bu sözü hər iki mənada cümlədə işlətməklə onları fərqləndirə bildiklərini nümayiş etdirirlər.

“Qlossari” rubrikasında “detektiv” termininin izahı verilir.

Oxuyub-anlama

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Tapşırığın əsas məqsədi oxuyub-anlamaları möhkəmləndirməkdir. Məzmunu aid sualları cavablandırmaqla şagirdlər mətni mənimsədiklərini nümayiş etdirirlər.

Cavablar təxminən belə ola bilər:

1. *Nəmin yoldaşları ilə kobud danışdı. Sözlərinin kiminsə qəlbina toxuna biləcəyindən qətiyyənlə narahat olmurdu. “Kitab oxuyun, biliyinizi artırın” kimi sözlərlə yoldaşlarını acılayırdı.*

2. *Gülərin səmimi şəkildə etdiyi təklif uşaqları həvəsləndirdi. Onlar Gülərin kitab sərgisi haqqında verdiyi maraqlı məlumatı eşitdikdən sonra getməyə razı oldular.*

3. *Qızlar xiyabanda gitara çalaraq pul qazanmaq istəyən musiqiçini gördülər. Musiqiçinin gözəndən əlil olduğunu, insanların isə buna etinasız yanaşdığını görəndə çox təsirləndilər.*

4. *Gülərin xarakterindəki bir çox xüsusiyyətlər vəziyyəti dəyişdirdi. Gülər sözlərinə diqqət etməyi, ürəyəyatan ifadələr işlətməyi bacarırdı. O əlil sözlər seçib yazdı ki, insanların fikrini lövhəyə cəlb edə bildi və s.*

Şagirdlər digər xüsusiyyətlər də söyləyib fikirlərini əsaslandırmaqla bilərlər.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətni oxuyarkən tanış olmadığı sözləri qeyd edir.	Sözün qüdrəti
Sözün izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.	Tap. a (D.)
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir.	Tap. b (D.)
Məndəki hadisələrin açıq şəkildə göstərilən səbəbini izah edir.	Tap. a (İ.D.)

2-ci dərs. Sözün qüdrəti

• Dərslik: səh. 38

• İş dəftəri: səh. 33

Təlim məqsədləri

2.2.2. Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.

2.3.3. Məndəki obrazları xarakterizə edir.

2.3.4. Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim mətni xatırlatmaq məqsədilə bütün məzmunu əhatə edən frontal sorğu keçirir.

Oxuyub-anlama

2.2.2. Tapşırıq a (dərslik). Tapşırığı cavablandırmaq üçün şagirdlərin analiz etmə bacarığı olmalıdır. Oxuduqları məndə hadisələrin necə cərəyan etdiyini xatırlayaraq belə bir nəticə çıxarırlar ki, əsas məqam “nə demək lazımdır” yox, “necə demək lazımdır” məsələsidir. Yolboyu Güllər nəzakətli şəkildə izah etməyə çalışsa da, Nəmin razılaşmırdı. Güllər musiqiçinin yanındakı lövhədə yazılan sözləri, müraciət tərzini dəyişdikdən sonra oradan keçən insanlar yazının qarşısında ayaq saxlayır, sözlərdən təsirlənərək yardım edirlər. Bunu gören Nəmin Güllərin haqlı olduğunu, yerində işlənen sözün necə güclü bir vasitə olduğunu anlayır.

2.3.3. Tapşırıq b (dərslik). Dərsin “Qlossari” rubrikasında “ziddiyyətli xarakter” anlayışı izah olunur. Nəmin də xaraktercə ziddiyyətli obrazdır. Həm müsbət, həm də mənfi xüsusiyyətləri aydın görünür. Epizodların birində uşaqlar hara getmək barədə düşünəndə Nəminin kobudluğu görünür. Eyni zamanda onun mütaliə etməyi, kitab sərgisi haqqında məlumatlı olmağı müsbət haldır. Qızların xiyabanda musiqiçi ilə qarşılaşdıqları epizodda Nəminin musiqiçiyə rəhmi gəlməsi, ona kömək etmək istəyi xarakterinin yaxşı olmasına işarədir. Eyni zamanda “Əşi, yazıb da: “Gözlərim görmür” deməsi onun etinasız münasibətindən xəbər verir.

Tapşırığın məqsədi məntiqi təfəkkürü inkişaf etdirmək, nəticə çıxarma bacarığını möhkəmləndirməkdir.

2.3.4. Tapşırıq c (dərslik)

Cavab: b. Ən gözəl fikir də pis ifadə edildikdə qiymətini itirir. (Volter)

Düzgün atalar sözünü seçməklə şagirdlər oxuduqları mətnin ideyasını müəyyən etmək bacarığını möhkəmləndirirlər.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Bu mərhələdə şagirdlər "Sözümüzdə diqqət edək" adlı esse yazırlar. Esseni düzgün ardıcılıqla yazmaq üçün verilən təlimatdan istifadə etmək lazımdır.

Nümunə:

Sözümüzdə diqqət edək

"Sözə diqqət etmək" nə deməkdir? Sözə necə diqqət etmək olar? Mənim fikrimcə, bu ifadənin mənasını anlamaq o qədər də çətin deyil. Yəni elə danışmaq lazımdır ki, heç kəs inciməsin.

Bəs buna riayət edə bilirikmi? Təəssüf ki, həmişə yox.

İnsan həyatında sözün əhəmiyyəti çox böyükdür.

Bəzən sənə çox doğma olan bir insanın qəlbini özün də istəmədən sözlə yaralayırısan. Üstündən illər keçir, amma bu yaranın göynərtisi keçmir. Əbəs yerə deməyiblər: "Qılinc yarası sağalar, söz yarası sağalmaz!"

Mən də həyatımda belə səhvə yol vermişəm.

Dayım kənddə yaşayır. Onun qızı Şəbnəm tətildə bizə qonaq gəlmişdi. Ara-sıra atam bizi gəzintiyə çıxarırdı.

Bir gün atamdan xahiş etdim ki, dənizə gedək. Hava küləkli olduğu üçün atam dənizə getməyi məsləhət görmədi. Mən israrla dedim:

– Ata, iki gün sonra Şəbnəm gedir. Kənddə dəniz var? Nə olar, gedək də... Şəbnəm də dəniz görsün. Heç olmasa, kəndə qayıdanda üç adamın yanında lovğalansın ki, mən də dənizdə çimmişəm.

Atam narazı halda başını buladı. Şəbnəm bizə yaxınlaşdı və incik səslə dedi:

– Aylin, düzdür, mən dənizdə olmamışam. Amma kəndimizin səfalı meşələrinə tez-tez səyahət edirəm, güllü-çiçəkli dağların başına qədər qalxıram, Kür çayının sahilində istədiyim qədər gəzirəm. Amma heç lovğalanmıram. Mən öz kəndimizin gözəlliyi ilə fəxr edirəm!

Mən pərt halda:

– Bağışla, Şəbnəm, mən elə demək istəmirəm, üzr istəyirəm.

Çox pərt idim. Mən Şəbnəmə yaxşılıq etmək, onu gəzdirmək istəyirdim. Amma, təəssüf ki, alınmadı. Sözlərimə diqqət edə bilməmişdim. Çox sevdiyim bir insanın qəlbini qırmışdım.

İndi də Şəbnəmlə aramızda bir soyuqluq var. Günahkar da mən özüməm. O vaxtdan hamı ilə danışarkən sözləri düzgün seçməyə çalışıram. Anlayıram ki, sözdən yerli-yerində istifadə, səliqəli müraciət forması insanın alicənablığının və intellektinin göstəricisidir.

Yazı işi başa çatdıqdan sonra şagirdlərin es-seləri oxunaraq müzakirə olunur.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı me-yar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Obrazın təsvirindəki detallardan çıxış edərək onun davranışını əsaslandırır.	Tap. a (D.)
Mətndəki hadisələrə və dialoqlara görə obrazlar haqqında fikir yürüdür.	Tap. b (D.)
Bədii mətndəki hadisələrdən və obrazların davranışından çıxış edərək ideyanı müəyyən edir.	Tap. c (D.)
Mühakimə və arqumentlərini əks etdirməklə kiçikhəcmli esse yazır.	Tap. a (İ.D.)

3-cü dərs. Padşahın yuxusu

- Dərslik: səh. 38
- İş dəftəri: səh. 34

Təlim məqsədləri

1.3.2. Oxuduğu və ya dinlədiyi mətni nəql edir.

2.1.3. Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə mətnlərdə tanış olmayan ad, ifadə və faktlara aydınlıq gətirir.

1.1.1. Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.

1.1.2. Dinlədiyi mətnin ideyasını, məzmun, struktur və bədii xüsusiyyətlərini şərh edir.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim sinfə müraciət edir: "Təcili qan lazımdır" mətnini xatırlayın. Təsəvvür edin ki, siz Mustafaya atasının qəza keçirdiyi xəbərini çatdırmalısınız. Bunu necə edərdiniz?

Dinləmə

Müəllim şagirdlərə mətni diqqətlə dinləməyi tövsiyə edir.

Padşahın yuxusu

Qədim zamanlarda uzaq bir məmləkətin padşahı yuxuda görür ki, dişləri tökülüb. Bu yuxu padşahı çox qorxudur. Səhər açılan kimi münəccimbaşını yanına çağırtdırır və tələb edir ki, yuxunu yozsun. Münəccimbaşısı bir az düşünüb deyir:

– Padşah sağ olsun, deməyə də qorxuram. Çox pis, ağır yuxudur. Yuxuda dişin tökülməsi ağır faciələrdən xəbər verir. Sizin gözlərinizin qarşısında bütün ailə üzvləriniz bir-bir öləcək.

Padşah daha bu dəhşətli yozumun ardına qulaq asa bilmir. Ucadan qışqırır ki, münəccimbaşını atsınlar bayıra. Beləliklə, onu saraydan qovur. Lakin gördüyü qorxunc yuxu ona rahatlıq vermir. Gecə-gündüz bu barədə düşünür.

Bir neçə gün keçir, padşah indi də vəzirdən yuxusunu yozmasını tələb edir. Vəzir çox ağıllı və tədbirli adam idi. Münəccimbaşının əhvalatını xatırlayıb deyir:

– Padşah sağ olsun, mənə, Sizin ömrünüz bütün qohum-qardaşdan, oğul-uşaqdan uzun olacaq.

Bu sözlər padşahın çox xoşuna gəlir. Vəzirə çoxlu anam bağışlayır.

– Atalar əbəş yerə deməyib ki, ho var, dağa qaldırar, ho var, dağdan endirər.

Müəllimin nəzərinə! Qədim zamanlarda münəccim göy cisimlərinə əsasən gələcəkdən xəbər verən şəxs idi. Nağıllarımızda onların yuxuyozmasına da tez-tez rast gəlmək olur.

Danışma

1.3.2. Tapşırıq a (dərslük). Mətn dinlənildikdən sonra şagirdlər birlikdə mətnin planını qururlar. Müəllim ən məqbul variantı seçir və lövhəyə yazır.

Nümunə:

1. Padşahın yuxu görməsi
2. Münəccimbaşının yozumu
3. Padşahın qəzəbi
4. Ağıllı vəzir

Şagirdlərdən bir neçəsi tərtib edilən plan əsasında nağılı nəql edir.

2.1.3. Tapşırıq b (dərslük). Şagirdlər mətnin məzmunundan çıxış edərək tapşırığın öhdəsindən gələ bilirlər. Təbii ki, bu məsəl hər hansı fikri

incə və düşünülmüş şəkildə deməyin, hər sözü yerində işlətməyin vacibliyini vurğulayan ifadə kimi işlədilir.

Müəllimin nəzərinə! Bu ifadə, əslində, qoşqu heyvanları ilə rəftarla əlaqədardır. Adətən, arabaya qoşulmuş öküz və kəlləri həm eniş enərkən, həm də yoxuşa qalxarkən “ho-ha, ho-ha” deyib səsləyirlər. Fərq ancaq bu ifadənin tələffüzündədir.

Oxuyub-anlama

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Dinləmə mətninin məzmununun mənimsədilməsini yoxlamaq məqsədilə iş dəftərində “Padşahın yuxusu” nağılına aid hekayə xəritəsi tərtib olunur. Şagirdlər mətnin adını, hadisənin baş verdiyi məkanı, əsas və köməkçi obrazları qeyd etdikdən sonra verilmiş plan əsasında nağılın qısa məzmununu yazırlar. Sonra hekayə xəritəsi parta yoldaşları arasında dəyişdirilərək oxunur. Qısa müzakirə aparılır. Səhvlər varsa, onlara aydınlıq gətirilir.

1.1.2. Tapşırıq c (dərslük). “Sözün qüdrəti” və “Padşahın yuxusu” mətnlərini janr və ideya baxımından müqayisə etmək üçün şagirdlərə oxuduqları mətni xatırlatmaq yaxşı olardı. Bunun üçün “Sözün qüdrəti” mətnini hissə-hissə bir neçə şagirdə danışdırdıqdan sonra müqayisə aparmaq tövsiyə edilir. Şagirdlər asanlıqla “Padşahın yuxusu” mətninin nağıl, “Sözün qüdrəti” mətninin isə hekayə olduğunu müəyyən edə bilirlər. Lakin hər iki mətnə əsas fikir odur ki, insan danışarkən sözlərini düzgün seçməli, onlardan yerli-yerində istifadə etməlidir. Beləliklə, belə nəticəyə gəlmək olar ki, bu mətnlərin ideyası oxşar, janrı isə müxtəlifdir.

3.1.2. Tapşırıq ç (dərslük). Dərsin növbəti tapşırığı **qruplarla iş** şəklində yerinə yetirilir.

Şagirdlər üç qrupa ayrılırlar. Hər qrupa bir situasiya təklif edilir. Bu situasiyalarda heç kimin xətrinə dəymədən çətin vəziyyətdən çıxmaq problemi qoyulmuşdur. Şagirdlərdən onu həll etmək tələb olunur.

Nümunə:

1. Uşaqlar, bu gün mən özümü çox pis hiss edirəm. Çünki ən qiymətli hədiyyəmi – dostumun bağışladığı qələmi sinifdə itirmişəm. O hər kəs üçün adi qələmdir. Amma mənə görə mənəvi dəyəri əvəzsizdir. Ümid edirəm ki, siz mənə dos-

tumun yadigarını tapmaqda kömək edəcəksiniz. Axı siz də əsl dostlarsınız.

2. Misal bir qədər çətinidir. Sən necə həll etməyi düşünürsən? İstəyirsən, gəl birlikdə həll etməyə çalışaq. Əvvəlcə bütün əməlləri gözdən keçirək. Görək nədən başlamaq lazımdır. Belə olsa, həll yolunu tapa bilərik. Məncə, belə etsək, digər bu tipli misalları da həll edə bilərik. Kimdənsə soruşmaqla, köçürməklə bir dəfə vəziyyətdən çıxmaq olar. Amma biz hər gün misallar üzərində işləyirik. Ən yaxşı odur ki, özümüz başa düşək və sərbəst həll etməyi öyrənək.

3. Anam tapşırımdı ki, qələm alandan sonra pulun qalığına həyətdəki dükandan göyərti alım. Amma pulun qalığı cibimdə yoxdur. Heç pulu almadığım yadımda da deyil. Bilmirsən, satıcı qızın qaytardığı pulu mən hara qoydum? Bəlkə, pulu qaytarmaq satıcının yadından çıxıb? Necə edək ki, həm satıcının günahına girməyək, həm də əliboş gedib anamın xörəyini yarımçıq qoymayaq? Bəlkə, səhvən sənə vermişəm?

Qrupların yazısı hazır olduqdan sonra oxunur və münasibət bildirilir.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətni tərtib etdiyi plan əsasında nəql edir.	Tap. a (D.)
Müxtəlif sorğu ədəbiyyatından istifadə etməklə anlamadığı ifadə, deyim və adların mənasını müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Dinlədiyi mətnin məzmununa uyğun hekayə xəritəsi tərtib edir.	Tap. a (İ.D.)
Dinlədiyi və oxuduğu mətnləri mövzu, məzmun, ideya baxımından müqayisə edir.	Tap. c (D.)
Tanış olduğu və ya təsəvvür etdiyi məlumatları yazıda əks etdirir.	Tap. ç (D.)

4-cü dər. “Q” samitinin deyilişi və yazılışı

- Dərslik: səh. 39
- İş dəftəri: səh. 35

Təlim məqsədləri

4.4.1.a. Sözlərdə saitlərin (o – a, i – ü və s.) və samitlərin (k, q samitləri və s.) yazılışı və tələffüzü qaydalarına riayət edir.

Mövzuya yönəltmə

Dərsin ilk tapşırığı vasitəsilə şagirdləri mövzuya yönəltmək olar.

Dil qaydaları

4.4.1.a. Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlər tapşırıqda verilmiş söz və söz birləşmələrini ucadan səsləndirirlər. Müəllim onların diqqətini “q” samitinin səslənməsinə yönəldir.

“Q” hərfinin sözlərin tərkibində səslənməsi belədir:

doda**q** – [x]

qələ**m** – [q]

qula**q** asma**q** – [ğ]

rə**q**s – [k']

“Q” hərfinin ifadə etdiyi səslər haqqında müəyyən təsəvvür yarandıqdan sonra “Yadda saxla” rubrikası üzərində iş aparılır.

Tapşırıq b (dərslik). Tərkibində “q” hərfi işlənən sözləri orfoepik normaya uyğun yazdıqdan sonra cədvəl üzrə qruplaşdırmaq tələb olunur.

Cavab:

[q] – qala, qohum, qələbə, qalstuk, qurd, qanun, qürur;

[k'] – üf**ü**q, nit**q**, vərə**q**, nöqt**ə**, nöqs**an**;

[x] – moru**q**, saça**q**, dara**q**, yata**q**, parla**q**, bayraq;

[ğ] – boyaqotu, ayaqüstü, ayaqaltı.

Müəllimin nəzərinə! Bu tapşırıq izahat işi aparmaqla lövhədə şagirdlərlə kollektiv şəkildə işlənsə, daha aydın olar.

Növbəti “Yadda saxla” rubrikasında q – ğ əvəzlənməsi haqda danışılır. Şagirdlərə izah olunur ki, bəzi “q” ilə bitən sözlərə saitlə başlanan şəkilçi əlavə edildikdə “q” hərfi “ğ” ilə əvəz olunur. Bu dəyişiklik orfoqrafiyaya aiddir, yəni yazıda baş verir. Belə sözlərə saitlə başlanan söz artırıqda isə dəyişiklik yazıda yox, tələffüzdə baş verir. “Q” hərfi [ğ] kimi tələffüz olunur.

Tapşırıq c (dərslik). Bu tapşırıq “q” samitinin yazılışı və tələffüzünə aid qazanılmış biliyin tətbiq etməsinə xidmət edir.

Cavab:

1. Ota**q**dan uşa**q**ların səsi eşidilirdi.
2. Qona**ğ**ı gülərüzlə qarşılayarlar.
3. Qarın üzərində aya**q** izləri görünürdü.
4. Mən vərə**q**də qeydlər etdim.
5. Günəş üf**ü**qdən boylanırdı.
6. Yata**q** ota**ğ**ı çox iş**q**lı idi.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Bu tapşırıq da qazanılmış bilikləri möhkəmləndirir. Tərkibində “q” hərfi işlənən sözlər verilib. Bu sözləri “q” hərfinin tələffüzünə uyğun şəkildə cədvəl üzrə qruplaşdırmaq tələb olunur. Şagirdlər tapşırığı sərbəst şəkildə yerlərində həll edirlər. Sonra müəllim cədvəlin hər xanasına aid sözləri bir-bir oxuyur, şagirdlər isə düzgün yazıb-yazmadıqlarını yoxlayırlar.

Cavab:

[q] – qutu, qardaş, vüqar, mövqe;

[ğ] – uşaq arabası, dodaqaltı, dodaqucu, dir-naqarası;

[x] – otaq, yanaq, yarpaq, daraq;

[k'] – üfüq, məntiq, nöqtə, məqsəd.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Bu tapşırıqda tərkibində orfoqrafik səhvlər buraxılmış cümlələr verilib. Şagirdlər bu səhvləri düzəldərək cümlələri yenidən köçürürlər.

Cavab:

1. Otaqdan qarma-qarışıq səslər gəlirdi.

2. Bütün uşaqqlar tədbirə gələn qonağı həərətlə qarşıladılar.

3. Əsas məqsədimiz beynəlxalq yarışlarda iştirak etməkdir.

4. Uşağın yanaqları soyuqdan qızarmışdı.

5. Balıqçı tora düşən balaca balığı yenidən çaya atdı.

6. Üfüqdən boylanan günəş ətrafa şəfəq saçdı.

7. Şagirdlə müəllim arasında çox maraqlı dialoq alındı.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
“Q” samitini orfoepik normaya uyğun fərqləndirir.	Tap. a (D.)
Sözləri tərkibindəki “q” samitinin tələffüzünə uyğun qruplaşdırır.	Tap. b (D.), tap. a (i.D.)
Müxtəlif səslər ifadə edən “q” samitinin düzgün yazılışına riayət edir.	Tap. c (D.), tap. b (i.D.)

Ümumiləşdirici təkrar

- Dərslik: səh. 40-41 • İş dəftəri: səh. 36

Təlim məqsədləri

2.1.1. Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.

4.4.1.b. Sözü izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.

2.1.2. Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

2.3.4. Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.

2.3.3. Mətndəki obrazları xarakterizə edir.

4.4.2.a. Sözü həqiqi və məcazi mənalarını fərqləndirir, frazeologizmləri müəyyən edir.

4.4.1.a. Kontekstdən çıxış edərək sözü mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənəni dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).

4.4.1.a. Sözlərdə saitlərin (o – a, i – ü və s.) və samitlərin (k, q samitləri və s.) yazılışı və tələffüzü qaydalarına riayət edir.

Mövzuya yönəltmə

Dərsin əsas məqsədi bu bölmədə öyrədilən dil qaydalarını, oxuyub-anlama bacarığını bir daha mənimsətmək və inkişaf etdirməkdir. Müəllim bölmənin mövzularına aid suallar vasitəsilə xatırlatmalar edir.

Oxu

2.1.1. Bu bölmədəki mətnlər və keçilən dil qaydaları frontal sorğu vasitəsilə yada salınır. Sonra “Qəribə adam” mətninin oxusu həyata keçirilir. Oxu zamanı düzgün səs tonunun seçilməsinə diqqət yetirmək tövsiyə olunur. Oxu prosesi bitdikdən sonra mətnin məzmununa aid (1-5-ci) möhkəmləndirmə tapşırıqları üzərində iş aparılır.

Söz ehtiyatı

4.4.1.b. Tapşırıq 1 (dərslik). Şagirdlər “kətil” sözünün qarşılığını müəyyənləşdirməklə söz izah etdikdən sonra lüğətlə yoxlaya bilərlər.

Cavab: c. taburet

Oxuyub-anlama

2.1.2. Tapşırıq 2 (dərslük). Tapşırığın məqsədi şagirdlərin diqqətini yoxlamaqdır. Mətni diqqətlə oxuyan şagird cavabı mətndə olmayan sualı müəyyən edə biləcək. Mətnə Molyerin ayaqqabısilənə nə qədər pul verdiyi açıqlanmır.

Cavab: b

2.3.4. Tapşırıq 3 (dərslük). Bu tapşırığı yerinə yetirmək üçün şagirdlərin məntiqi düşüncəsi güclü olmalıdır. İlk iki bənddə verilmiş kəlamlar mətnin məzmununa uyğun olsa da, ideyası ilə səsleşmir. Lakin 3-cü kəlamda ifadə olunan fikir mətnin ideyasına uyğundur.

Cavab: c

Tapşırıq 4 (dərslük). Tapşırıqda “Qəribə adam” mətnindən Molyer və ayaqqabısilənə aid iki cümlə verilib. Bu cümlələrdə ifadə olunan fikir obrazların xarakterini açmağa imkan verir.

1-ci cümlədən belə nəticəyə gəlmək olar ki, Molyer zəhmətə dəyər verəndir. İşini həvəslə yerinə yetirən insana hörmət edir. Əliaçıqdır və s.

2-ci cümlənin məzmunundan ayaqqabısilənin gözü-könlü tox, heç kimin pulunda gözü olmayan biri olduğu anlaşılır.

Tapşırığın əsas məqsədi şagirdlərin təhlil etmə bacarığını inkişaf etdirməkdir.

Tapşırıq 5 (dərslük). Növbəti tapşırıqda mənəvi keyfiyyətlər sadalanır və bunlardan hansının mətnin məzmununa aid olduğu soruşulur.

Cavab:

Gözütöxlük – Ayaqqabısilən Molyerin çoxlu qızıl pul verdiyini görəndə onları geri qaytarmaq istəyir. Onun bu pula ehtiyacı olsa da, halallığı vacib bilir. Aydın olur ki, onun heç kimin pulunda gözü yoxdur.

Düzgünlük – Yəni də həmin epizodu misal gətirmək olar. Ayaqqabısilən Molyerin səhvən qızıl pul verdiyini düşünür. Ona görə də Molyerə yaxınlaşaraq pulların qızıl olduğunu deyir. Molyer isə onun dürüstlüyünü dəyərləndirərək yenə pul verir.

Əliaçılıq – Molyerə aid xüsusiyyətdir. Ayaqqabısilənə zəhmətindən qat-qat artıq pul verməsi buna sübutdur.

Növbəti tapşırıqlar dil qaydalarını möhkəmləndirməyə xidmət edir.

4.4.2.a. Tapşırıq 6 (dərslük). Şagirdlər dördüncü sinifdən sözün həqiqi və məcazi mənası haqqında məlumatlıdır. Bu bölmədə yenidən bu mövzuya toxunulduğu üçün onları fərqləndirmək o qədər də çətin olmayacaq.

Cavab:

geniş – 2. Sahə etibarilə böyük. *Geniş küçə.*

donmaq – 2. Buz halında olmaq. *Şaxtanın təsirindən su donmuşdu.*

qızıl – 1. Qiymətli metal. *Qızıl saat.*

axsamaq – 2. Ayağını çəkərək yerimək. *Bala dovşan axsayırdı.*

Tapşırıq 7 (dərslük). Növbəti tapşırıq sözün həqiqi və məcazi mənasına aid qazanılmış bilikləri möhkəmləndirir.

Cavab:

1. *Nazim ağacın kölgəsində **dayandı**. (həqiqi m.)*

*Güclü yağış birdən-birə **dayandı**. (məcazi m.)*

2. *Çay sakit-sakit **axırdı**. (həqiqi m.)*

*Zaman su kimi **axırdı**. (məcazi m.)*

3. *Əli toplanmış zibilləri **atdı**. (həqiqi m.)*

*O, başındakı pis fikirləri **atdı**. (məcazi m.)*

Müəllimin nəzərinə! Yaxşı olar ki, şagirdlərin diqqəti məcaziliyi yaradan sözlərə yönəlsin. Məsələn: “dayandı” sözü tək işləndikdə onun mənasını müəyyən etmək düzgün olmaz. Verilən nümunədə bu sözə məcazilik çaları gətirən “yağış” sözüdür.

Tapşırıq 1 (iş dəftəri). Sözün həqiqi və məcazi mənasına aid bilgilərin möhkəmləndirilməsi bu tapşırıqla davam etdirilir.

Cavab:

Həqiqi məna: küt bıçaq, sərin su, cəsarətli oğlan, yüngül zənbil, qaynar çaydan, acı xörək, qara şalvar.

Məcazi məna: küt ağrı, sərin münasibət, cəsarətli addım, yüngül hərəkət, qaynar həyat, acı kəlmə, qara günlər.

Tapşırıq 2 (iş dəftəri). Omonim və çoxmənalı sözləri fərqləndirmək, onları kontekstə uyğun olaraq cümlələrdə işlətməklə lazımı bacarığı möhkəmləndirmək mümkündür.

Cavab:

1-ci cümlədə fərqləndirilmiş “yaz” (feili) sözünü cümlə daxilində omonim (isim) kimi işlətmək lazımdır.

Nümunə: Mən yaz fəslini çox sevirəm.

2-ci cümlədəki “göz” sözünü çoxmənalı söz kimi (məcazi mənada) cümlədə işlətmək tələb olunur.

Nümunə: Açarı dolabın gözüna qoydum.

3-cü cümlədəki “xal” sözünü cümlədə omonim kimi işlətmək lazımdır.

Nümunə: Maralın belində ağ xalları var idi.

4-cü cümlədəki “yol” sözünü çoxmənalı söz kimi cümlədə işlətmək lazımdır.

Nümunə: Misalı asan yolla həll etdim.

Növbəti tapşırıqlarda şagirdlərin məntiqi təfəkkürünü yoxlamaq üçün ən maraqlı və lakonik üsuldan istifadə edilib.

Tapşırıq 8 (dərslük). “Dördündən biri fərqlidir” tapşırıq növünü şagirdlər böyük maraq və həvəslə yerinə yetirirlər.

Cavab:

1. c. idrak; sözün sonundakı “ke” hərfi [k] kimi, digər sözlərdə isə [x'] kimi tələffüz olunur.

2. b. dialoq; sözün sonundakı “qe” hərfi [k'] kimi, digər sözlərdə isə [x] kimi tələffüz olunur.

3. d. kitab; sözün əvvəlindəki hərf [k] kimi, digər sözlərdə isə [k'] kimi tələffüz olunur.

4. b. dilək; sözün sonundakı “ke” hərfi [x'] kimi, digər sözlərdə isə [k] kimi tələffüz olunur.

5. b. ayaqyalın; sözün ortasındakı “qe” hərfi [x] kimi, digər sözlərdə isə [ğ] kimi tələffüz olunur.

Tapşırıq 9 (dərslük). Bu tapşırıq da şagirdlərin məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirməyə yönəlib. Q – ğ, k – y əvəzlənməsinə aid bilik və bacarıqları möhkəmləndirir.

Cavab:

1. a. qayıq – qayığ; digər sözlərdə q – ğ əvəzlənməsi baş vermir: xalqı, hüququ, sadıqı;

2. d. müdrik – müdrikə; digər sözlərdə k – y əvəzlənməsi baş verir: qəpiyə, əriyə, ipəyə;

3. d. monoloq – monoloqa; digər sözlərdə q – ğ əvəzlənməsi baş verir: yatağa, budağa, qulağa.

Tapşırıq 10 (dərslük)

Cavab:

1. Aclıq ilə toxluğun arası bir parça çörəkdir.

2. Keçidən qurbanlıq olmaz.

3. Kələklə gələn küləklə gedər.

4. Kiçinin kiçik yeri var, böyüyün böyük.

5. Papaqçının papağı yırtıq olar.

Bu tapşırığı adi cümlələrlə də vermək olardı. Məqsəd folklorumuza müraciət etməklə hikmətli ifadələri bir daha şagirdlərə xatırlatmaqdır.

Tapşırıq 3 (iş dəftəri). Bu tapşırıq da öyrədilmiş orfoqrafik qaydaları yoxlamağa xidmət edir. Şagirdlər tapşırığı sərbəst şəkildə yazdıqdan sonra müəllim onları bir-bir lövhəyə çağırır. Onlar düzəliş etdikləri sözləri lövhəyə yazır, digərləri yoxlayırlar.

Cavab:

1. nöqtə;

2. budağı, yarpaqları;

3. çiyələyin, otağa;

4. kiçiklərə, diqqət;

5. qonaq, otağı;

6. bıçağın;

7. köçkünlər;

8. dirrik, alağ.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin məzmununa uyğun səs tonu seçir.	“Qəribə adam”
Yaxınmənalı sözləri müəyyən edir.	Tap. 1 (D.)
Mətnin məzmununa uyğun olan (olmayan) fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. 2, 5 (D.)
Mətnindəki hadisələrə və dialoqlara görə obrazlar haqqında fikir yürüdür.	Tap. 3, 4 (D.)
Sözün həqiqi və məcazi mənaalarını fərqləndirir.	Tap. 6, 7 (D.), tap. 1 (İ.D.)
Çoxmənalı sözləri və omonimləri fərqləndirir.	Tap. 2 (İ.D.)
Sözlərdə “k” və “q” samitlərinin yazılışı və tələffüzü qaydalarına riayət edir.	Tap. 8, 9, 10 (D.), tap. 3 (İ.D.)

Dərs	Mövzu	Məzmun xətləri	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MV səh.
1-ci fəsil					
1	Yazın oğlan çağında	Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	42-43	37	65-66
2	Payızda	Oxu. Danışma	43-44	38	66-68
3	Qarışqa və Cırcırma	Dinləmə	44	39	69-70
4	Qarlı-şaxtalı qış günü	Yazı	44	-	70
5	Kök və şəkilçi. Leksik və qrammatik şəkilçilər	Dil qaydaları (Qrammatika)	45	40	70-71
2-ci fəsil					
1	Ağac əkən adam	Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	46-47	41	71-72
2	Ağac əkən adam	Oxu. Danışma	47-48	42	72-73
3	Qarabağın təbiətinə qarşı terror	Dinləmə	48	43	73-75
4	Beynəlxalq Meşələr Günü mövzusu ilə bağlı təqdimat	Yazı	48	-	75-76
5	Sözün quruluşca növləri	Dil qaydaları (Qrammatika)	49	44	76
3-cü fəsil					
1	Ağıllı canlılar	Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	50-51	45	77-78
2	Bala delfin	Dinləmə	52	46	78-80
3	İtlər ağıllıdır, yoxsa pişiklər?	Yazı	52	47	80-82
4	Memar canlılar	Danışma	52	-	82-83
5	Ahəng qanunu. İki və dörd cür yazılan şəkilçilər	Dil qaydaları (Qrammatika)	53	48	83
4-cü fəsil					
1	Meşə simfoniyası	Oxu. Dil qaydaları (Leksika)	54-56	49	84-85
2	Təbiət düşünür	Oxu. Danışma	56	50	85-86
3	Təbiəti düşünək	Yazı (esse)	56	51	86-87
4	Mürəkkəb sözlərin yazılışı	Dil qaydaları (Orfoqrafiya)	57	52	87-88
5	Ümumiləşdirici təkrar	Oxu. Dil qaydaları	58-59	53	88-89

1-ci fəsil

1-ci dər. “Yazın oğlan çağında”

- Dərslik: səh. 42-43 • İş dəftəri: səh. 37

Təlim məqsədləri

- 4.4.2.** Nitqin ekspressivliyində məcaz və leksik fiqurların rolunu izah edir.
- 2.1.1.** Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.
- 4.4.1.** Leksik vahidlərin mənalarını müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.
- 2.4.1.** Bədii mətndəki obrazlara və müəllif yanaşmasına öz münasibətini bildirir.
- 2.3.3.** Mətndəki obrazları xarakterizə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhəyə “TƏBİƏT” yazıb soruşur:
– “Təbiət” deyəndə ilk olaraq yadınıza nələr düşür?

Təbiətlə bağlı yada düşən ilk sözlər səsləndirilir və lövhədə yazılır. Şagirdlər onlardan söz birləşmələri və mövzuya uyğun cümlələr qururlar. Sonda fikirlərini ümumiləşdirib “təbiət” sözünün mənasını izah edirlər.

Məqsəd şagirdlərin mövzu ilə bağlı ilkin biliklərini öyrənməkdir.

Müəllimin nəzərinə! “Təbiət” sözünün daha dəqiq izahı verilə bilər:

– Təbiət insan fəaliyyətindən asılı olmayaraq mövcud olan hər şey deməkdir.

Şagirdlərdə dərsin mövzusuna maraq oyatmaq və xoş ovqat yaratmaq üçün bülbül səslərinə aid videoçarxın nümayiş etdirilməsi və ya Rimski-Korsakovun “Arının uçuşu” musiqi parçasının səsləndirilməsi tövsiyə olunur.

Söz ehtiyatı

4.4.2. Tapşırıq a (dərslik). Müəllim qış fəslinin xüsusiyyətlərini soruşur, sonra “qışın oğlan çağı” ifadəsi ilə bağlı yönəldici suallar verir:

– *Sizcə, bu ifadədə nə üçün “oğlan” sözü işlənir? Oğlanların xarakteri (fiziki cəhətdən daha güclü, dözümlü) ilə qış fəslinin xarakterik xüsusiyyətlərini (qarlı-şaxtalı, sərt hava şəraiti) müqayisə edin.*

Şagirdlər ifadənin qış fəslinin sərt dövrü haqqında işlədilməsi qənaətinə gəlirlər.

Oxu

2.1.1. “Yazın oğlan çağında” mətni. Səsli oxu.

Şagirdlər mətni növbə ilə səsli oxuyurlar. Bu oxu özündə təkcə anlamağı deyil, həm də anlatmağı ehtiva etdiyi üçün sözlərin düzgün tələffüz edilməsinə, mətnin normal temple (tələsmədən), məzmunu müvafiq intonasiya ilə oxunmasına fikir verilməlidir. Müəllim şagirdlərin mətni diqqətlə oxuduqlarını və dinlədiklərini yoxlamaq üçün oxunu dayandıraraq faktoloji suallar verə bilər.

Söz ehtiyatı

4.4.2. Tapşırıq b (dərslik). Tapşırığın məqsədi şagirdləri dildə işlənən ifadələr üzərində düşündürmək, onların dil duyumunu inkişaf etdirməkdir. Mətnə müəllif yaz fəslinin ən gözəl dövrünü “yazın oğlan çağı” adlandırır. Bu ifadə ədəbi dildə işlənməsə də, müəllif ondan bədii dildə üslubi fiqur kimi istifadə edir. Bəzi şagirdlər müəllifin işlətdiyi “yazın oğlan çağı” ifadəsi ilə bağlı fikirlərini təxminən belə əsaslandırmağa bilərlər:

– Mən müəlliflə razı deyiləm. Yaz fəslinin ən gözəl çağını bildirmək üçün “qız” sözündən istifadə edilməsi daha ağlabatan olardı. Çünki gözəllik deyəndə yada qızlar, qadınlar düşür.

4.4.1. Tapşırıq c (dərslik). Kollektiv iş. İlin fəsilləri və təbiət hadisələri ilə bağlı ifadələrin izahı:
Tut ucundan, göyə çıx – Yağışın güclü və davamlı yağması göydən aşağı enən ipə bənzədilir. Yəni yağış elə yağır ki, tut ucundan, göyə çıx.

Qızıl payız – Payızda ağacların yarpaqları saralır. Təbiətin sarı-qızılı rəngə boyanmasına görə bu fəsil haqqında “qızıl payız” ifadəsini işlədirlər.

Şaxta qılinc kimi kəsir – Qarlı-şaxtalı havada adamın əl-üzü, ağız-burnu şaxtadan göynəyir, sanki qılinc kəsib yaralayır. Havanın həddən artıq soyuq olduğunu bildirmək üçün bu ifadə işlədilir. Şagirdlər ifadələri cümlələrdə işlədirlər.

Tapşırıq a, b (iş dəftəri). Mətndəki yeni söz və ifadələrin mənimsədilməsinə yönəlmişdir.

a tapşırığı üzrə nümunələr:

Axşam **çağı** qonaqlarımız gəldi.

Nə vaxt **boş-bikar** olsan, gəl, kitab klubuna gedək.

O, **qarınquludur**, doymaq bilmir.

b tapşırığının cavabı:

Bəhsə girmək – mübahisə etmək, yarışmaq;

Nəfəs dərmək – dincəlmək üçün dayanmaq, azacıq istirahət etmək.

Oxuyub-anlama

2.4.1. Tapşırıq Ç (dərslük). Şagirdlər sualları təxminən belə cavablandırma bilirlər:

– Məncə, arını “qarınqulu” hesab etmək düzgün deyil. Qışda gül-çiçək olmur və arılar şirə çəkirib qidalana bilmirlər. Ona görə də arılar yayda gecə-gündüz çalışıb qış üçün qida toplayırlar.

– Məncə, bülülləri “boş-bıkar, “səfeh” adlandırmaq düzgün deyil. Bülüllər öz nəğmələri ilə digər quşları səsləyir, hansısa məlumatı (qida, təhlükə və s. haqqında) ötürürlər. Həmçinin quşların nəğməsi insanlarda xoş ovqat yaradır.

Müəllimin nəzərinə! Nəğməkar quşlarla bağlı əlavə məlumat verilə bilər. Həkimlərin qənaətinə görə, quşların buraxdığı səs titrəyişləri bir sıra ağrıları aradan qaldırır. Harmonik səs titrəyişləri yuxusuzluqdan əziyyət çəkənlər üçün çox faydalıdır.

2.3.3. Tapşırıq C (iş dəftəri). Şagirdlər mətnin məzmununa əsasən bülül və arı obrazlarının fikirlərini yazır və münasibət bildirirlər.

1) Bülüllərin fikrinə görə, arılar qarınquludur. Bütün günü yorulmadan, bezmədən işləyirlər. Bunun əvəzinə nəğmə oxusalar, daha yaxşı olar.

Münasibətim: Bülüllər haqlı deyillər. Arılar yayda çalışıb qış üçün qida toplayırlar.

2) Arıların fikrinə görə, bülüllər boş-bıkar oturur, bütün günü nəğmə oxuyurlar. Bunun nə insanlara, nə də özlərinə xeyri var.

Münasibətim: Arılar haqlı deyillər. Bülüllər nəğmələri ilə digər quşlara müxtəlif məlumat ötürürlər. Onların səsi insanda xoş ovqat yaradır.

Müəllimin nəzərinə! Tapşırığın icrasından sonra müəllim şagirdlərə əlavə sual verə bilər:

– *Bəs qızılqüllər ətrafına toplaşmış bülül və arılar haqqında nə düşündür?*

Şagirdlər mətnin nəticə hissəsinə istinad edərək sualı cavablandırırlar.

Araşdırma

Tapşırıq d (dərslük). Tapşırıq şagirdlərin tədqiqat vərdişlərinin, biliklərə müstəqil yiyələnmə bacarıqlarının formalaşmasına yönəldilmişdir.

Müəllim şagirdləri qruplara bölür, verilən mövzu üzrə şəkillər toplamağı tapşırır. Müvafiq suallar təqdim etməklə şagirdlərin araşdırma fəaliyyətini istiqamətləndirir.

I qrup üçün yönəldici suallar: *Quşlar ağacların sağlamlığını necə qoruyurlar? Hansı quşu “me-*

şə həkimi” adlandırırlar? Ev quşlarının faydası nədir? Quşların hansı xüsusiyyətləri insanlarda xoş ovqat yaradır? İnsanlar quşları müşahidə etməklə nələri öyrəniblər?

II qrup üçün yönəldici suallar: *Bülüllər, arılar və digər həşəratlar güllərdən necə faydalanır? Güldən məişətdə nə hazırlanır? Hansı güllər ətri və gözəlliyi ilə xoş ovqat yaradır? Güllərdən hansı məqsədlərlə istifadə olunur?*

III qrup üçün yönəldici suallar: *Sincablar meşələrin çoxalmasına necə kömək edir? Ev heyvanlarından hansı məqsədlər üçün istifadə olunur? Piyalayə dolanan ilan nəyin rəmzidir?*

IV qrup üçün yönəldici suallar: *Havanın təmizlənməsində ağacların rolu nədən ibarətdir? Meşələrin qırılması quşların, həşəratların və heyvanların yaşamasına necə təsir edir? Ağacdən tikinti və məişətdə hansı məqsədlərlə istifadə olunur?*

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Nitqin ekspressivliyində məcaz və leksik fiqurların rolunu izah edir.	Tap. a, b (D.)
Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.	“Yazın oğlan çağında” mətni
Leksik vahidlərin mənalarını müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.	Tap. c (D.), tap. a, b (İ.D.)
Bədii mətndəki obrazlara və müəllif yanaşmasına öz münasibətini bildirir.	Tap. ç (D.)
Mətndəki obrazları xarakterizə edir.	Tap. c (İ.D.)

2-ci dər. Payızda

• Dərslük: səh. 43-44 • İş dəftəri: səh. 38

Təlim məqsədləri

2.3.4. Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.

1.1.1. Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.

2.3.1. Mətnləri məzmun və dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

1.3.3. Hər hansı hadisə, varlıq haqqında fikir və təəssüatlarını, apardığı araşdırmaların nəticələrini rabitəli mətn şəklində təqdim edir.

3.2.1. Fakt, hadisə və fikirləri mətnin abzas və hissələri üzrə strukturlaşdırır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim suallar verməklə “Yazın oğlan çağında” mətnini xatırladır.

Oxuyub-anlama

2.3.4. Tapşırıq a (dərslük). “Yazın oğlan çağında” mətninin ideyası müəyyənləşdirilir. Cavab: c.

Şagirdlər mətnin məzmununa istinad edərək fikirlərini əsaslandırırlar:

– Mətnə həm arılar, həm də bülbüllər gördükləri işi faydalı hesab edib başqalarını sevinirdiklərini düşünürlər. Qızılgül də onun ətrafında dolaşan arıların və bülbüllərin xoşbəxt, şən görünməsinə sevinir və buna özünün səbəb olduğunu düşünür. “Faydalı olub başqasını sevindirmək xoşbəxtlikdir” fikri mətnin nəticə hissəsində açıqlanır.

Dinləmə

1.1.1. Tapşırıq b (dərslük). Dinləmə mətni:

Payızda

Yağışlı payız günü idi. Meşədə həzin bir ab-hava hökm sürürdü. Külək əsdiyə ağacların saralıb-solmuş yarpaqları yerə tökülürdü. Ətrafda heç bir canlı gözə dəymirdi. Quşların səsi də kəsilməmişdi. Bircə ağacların budaqlarını yuyan yağışın səsi eşidilirdi.

Ağacların biri öz-özünə düşünürdü: “Mənim kimi köhnə ağaca heç kim fikir verməz. Artıq heç kimə faydam yoxdur. Gövdəm düyünlü, budaqlarım isə bükülmüş vəziyyətdədir. Bütün vücudum ağrıyır”. Ağac ah çəkdi. Gövdəsinin iki böyük budağının birləşdiyi yerdə yağış suyu yığılmışdı. Qabığından su hopduğu üçün gövdəsi yumşaq və nəm idi.

Meşədə bəzi canlılar, eləcə də göbələklər köhnə, nəm ağacı xoşlayır. Odur ki ağacın iki budağınının birləşdiyi çökək yerində göbələklər böyüməyə başladı. Kökləri ilə ağacın daxilinə gedən göbələklər onun şirəsi ilə qidalanırdı. Bu isə ağacın çürüyüb zəifləməsinə səbəb olurdu. Ağac artıq ağır budaqlarını saxlamaqda çətinlik çəkirdi.

Qaranlıq və yağışlı bir gecə idi. Çürümüş Ağac çat verdi və budaqlarından biri qopdu. Ağac ağlamağa başladı: “Bundan sonra mənim kimi çürümüş köhnə bir ağac heç kimə gərək olmaz”. Bir azdan özündə yüngüllük hiss edib düşündü: “Ey-bi yox, heç olmasa, ağır budağı saxlamağın əziyyətindən qurtardım”.

Çücülər isə sevinirdilər, çünki çürümüş, yumşaq ağacın çatları onların yumurta qoyması üçün əlverişli yerdir. Odur ki çücülər ağacın ölü, nəmli gövdəsini yeyib böyüməyə başladılar.

Belə ağaclarda çücülərin yuva saldığını bilən quşlar ağacdakı çuxura girdilər. Çücüləri yemək üçün ağacın gövdəsini dimdiklədilər. Beləcə, çuxur getdikcə böyüdü. Ana quş boş çuxurun içərisini yoxladı: “Bura yuva üçün uygundur”. O, yuvanı çəmən və mamır, qoyun yunu və heyvan tükləri ilə örtüdü. Sonra yeddi yumurta qoydu. Ağac həyəcanla yumurtadan balaların çıxmasını gözlədi. Bir müddət keçdi.

Nəhayət, Ağac sevinirdi. Çünki onun çuxurunda yeddi cildəşən cücə var idi. Ağac çuxurda çırpınan canlıların hərəkətini hiss etdikcə fərəhlənirdi: “Mən o qədər də yararsız deyiləm. Mənə ehtiyacı olan canlılar da var”.

Şagirdlər mətni dinləyir və dərsləkdəki sualları cavablandırırlar.

2.3.1. Tapşırıq c (dərslük). Şagirdlər mətnləri təxminən belə müqayisə edə bilərlər:

Oxşar xüsusiyyətlər:

Mövzu: Hər iki mətnin mövzusu canlıların faydaları haqqındadır.

İdeya: Hər iki mətnin ideyasına görə yararlı olmaq, başqalarını sevindirmək böyük xoşbəxtlikdir.

Fərqli xüsusiyyət:

Məzmun: “Yazın oğlan çağında” mətnində öz-lərini faydalı və xoşbəxt hiss edən arı, bülbül və qızılgülün fikirləri, “Payızda” mətnində isə özünü yararsız, faydasız hesab edən köhnə bir ağacın kədərli düşüncələri əks olunur.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Qızılgül və Ağac – hər ikisi başqalarına fayda verdikləri üçün sevinir. Qızılgül fikirləşir ki, arılar və bülbüllərə şən əhvali-ruhiyyə bəxş edən odur. Ağac da düşünür ki, onun çürümüş gövdəsinə sığınan canlılar var.

Danışma

1.3.3. Tapşırıq ç (dərslük). Qruplarla iş. Qruplar ötən dərstdə onlara təqdim olunmuş mövzu üzrə əldə etdikləri bilgiləri müzakirə edir, vacib hesab etdikləri məlumatları qeyd edirlər.

Müəllim qruplara təqdimat üzrə müvafiq tövsiyələr verir:

Təqdimat materialının hazırlanması:

1) Bilgilerinizi iki istiqamətdə qruplaşdırıb yarımbaşlıqlarla adlandırın: 1. Canlıların təbiətə faydaları; 2. Canlıların insanlara faydaları.

2) Danışacağınız vacib məlumatları uyğun yarımbaşlığın altında qısa şəkildə sadalayın.

3) Müvafiq şəkillər əlavə edin.

4) Mövzunun adını və yarımbaşlıqları iri şriftlərlə yazın.

Təqdimat zamanı:

1) Giriş hissədə mövzu haqda ümumi məlumat verin və təqdimatınızı hazırlayarkən hansı mənbələrdən istifadə etdiyinizi, kimlərdən kömək aldığınızı bildirin.

2) Əsas hissədə bilgilərinizi yarımbaşlıqlar üzrə sadalayın. Müvafiq şəkillər göstərməklə fikirlərinizi dəstəkləyin.

3) Nəticə hissəsində fikirlərinizi ümumiləşdirin.

4) Dinləyicilərə diqqətlərinə görə təşəkkür edin.

Müəllimin nəzərinə! Təqdimat zamanı çıxış edən qrup üzvünün əvvəlcə qrup daxilində məşq etməsinə imkan yaradılmalıdır.

I qrup: Quşlar zərərli həşəratlarla qidalanaraq təbiəti zərərvericilərdən təmizləyirlər. Məsələn: Ağacdələm meşədəki ağaclara qonur, uzun dimdiyi ilə ağacın içərisində yuva qurmuş həşəratları tapıb yeyir, ağacları çürüməkdən xilas edir. Ona görə də ağacdələmə "meşənin hakimi" deyirlər. Quşlar olmasa, meşələr məhv olar.

Quşların insanlara da böyük faydası var. Ev quşlarının ətindən, yumurtasından qida kimi istifadə olunur. Tükündən yastıqlar, müxtəlif növ bəzək əşyaları hazırlanır. Quşların nəğmələri insanların əhvalına müsbət təsir göstərir. Quşları izləməklə insanlar uçuş qaydalarını öyrənib uçuş aparatlarının yaradılmasında istifadə etmişlər.

II qrup: Arılar, kəpənlər, eləcə də digər həşəratlar çiçəkdən çiçəyə qonaraq onların şirələri ilə qidalanırlar. Arılar bu şirədən bal hazırlayırlar. Çiçəklərə qonan həşəratlar isə quşlar üçün qida mənbəyidir.

Güllər insana sevinc gətirir, zövqünü oxşayır. Güllərdən ətir hazırlanır. Qızılgül, zanbaq, lalə, bənövşə təbiətimizi, bir sıra dibçək gülləri isə evimizi bəzəyir. Güllər evin havasını təmiz saxlayır, ətrafa xoş ətir saçır.

Güldən mürəbbə bişirilir, gül suyu, yağı bir çox xəstəliklərin müalicəsində istifadə edilir.

III qrup: Heyvanlar ölmüş heyvan cəmdəklərini, bitki qalıqlarını yeməklə, bir çox su heyvanları isə suyu təmizləməklə təbiətə fayda verir.

Heyvanlar bitki toxumlarının yayılmasında mühüm rol oynayır. Məsələn, sincab qış üçün qoza ehtiyatı görərkən payızın əvvəlində tapdığı qozaların bir hissəsini torpağa basdırır. Lakin qış vaxtı qozanı harada basdırdığını unudur. Sincabın bu xüsusiyyəti şam meşələrinin yaranmasına və genişlənməsinə səbəb olur.

İnsanlarda müxtəlif yoluxucu xəstəliklər törədən və yayan, kənd təsərrüfatına ziyan vuran gəmirici heyvanların sayının tənzimlənməsində ilanlar və digər sürünənlər böyük rol oynayır.

Təbabətin rəmzi nişanında piyaləyə sarınmış zəhərli ilanın təsvir olunması təsadüfi deyildir. İlan zəhərinin müalicəvi xüsusiyyətlərindən qədim zamanlardan geniş istifadə olunmuşdur.

IV qrup: Ağaclar atmosferin çirklənməsinin qarşısını alan ən etibarlı müdafiə vasitəsidir. Onlar havanı zəhərli qazlardan təmizləyir. Bir ağacın il ərzində atmosfərə buraxdığı oksigen üç nəfərdən ibarət bir ailənin bütün il boyu tənəffüsünə bəs edər.

Ağaclar bizə meyvə verir. Bundan əlavə, bir çox ağacların qabığından, yarpağından müxtəlif dərmanlar hazırlanır.

Ağaclardan taxta-şalban alınır, mebellər hazırlanır. Həmçinin ondan kağız düzəldilir, yanacaq kimi istifadə edilir.

Yazı

3.1.1. Tapşırıq b (iş dəftəri). Şagirdlər araşdırma zamanı, eləcə də qrup təqdimatlarından əldə etdikləri bilgilərin köməyi ilə fərdi şəkildə tapşırığı yerinə yetirirlər.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.	Tap. a (D.)
Mətnləri məzmun və dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.	Tap. c (D.), tap. a (İ.D.)
Apardığı araşdırmaların nəticələrini rəhbərli mətn şəklində təqdim edir.	Tap. ç (D.)
Fakt, hadisə və fikirləri mətnin abzas və hissələri üzrə strukturlaşdırır.	Tap. b (İ.D.)

3-cü dər. Qarışqa və Cırcırma

- Dərslik: səh. 44
- İş dəftəri: səh. 39

Təlim məqsədləri

2.3.1. Mətni məzmun və dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.

2.4.2. Mətnin məzmununa yaradıcı yanaşmaqla onu təxəyyülünə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya təcrübədə tətbiq edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim yönəldici suallar vasitəsilə şagirdləri müzakirəyə cəlb edir:

– *Oxuduğunuz və dinlədiyiniz mətnlərdə hadisələr hansı fəsillərdə baş verir? Mətnlərdə fəsillərin hansı xüsusiyyətləri təsvir edilmişdir?*

– *Hansı mətnə obrazlar şən, xoşbəxt təsvir olunurlar? Onların əhvalını yaz fəsli ilə əlaqələndirə bilərikmi?*

– *Siz yazı, yoxsa payızı daha çox sevirsiniz? Səbəbini izah edin.*

Məqsəd şagirdlərin diqqətini bədii mətnlərdə təbiətin təsviri mövzusunə yönəltməkdir.

Oxuyub-anlama

2.3.1. “Qlossari” rubrikası. Şagirdlər ədəbiyyat və təsviri incəsənət fənnindən peyzaj haqqında məlumatlıdılar. Şagirdlərin bu bilikləri “qlossari”də verilmiş məlumatla integrasiya edilir və diqqət mətnlərdə təbiətin təsvirinə yönəldilir.

Tapşırıq a (dərslik). “Yazın oğlan çağında” mətni xatırladılır. Mətnəki obrazların xarakteri və əhvali-ruhiyyəsi yaz fəsli ilə əlaqələndirilir:

– Yazın gəlişi ilə təbiət canlanır. Günəş hər tərəfi isitməyə başlayır. Qaranquşlar uçub gəlir, qış yuxusunda olan canlılar oyanır, ağaclar çiçəkləyir, bülbüllər dilə gəlir, arılar iş başına keçir və s.

Müəllimin nəzərinə! “Payızda” mətnindəki köhnə Ağacın əhvali-ruhiyyəsi payız fəsinin xüsusiyyətləri ilə müqayisə edilə bilər.

“Qlossari” rubrikası. Müəllim “Şəxsləndirmə nədir?” sualı ilə şagirdlərin 4-cü sinifdə (I hissə, səh. 24) bu haqda öyrəndiklərini xatırladır. Rubrikadakı məlumatlar şərh olunur.

Tapşırıq b (dərslik). Tapşırıq vasitəsilə şəxsləndirmə haqqında bilgilər möhkəmləndirilir.

Cavab: 1-ci və 3-cü cümlə.

Tapşırıq c (dərslik). Əvvəlcə şagirdlərin təmsil haqqında bilikləri yoxlanılır: “Təmsilin hansı xüsusiyyətləri var?”

Müəllimin nəzərinə! Yönəldici suallarla şagirdlərin aşağıdakı məqamları səsləndirmələrinə imkan yaratmaq olar:

– Təmsil janrında təbiət cisimləri və heyvanlar şəxsləndirilir – insan kimi danışdırılır. Təmsil həcmə kiçik olur və dərin mənə ifadə edir. Təmsildə insanlara xas olan nöqsanlar əşya, bitki və heyvanların timsalında əks etdirilir.

Daha sonra “Cırcırma və Qarışqa” təmsili oxunur. Şagirdlər bu qənaətə gəlirlər ki, digər mətnlərdən fərqli olaraq təmsildə obrazların (həşəratların) nitqi dialoq şəklində qurulur.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər mətndən qızılqul, bülbül və arıların bir-biri haqqında düşüncələrini seçib nümunə gətirə bilirlər.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab:

1) Ağac ağlamağa başladı: “Daha bundan sonra mənim kimi çürümüş köhnə bir ağac heç kimə gərək olmaz”.

2) Özündə yüngüllük hiss edən Ağac düşündü: “Eybi yox, heç olmasa, ağır budağı saxlamağın əziyyətindən qurtardım”.

3) Cücülər isə sevinirdilər, çünki onlar çürümüş, yumşaq ağacı xoşlayırlar.

Müəllimin nəzərinə! Tapşırığın icrasından sonra şagirdlər seçimlərini əsaslandırmağa çalışsınlar.

2.4.2. Tapşırıq c (iş dəftəri). Yazı ilə integrasiya.

Tapşırıq şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirməklə yanaşı, təmsilin janr xüsusiyyətlərinin daha dərinlən mənimsənilməsinə kömək edir. Şagirdlər təmsilin adından çıxış edib obrazların nitqini tamamlaya bilirlər. Sonda müəllimin təmsilin həmin hissəsini oxuması tövsiyə olunur. Bu, şagirdlərə təmsili öz variantları ilə müqayisə etmək imkanı yaradır.

Kökündən ayrı düşəndə

– *Kirpi qağa, sən çox ağıllısan. De görüm, mən niyə günü-gündən saralıb-soluram, çürüyürəm?*

– *Kökündən, gövdəndən ayrılmısan, ona görədir, – deyər Kirpi Almanı tikanlarına taxıb yuvasına apardı.*

Cabrail Həşimov

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Bədii mətnin janrını səciyyələndirən dil-üslub xüsusiyyətlərini müəyyən edir.	Tap. a, b, c (D.)
Mətni məzmun və janrın tələbinə uyğun tamamlayır.	Tap. c (İ.D.)

4-cü dər. Qarlı-şaxtalı qış günü (yazı)

- Dərslük: səh. 44

Təlim məqsədləri

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim aşağıdakı suallar üzrə şagirdlərlə söhbət aparır:

– Qışda təbiət necə olur? Qış fəslini hansı səbəblərdən sevirik? Bu fəsildə hansı bayramlar qeyd olunur? Qar yağmasının sağlamlığa faydası nədir? Qışın gəlişi yaşayış üçün hansı problemləri yaradır? Onları həll etməkdə insanlar və ya canlılar bir-birinə necə kömək edə bilirlər?

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (dərslük). Müəllim şagirdlərə “Qarlı-şaxtalı qış günü” mövzusunda mətn yazmaq üçün qısa təlimat verir:

1) Giriş hissədə zamanı və məkanı təsvir edin.
2) Seçdiyiniz obrazların dili ilə qış fəslə haqqında düşüncələrinizi ifadə edin:

– qarın yağması gözəl və faydalıdır, yaxud qarın yağması problemlər yaradır.

3) Mətninizin ideyasını müəyyənləşdirin.

Müəllim şagirdlərə “Yazın oğlan çağında” və “Payızda” mətnlərindəki obrazların düşüncələrini nümunə gətirərək buna bənzər mətnin qurulmasını tövsiyə edə bilər. Kömək məqsədilə qış fəslə ilə bağlı konkret situasiya təklif edə bilər:

– Təsəvvür edin ki, səhər yuxudan oyanıb pəncərədən bayıra baxırsınız. Ətraf bəyaz örtüyə bürünüb və hələ də qar yağır. Bu gözəllik sizdə hansı hisslər oyadır? Nələr düşünürsünüz?

...Bir az sonra küçədə çarəsiz halda addımlayan bir canlı (it, pişik və s.) görürsünüz. Sizcə, həmin canlı nə düşünür? Çətin vəziyyətə düşən tək odurmu? Çətinlikdən necə xilas ola bilər? Bu haqda düşüncələrinizi və davranışlarınızı yazın.

...Aram-aram yağan qar dənəcikləri onların gözəlliyini hiss edənlər və qarın problem yaratdığını hesab edənlər haqqında nə düşünə bilər?

Fikirlərinizi ümumiləşdirib mətninizin ideyasını müəyyənləşdirin. Məsələn:

– Qarlı qış günü bəziləri üçün sevinc, bəziləri üçün isə problem deməkdir.

– Hər qaranlıq gecənin aydın bir səhəri var. Yəni çətinliyə dözən, səbirli olan hər kəs sonda uğur əldə edir və s.

Müəllimin nəzərinə! Çətinlik çəkən şagirdlərə məkanın, obrazların təsvir edilməsi üçün nümunələr verilə bilər:

Təsvir üçün ifadələr: lopa-lopa yağan qar, ürəkaçan qar dənəcikləri, həyətin, küçələrin toz-torpağını, eyblərini örtən qar, şən uşaqlar və s.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını yazıda ifadə edir.	Tap. a (D.)

5-ci dər. Kök və şəkilçi. Leksik və qrammatik şəkilçilər

- Dərslük: səh. 45
- İş dəftəri: səh. 40

Təlim məqsədləri

4.2.1. Əsas nitq hissələrinin ümumi qrammatik mənalarını və morfoloji tərkibini müəyyən edir.

Mövzuya yönəltmə

Tapşırıq a (dərslük). Şagirdlərin aşağı siniflərdən kök və şəkilçi haqqında bilgiləri vardır.

Tapşırığın icrasından sonra müəllimin yönəldici sualları ilə kök və şəkilçi leksik mənalarının olub-olmamasına görə müqayisə oluna bilər.

Yönəldici suallar: “Bağ” sözünün leksik mənasını izah edin. “Bağçada” sözündəki -ça şəkilçisinin leksik mənası varmı? və s.

Dil qaydaları

4.2.1. “Yadda saxla” rubrikası. Rubrikadakı məlumatlar oxunub şərh edilir.

Tapşırıq b (dərslük). Şagirdlərin kök və şəkilçi haqqındakı bilgilərini üzə çıxarır. Tapşırığı cütlərlə iş formasında yerinə yetirmək olar.

Tapşırıq c (dərslük). Cavab: Bu çaydan su ilə doludur.

Çay – qurudulmuş yarpaqlarından ətirli içki hazırlanan bitki.

Çaydan – çay dəmləmək və ya su qaynatmaq üçün qab.

“Yadda saxla” rubrikası. Leksik və qrammatik şəkilçilərin fərqi nümunələrlə şərh edilir.

Tapşırıq Ɔ (dərslük). Cavab:

Yalnız leksik şəkilçisi olan sözlər: müəllim-lik, təhlükə-li.

Həm leksik, həm də qrammatik şəkilçisi olan sözlər: oxu-cu-dan, hazır-la-dı, maraq-lı-dır.

Tapşırıq d (dərslük). Cavab:

1) gözəl-lik; 2) yol-daş-lıq; 3) yaz-ı-çı-lıq

Tapşırıq e, ə (dərslük). Şagirdlər sözlər arasında əlaqə yaratmaq üçün uyğun qrammatik şəkilçilərdən istifadə edirlər.

ə tapşırığında verilmiş mətndə leksik şəkilçili sözlər: yırtıcılar, məharətli, ovçudur, qidalanır.

Şagirdlər iş dəftərindəki tapşırıqlar vasitəsilə mövzu üzrə bilgilərini nümayiş etdirirlər.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab: “qəhrəmanlıq” və “qayğıkeş” sözlərində leksik, digər sözlərdə isə qrammatik şəkilçi işlənmişdir.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab: 1. qayğıkeş – leksik şəkilçi; 2. redaktoru – qrammatik şəkilçi; 3. sakitləş – leksik şəkilçi; 4. buludludur – qrammatik şəkilçi; 5. axtardı – qrammatik şəkilçi.

Tapşırıq c (iş dəftəri). Cavab: 1. inadkar uşaq; 2. naxışlı nəlbəki; 3. çoxqun dəniz; 4. təmirli bina.

Tapşırıq Ɔ (iş dəftəri). Cavab:

Yalnız leksik şəkilçili sözlər: sərinlik, yağış, susuz, ətirli, dadlı.

Yalnız qrammatik şəkilçili sözlər: gətirir, yağır, torpaqlar, meyvələr, süfrələri, bəzəyir.

Həm leksik, həm də qrammatik şəkilçili sözlər: canlanır.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Leksik və qrammatik şəkilçilərin funksiyasını müəyyən edir.	Dərslük və iş dəftərindəki tapşırıqlar

2-ci fəsil

1-ci dərslük. Ağac əkən adam

• Dərslük: səh. 46-47 • İş dəftəri: səh. 41

Təlim məqsədləri

2.1.3. Müxtəlif mənbələrə istinad etməklə mətnlərdə rast gəldiyi yeni söz, ifadə və faktlara aydınlıq gətirir.

4.4.1. Leksik vahidlərin mənalərini müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.

2.2.3. Mətndəki faktları, məlumat və illüstrasiyaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.

Mövzuya yönəltmə

Tapşırıq a (dərslük). Şagirdlər mövzu ilə əlaqədar oxuduqları əsərləri xatırlayıb danışirlər.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər 2-ci sinifdən “Ana təbiətin uşaqlara məktubu”, “Təbiəti sevənlər komandası”, “Yadplanetlinin dərsi”, “Kürən pişiyin əşyaları” mətnləri ilə tanışdırlar.

Oxu. Söz ehtiyatı

“Ağac əkən adam” mətni. Şagirdlər əvvəlcə “Ağac əkən adam” kitabının annotasiyasını oxuyur, mətnin mövzusu haqqında məlumat alırlar. Müəllim şagirdlərin diqqətini mətnin məzmununa yönəltmək məqsədilə soruşur:

– *Sizcə, çoban ucsuz-bucaqsız bir çöldə təkbaşına ağac əkməklə nəticə əldə edə bilirmi?*

Mətnə şagirdlərə tanış olmayan xeyli söz var. Müəllim onlara mətn oxunduqca həmin sözləri dəftərlərində qeyd etməyi tapşırır.

Şagirdlər mətni növbə ilə səli oxuyurlar. Abzaslar oxunduqca müəllim şagirdlərə tanış olmayan sözlərlə bağlı suallar verib həmin sözlərin mənasını kontekstə əsasən müəyyənləşdirməyə təşviq etməlidir. Bununla şagirdlərdə mütaliə zamanı yeni sözlərin mənasını araşdırmaq vərdişi formalaşdırılır. İzahlı lüğətin köməyindən istifadə edilməsi də tövsiyə olunur.

2.1.3. Tapşırıq b (dərslük). Şagirdlər mətndən həmin sözlərin işləndiyi cümlələri tapıb oxuyurlar və mətnə çəkilmiş illüstrasiyanı nəzərdən keçirirlər. Kontekst və illüstrasiyanın köməyi ilə “qumquma” və “lavanda” sözlərinin mənasını izah edirlər.

Kontekst: ...Yaxınlaşıb su istədim. **Qumqumasını** mənə uzatdı.

...Ucsuz-bucaqsız, bomboş və qupquru yaylada təkcə çiçək açmış **lavandalar** gözə dəyirdi.

Sözlərin izahı:

Qumquma – oval formalı, kiçik suqabı.

Lavanda – bənövşəyi çiçək açan və quraqlığa dözən bitki.

Şagirdlər yeni sözləri cümlədə işlətməklə onları mənimsədiklərini nümayiş etdirə bilirlər.

4.4.1. Tapşırıq c (dərslik). “Zəncir” sözünün mənasını oxuduqdan sonra şagirdlər “Yaylada canlanma zəncirvari şəkildə baş vermişdi” cümləsini bir daha oxuyurlar. Mətnin sonluğunda ağacların əkilməsi ilə təbiətdə baş verən canlanmanı nümunə gətirib hadisələrin bir-biri ilə zəncir kimi əlaqəli olmasını söyləyirlər. Fikirlərini ümumiləşdirib “zəncirvari” sözünü izah edirlər.

Zəncirvari – zəncir kimi, bir-biri ilə əlaqəli.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərin diqqətini *-vari* şəkilçisinə yönəltməklə bu şəkilçinin sözə gətirdiyi mənanı vurğulamaq tövsiyə olunur. Növbəti bölmədə belə şəkilçilər haqqında ətraflı məlumat veriləcək.

4.4.1. Tapşırıq a (iş dəftəri). Krosvordun cavabı:

Yuxarıdan aşağı: 1. lavanda; 3. çayır; 5. qumquma; 7. gəmirici; 8. bəşər.

Soldan-sağa: 2. yayla; 4. orman; 6. qamış; 9. fidan; 10. ruzigar.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab: c. Göyərmək, bitmək. ☐ *Şitillərin hamısı tutdu.*

Tapşırıq həm də öyrədici funksiya daşıyır. Şagirdlər “tutmaq” sözünün izahlı lüğətdəki bir neçə mənası ilə tanış olurlar.

Müəllimin nəzərinə! İzahlı lüğətdə “tutmaq” sözünün digər mənalı da nəzərdən keçirilə bilər.

Oxuyub-anlama

2.2.3. Tapşırıq c (iş dəftəri). Mətnə istinad edərək fikirlərin səhv olduğunu əsaslandırırlar.

1. Xeyr. Mətnə göstərilir ki, iyunun günəşli günlərindən biri idi.

2. Xeyr. Mətnə göstərilir ki, gənc adam su tapmaq ümidi ilə xeyli gəzib-dolaşır, amma ətrafda nə bir bulaq, nə də quyu görür.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Kontekstə və illüstrasiyaya istinad etməklə mətnə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrə aydınlıq gətirir.	“Ağac əkən adam” mətni, tap. b (D.)
Söz tərkibindəki morfemin (-vari) semantik mənasından çıxış edərək sözün mənasını müəyyən edir.	Tap. c (D.)
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir.	Tap. a, b (İ.D.)
Mətndəki faktları, məlumat və illüstrasiyaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.	Tap. c (İ.D.)

2-ci dərs. Ağac əkən adam

• Dərslik: səh. 47-48 • İş dəftəri: səh. 42

Təlim məqsədləri

2.2.2. Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.

1.3.1. Verbal-qrafik materialları (şəkil, sxem, cədvəl, məlumat vərəqi, xəritə və s.) şərh etməklə rəhbərli mətn qurub danışır.

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, məktub, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim “Ağac əkən adam” mətnini xatırlatmaq üçün frontal sorğu keçirir:

– Mətnə hansı obrazlar iştirak edir?

– Hadisələr harada baş verirdi?

Oxuyub-anlama

2.2.2. Tapşırıq a, b (dərslik). Mətnə göstərilir ki, vaxtilə kənd əhalisinin odun kömürü hazırlamaqla məşğul olması bu yerlərin viran qalmasına səbəb olmuşdu.

Şagirdlər bu məlumatdan çıxış edərək Alp dağlarının yamaclarının xarabalığa çevrilməsi səbəblərini müzakirə edirlər.

Səbəblər: a tapşırığı: Əhali ağacların qırılması hesabına qazanc əldə etmiş. Bu, böyük bir ərazidə meşələrin məhv olmasına səbəb olmuşdu.

b tapşırığı: Kənd əhalisi qazanc əldə edə bilmədiyi üçün bu əraziləri tərk edib.

Tapşırıq c (dərslük). Şagirdlər mətnin sonluğuna istinad etməklə dəyişiklikləri sadalayırlar:

Cavab: Dərələrdən su axırdı. Hər tərəf yaşıllığa qərq olmuşdu. Bölgənin havası mülayimləşmişdi, daha sərt küləklər əsmirdi.

2.3.3. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər bu məlumatları yaza bilirlər.

Görünüşü: Onun əlli-əlli beş yaşı olardı. Üzgözündən təmkinli, səmimi, mehriban birinə bənzəyirdi.

Həyat tərz: Tək-tənha yaşayırdı. Onun əsas məşğuliyyəti ağac əkmək idi.

Yaşadığı yerin təsviri: Çoban Alp dağlarının yamaclarında ucsuz-bucaqsız, quraqlıq bir ərazidə yaşayır. Ətrafda uçub-dağılmış evlər var.

Düşüncələri: Ömrünün sonuna qədər saysız-hesabsız ağac əkməyi düşünür.

Müəllimin nəzərinə! Tapşırığın icrasında çətinlik çəkən şagirdlər məlumatları tapmaq üçün mətni nəzərdən keçirə bilirlər. Bununla şagirdlərin lazım olan məlumatları mətndə sürətlə tapmaq bacarığı inkişaf etdirilir.

Danışma

1.3.1. Tapşırıq c (dərslük). Bu tapşırığı qruplarla iş formasında yerinə yetirmək olar. Hər bir qrup tapşırıqdakı sxemi müzakirə edib ağacların quraqlıq ərazidə suyun əmələ gəlməsindəki rolu haqqında kiçik təqdimat materialı hazırlaya bilər.

Sxemin şərh:

Yer altındakı sular ağacın köklərinə daxil olub ağacın gövdəsinə doğru hərəkət edir. Yarpaqlara çatanda buxarlanaraq buludlara çevrilir. Buludlardan əmələ gələn yağış meşəyə qaydır.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdləri düşündürmək üçün suallar verilə bilər. Məsələn:

– *Sizcə, çoban nə üçün palıd ağacına üstünlük verirdi?*

Şagirdlər sualı cavablandırmaqda çətinlik çəkərlərsə, müəllim özü məlumat verə bilər:

Palıd ağacının kökləri çox dərinə gedir və şaxələnir. Bu, ağacın yeraltı sular hesabına qidalanıb böyüməsinə kömək edir. Bu ağac şiddətli şaxtaya, kəskin istilərə davamlı olur.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq b (iş dəftəri). Məktubun məzmunu təxminən belə ola bilər:

Salam, təkbaşına böyük bir meşə yaradan adam!

Sizin haqqınızda yazılan əsəri oxuduqca heyərləndirdim. Fikirləşirdim ki, təkbaşına, köməksiz yaşayan adam bunu necə bacarıb? Siz nə qədər də dözümlü, səbirli insansınız.

Kaş ki hamı sizin kimi təbiəti sevəydi, yaşadığımız dünyanı qorumağa çalışardı. Mən bu əsərdən çox şey öyrəndim. Sizin kimi mübariz, təbiətə qarşı qayğıkeş olacağam.

Xidmətlərinizə görə sizə təşəkkür edirəm.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.	Tap. a, b, c (D.)
Sxemi şərh etməklə rəhbərlik mətn qurub danışır.	Tap. c (D.)
Əsərin baş qəhrəmanına məktub yazır.	Tap. b (İ.D.)

3-cü dər. Qarabağ təbiətinə qarşı terror

- Dərslük: səh. 48
- İş dəftəri: səh. 43

Təlim məqsədləri

1.2.2. Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.

1.1.1. Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.

Mövzuya yönəltmə

“Ağac əkən adam” mətninin xatırlanması üçün sual verilir:

– *Alp dağlarının yamaclarında meşələrin məhv olmasına səbəb nə idi?*

Danışma

1.3.3. Tapşırıq a (dərslük). Müzakirə zamanı şagirdlər fikirlərini əsaslandırmalıdır.

Məsələn, meşələrə gəzintiyə çıxan bəzi insanların məsuliyyətsiz davranışlarından meşələrə yanğın düşə bilər. Bəzən onlar kabab bişirmək üçün ocaq qalayır və söndürməyi unudur və s.

Kağız istehsalı meşələrin azalma səbəblərindəndir. Belə ki, kağız hazırlamaq üçün ağaclarıdan istifadə edirlər. Kağıza qənaət edilmirsə, tələbat daha çox ağacın qırılmasına səbəb olur.

Dinləmə

1.1.2. Tapşırıq b (dərslük). Şagirdlər əvvəlcə dərslərdə verilmiş yaddaş xəritəsini dəftər və ya A4 vərəqdə çəkirlər. Müəllim mətni səsləndirdikcə lazım olan faktları uyğun xanələrdə qeyd edirlər. Müəllim mətni sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq yavaş və ya normal tempə səsləndirir:

Qarabağ təbiətinə qarşı terror

Qarabağın zəngin bitki örtüyü var. Burada 2000-dən çox bitki növünə rast gəlinir. Qarabağın flora və faunasını qorumaq məqsədilə ötən əsrin ortalarından başlayaraq bir sıra dövlət qoruqları, yasaqlıqlar təşkil edilmişdir.

Bəsitçay dövlət qoruğu Zəngilan rayonunda yerləşir. Burada, əsasən, nadir Şərq çinarları qorunur. Bu çinarlardan birinin yaşı 1200, hündürlüyü 53 metrə çatır. Onun gövdəsindən əmələ gələn 200-ə yaxın pöhrə də nəhəng ağaclara bənzəyir. Belə əzəmətli görünüşü olan çinar xalqımızın vüqarının, tariximizin qədimliyinin, təbiətimizin əzəmətinin simvoluna çevrilmişdir.

Laçın, Şuşa və Xocalı ərazisində yasaqlıqlar təşkil olunmuşdur. Hacısamlı meşəsində qırmızı palıd ağacları, Topxana meşəsində palıd, fıstıq, qarağac, saqqızağacı, vələs ağacları, Qarabağ dağ laləsi, xarıbülbul və s. bitkilər qorunur.

Təəssüf ki, meşə sərvətimiz uzun illər erməni işğalçıları tərəfindən talan edilmişdir. Hələ 1988-ci ildə ermənilər Şuşa yaxınlığındakı Topxana meşəsini qıraraq tikinti işləri aparmağa cəhd etdilər. O vaxt yüz minlərlə insan Bakının Azadlıq meydanına toplaşaraq bu hadisəyə etirazını bildirdi. Etirazlar get-gedə böyüyərək sovet hakimiyyətinə qarşı milli azadlıq hərəkatına çevrildi və Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyinə nail oldu.

1992-1993-cü illərdə Ermənistan silahlı ordusu tərəfindən işğal olunması Qarabağın təbiətinə ciddi zərbə vurdu. Azərbaycanın 261 min hektar meşə sahəsi məhv edilmiş, torpaq örtüyü və su hövzələri zəhərli maddələrlə çirkləndirilmişdir. Nəticədə həmin ərazilərdə heyvan və quşların, çay balıqlarının sayı kəskin azalmışdır.

2020-ci ildə rəşadətli Azərbaycan ordusu Qarabağı azadlığına qovuşdurdu.

İndi parklar, qoruqlar bərpa olunur. Torpaqlar minalardan təmizlənir. Çirklənmiş çaylar, göllər durulur. Qarabağın təbiəti yenidən dirçəlir.

Müəllimin nəzərinə! Sinfin səviyyəsindən asılı olaraq mətn ikinci dəfə səsləndirilə bilər.

Yaddaş xəritəsində qısa qeydlər:

Məkan: Qarabağ

Zaman: 1988-2020

Meşələri, təbiət qoruqları: Bəsitçay dövlət qoruğu, Hacısamlı və Topxana meşələri

Tarixi hadisələr: 1988-ci ildə ermənilər Topxana meşəsini qırdılar, buna etiraz olaraq milli azadlıq hərəkatı başlandı və Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyinə nail oldu. 1992-1993-cü illərdə Qarabağ və ətraf rayonlar Ermənistan ordusu tərəfindən işğal edildi. Otuz il düşmən tapdağı altında qalan torpaqlarımız 2020-ci ildə azadlığa qovuşdu.

Nadir bitki növləri: Şərq çinarları, qırmızı palıd ağacları, fıstıq, qarağac, saqqızağacı, vələs ağacları, Qarabağ dağ laləsi, xarıbülbul

Şagirdlərin tərtib etdikləri yaddaş xəritəsi üzrə təqdimat etməsi tövsiyə olunur.

İş dəftərindəki tapşırıqlar vasitəsilə şagirdlər dinlədikləri məndəki hadisələr arasında səbəb və nəticə əlaqəsini müəyyənləşdirməklə dinləyib-qavrama bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab:

Səbəb: 1988-ci ildə ermənilər Şuşa yaxınlığındakı Topxana meşəsini qırmaqla tikinti işləri aparmağa cəhd etdilər.

Nəticə: Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyinə nail oldu.

Nəticə: Qarabağın təbiətinə ciddi ziyan dəydi. Meşələr məhv edilmiş, torpaq örtüyü və su hövzələri zəhərli maddələrlə çirkləndirilmişdir. Nəticədə həmin ərazilərdə heyvan və quşların, çay balıqlarının sayı kəskin azalmışdır.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab:

- Meşələr məhv edilmişdir.
- Torpağa zəhərli maddələr qarışdığı üçün bitkilər məhv olmuşdur.
- Su hövzələri çirkləndirilmişdir.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.	Tap. a (D.)

Qeyd götürməklə dinləyir.	Tap. b (D.)
Dinlədiyi mətndəki hadisələr arasındakı səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyənləşdirir.	Tap. a, b (İ.D.)

4-cü dərs. Beynəlxalq Meşələr Günü

- Dərslik: səh. 48

Təlim məqsədləri

- 2.3.4.** Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.
- 3.1.4.** Mövzu ilə bağlı yazılı təqdimat hazırlayır.
- 3.2.2.** Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim Beynəlxalq Meşələr Günü ilə bağlı simvolik şəkillər göstərir və həmin şəkilləri şərh etməyi tapşırır:

Bu şəkli şagirdlər belə şərh edə bilərlər:

– Yer planetini – yaşadığımız dünyanı xilas etmək bizim əlimizdədir. Ağacların sayını çoxaltmaqlı, meşələrin məhv olmasının qarşısını almalıyıq.

Dərslikdə verilmiş şəkil: Canlıların yaşaması üçün meşələr çox vacibdir. Meşələr olmazsa, canlılar da məhv olar.

Oxuyub-anlama

2.3.4. Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlər sualı belə cavablandırma bilərlər:

– Müəllif “Ağac əkən adam” əsərini yazmaqla insanları təbiəti qorumağa çağırır. O, əsərdə meşələrin məhv olmasının bir çox fəsadlarını göstərməklə təbiətin gələcəyindən narahatlığını ifadə edir. Ağac əkmək nəticəsində təbiətin canlandığını göstərməklə oxucuları bu işə səsləyir.

3.1.4. Tapşırıq b (dərslik). Şagirdlər qruplara bölünür və uyğun təqdimatlar hazırlayırlar. Şagirdlər ibtidai təhsildə elan, plakat, müsahibə ilə bağlı bilik və bacarıqlara yiyələnmişlər.

Müəllimin nəzərinə! Sinfin təchizat imkanlarından asılı olaraq şagirdlərin kompüter bacarıqlarından istifadə etməsinə şərait yaratmaq

olur və yaxud təqdimatla bağlı müvafiq işlər uyğun ölçüdə kəsilmiş vərəqlər üzərində görülməli, sonra hazır vərəqlər vatman kağızı üzərinə yapışdırıla bilər.

Müəllim qruplara tövsiyələr verə bilər:

I qrup:

1. Elanın məzmunu aydın yazılmalıdır.
2. Tədbirin keçiriləcəyi vaxt və yer dəqiq göstərilməlidir.
3. Sonda tədbirin təşkilatçısı qeyd olunmalıdır.

Elan təxminən aşağıdakı kimi ola bilər:

ELAN

12 noyabr saat 12:00-dan 16:00-dək Cəlilabad rayonu Üçtəpə kənd tam orta məktəbinin həyatı sahəsində iməcilik, yaşıllaşdırma və ağac əkmə aksiyası keçiriləcək.

Aksiya zamanı 100-ə yaxın müxtəlifcinsli ağac tinglərinin əkilməsi nəzərdə tutulub.

Aksiyada məktəbin müəllim kollektivi və şagirdlər iştirak edəcəklər.

Təşkilatçı: Va sinfi.

II qrup:

Şüar üçün seçdiyiniz cümlələr (“**Hərəmiş bir ağac əkək! Dünyamızı ağaclarla xilas edək! Beynəlxalq Meşələr Günü mübarək! Təbiəti qorumaq bizim əlimizdədir! Ağacları sev, onlar bizim həyatımızdır! və s.**”) qısa və cəlbedici olmalıdır.

– Plakatın məzmunu 2 metr uzaqdan oxuna bilməlidir.

– Plakatın kənarlarını mövzuya uyğun qrafik elementlərlə bəzəyin.

– Ən çox 2-3 rəngdən istifadə edin.

– Şəkil və ya rəsmdən istifadə oluna bilər.

III qrup:

Müəllim III qrupa kömək məqsədilə yaşıllaşdırma idarəsinin gördüyü işlərlə bağlı məlumat təqdim edə bilər.

Yaşıllaşdırma idarələri müvafiq ərazidə meşələrin, bağların, parkların salınması və qorunması, onlara ziyan vuran şəxslərlə bağlı müəyyən tədbirlərin görülməsi və s. işləri həyata keçirir.

Yaşıllaşdırma idarələri sakinlərə təhlükə yaranan ağaclarla bağlı da yardım göstərir. Bunun üçün bir neçə sakin məktub yazıb vəziyyət haqqında məlumat verməlidir. Mütəxəssislər ağacın,

haqiqətən də, təhlükəli vəziyyət yaratdığını müəyyənləşdirsə, o zaman yaşıllaşdırma idarəsinin əməkdaşları həmin ağacı kəsə bilərlər.

Qrup üzvləri məlumatlardan çıxış edərək uyğun suallar tərtib edə bilərlər.

Müəllimin nəzərinə! Müsahibədə şərti olaraq əməkdaşın adı, tarixlər və rəqəmlər qeyd edilə bilər.

3.2.2. Yazı işinin yoxlanılması. Hər bir qrupun lideri təqdimat edir və digər qruplar yoldaşlarının yazı işini yoxlayıb qiymətləndirirlər.

Müəllim bununla bağlı şagirdlərə əvvəlcədən müvafiq tövsiyələr verir:

– Yazı işinə münasibət bildirərkən əvvəlcə yazı işinin müsbət tərəflərini söyləyin.

– Hər bir yazı işində məzmunun əhatə olunub-olunmaması üzrə fikirlərinizi bildirin.

– Sözlərin orfoqrafik normalara uyğunluğunu, durğu işarələrindən düzgün istifadəni, sözlərin kontekstə uyğun işlədilməsini yoxlayıb bu haqda fikirlərinizi bildirin.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.	Tap. a (D.)
Mövzu ilə bağlı yazılı təqdimat hazırlayır.	Tap. b (D.)
Özünün və başqasının yazısını ədəbi dilin normaları baxımından təkmilləşdirir.	Tap. b (D.)

5-ci dərs. Sözlərin quruluşca növləri

- Dərslik: səh. 49
- İş dəftəri: səh. 44

Təlim məqsədləri

4.2.1. Kontekstdən və qrammatik formadan çıxış edərək sözlərin qrammatik-semantik mənasını izah edir.

Mövzuya yönəltmə

Tapşırıq a (dərslik). Cavab: 1 – b; 2 – d; 3 – a; 4 – c.

Dil qaydaları

4.2.1. “Yadda saxla” rubrikası. Müəllim dilin lüğət tərkibi haqqında qısa məlumat verir, sözə

leksik şəkilçinin artırılması və sözlərin birləşməsi ilə yeni sözlərin yaranmasını dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi yollarından biri kimi şərh edir.

Tapşırıq b, c (dərslik). Sözlərin quruluşca növləri üzrə biliklərin yoxlanılmasına yönəldilib.

Yalnız sadə sözlərdən ibarət atalar sözü: Dost dostun eybini üzünə deyər.

Tapşırıq ç, d (dərslik). Tapşırıqlar şagirdlərin dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi yolları üzrə qazandıqları biliklərin tətbiqinə yönəldilib.

ç tapşırığının cavabı: Çalışqan – çox çalışan, say göstərən, zəhmətsevən;

Gəmiçi – gəmini idarə edən, yaxud gəmidə işləyən adam;

Söyüdlük – söyüd ağacları olan yer.

d tapşırığının cavabı: qırxayaq, qızılgül, üçbucaq, Ağdaş.

Müəllimin nəzərinə! Sınıfın səviyyəsindən asılı olaraq sözlərin sayı artırıla bilər.

Tapşırıq a, b, c (iş dəftəri). Şagirdlərin mövzu üzrə bilik və bacarıqları inkişaf etdirilir.

a tapşırığının cavabı: 1. balıq – sadə söz; 2. balıqçı – düzəltmə söz; 3. balıqqulağı – mürəkkəb söz.

c tapşırığının cavabı: İdmançılar böyük meydançada qaçışa hazırlaşırlar.

Tapşırıq ç (iş dəftəri). Söz yaradıcılığı üzrə təsəvvürlərin genişləndirilməsinə yönəldilmişdir.

Cavab:

1. Yaşillıq – təzə otlarla örtülü yer.

Yaşıllaş(maq) – otla, yarpaqla örtülmək.

2. Gözlük – gözə taxılan şüşə əşya.

Gözlə(mək) – bir şeyin və ya bir adamın intizarını çəkmək.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Əsas nitq hissələrinin morfoloji tərkibini müəyyən edir.	Dərslik və iş dəftərindəki tapşırıqlar

3-cü fəsil

1-ci dər. Ağillı canlılar

- Dərslik: səh. 50-51 • İş dəftəri: səh. 45

Təlim məqsədləri

- 2.3.2.** Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.
- 1.3.1.** Verbal-qrafik materialları (şəkil, sxem, cədvəl, məlumat vərəqi, xəritə və s.) şərh etmək-lə rəbitəli mətn qurub danışır.
- 2.2.2.** Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.
- 2.2.3.** Mətndəki faktları, məlumat və illüstrasiyaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim soruşur:

- *Keçmişdə uzaq məsafəyə məktubu necə göndərirdilər? Sizcə, göyərçinlər hansı xüsusiyyətinə görə məktubu lazım olan ünvana daşıya bilirdi?*
- *Yaddaşı və ağıllı davranışları ilə tanınan hansı canlıları tanıyırsınız? Onlar haqqında bildiklərinizi danışın.*

Oxu. Oxuyub-anlama

“Ağıllı canlılar” mətni. Mətnin giriş hissəsi oxunur. Girişdə qoyulan suala cavab axtarmaq üçün şagirdlər 6 kiçik qrupa bölünürlər.

2.3.2. Tapşırıq a (dərslik). Qruplarla iş. Qrup üzvləri mətnin müvafiq hissəsini oxuyur, məzmununu əhatə edən yarımbaşlıqla adlandırırlar. Hər bir qrupun lideri təqdimat edir.

Mətnin hissələrinə uyğun yarımbaşlıqlar:

1. Güclü yaddaş
2. Alətdən istifadə bacarığı
3. Özünütanıma bacarığı
4. Hiss və emosiyaların nümayişi
5. Alət hazırlama bacarığı
6. Ünsiyyət bacarığı

Danışma

1.3.1. Tapşırıq b (dərslik). Şagirdlər intellekt anlayışını izah edən sxemi analiz edirlər. Müəyyənləşdirirlər ki, intellektin ilkin səviyyəsi dərk etmək, anlamaq, ən yüksək səviyyəsi isə yaratmaqdır. Onlar mətndən nümunələr gətirməklə

canlıların əqli xüsusiyyətlərini sxem əsasında şərh edə bilirlər. Məsələn, Sidr quşunun güclü yaddaşı onun intellekt göstəricisi sayılır. Ancaq intellektin inkişafı üçün yaddaş da önəmlidir. Qarğaların daşdan və kiçik çubuqlardan istifadə edərək yem əldə etməsi isə intellektin “nəticə çıxarmaq” mərhələsində yekunlaşır. Problemi həll etmək üçün sadə alətlər yaratmağı bacaran yeganə heyvan isə şimpanzedir. Ancaq şimpanzelərin də əqli xüsusiyyəti epizodik xarakter daşıyır. İntellekti yüksək səviyyədə inkişaf etmiş yeganə canlı insandır.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər “IQ (“ay-kü”) səviyyəsi”, “IQ testləri” ifadələrini, yəqin ki, tez-tez eşidirlər. Şagirdlərə bu barədə kiçik məlumat verilə bilər:

IQ (ingiliscə intelligence quotient) – insanın düşünmə qabiliyyətinin ölçülməsi üçün qəbul olunmuş intellekt əmsalıdır. Dünyada insanların intellekt qabiliyyətini aşkar edən bir çox testlər mövcuddur. Test tapşırıqlarına gündəlik həyatda rast gəlinən məsələlər və problemlərdən suallar daxil edilir. Testin nəticələri düsturlar vasitəsilə hesablanır və IQ səviyyəsi müəyyən olunur.

Oxuyub-anlama

2.3.2. Tapşırıq c (dərslik). Oxu və yazı məzmun xətlərinin inteqrasiyasına imkan yaradır.

Müəllim “Diqqət et” rubrikasındakı məlumatları şagirdlərə xatırladır və onların diqqətini “Ağıllı canlılar” mətninin strukturuna yönəldir. Suallar verir:

– *Mətnin giriş hissəsində nədən bəhs edilir? Müəllif mətnin əsas hissəsindəki fikri (“Bir çox canlıların əqli xüsusiyyətləri vardır”) əsaslandırmaq üçün hansı faktları sadalayır? Mətnə sonluq hissə varmı?*

Şagirdlər mətnin əsas hissəsindəki fakt və hadisələrin ümumiləşdirilib sonluq hissədə ifadə olunmadığı qənaətinə gəlirlər.

Qruplarla iş. Girişdə verilmiş suala münasibət bildirilməklə mətnin sonluq hissəsi yazılır.

Mətnin sonluq hissəsinin məzmunu təxminiən belə ola bilər:

Müşahidələr, eksperimentlər planetdə yaşayan bir çox heyvanların hafizəli və şüurlu olmasını deməyə əsas verir. Ancaq heyvanların şüuru sistemli, ardıcıl xarakter daşımır. Bütün əqli xüsusiyyətlərə eyni anda sahib olan yeganə ali varlıq

insandır. Təkcə insan şifahi və yazılı nitqə, dünyagörüşünə, elmə, texnologiyaya, mədəniyyətə, incəsənətə sahibdir. Biz cümlələr vasitəsilə yaşadığımızı təsvir edir, fikirlərimizi, hisslərimizi ifadə edə bilirik. Keçmişə nəzərən gələcəyi proqnozlaşdırmağa bilirik. Ən əsası isə əldə etdiyimiz bilik və təcrübələrimizi yazılı şəkildə nəşrdən nəşrə ötürə bilirik.

2.2.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Tapşırıq vasitəsilə şagirdlərin mətni nə dərəcədə oxuyub-qavradıqları yoxlanılır.

a tapşırığının cavabı:

Qarğa kiçik çubuqlardan istifadə edərək yeməyinə yarıqdan çıxarmağı bacarır.

Delfin güzgüdə özünü tanıyaraq bədənindəki həmin ləkəni silməyə çalışıb.

2.2.3. Tapşırıq b, c (iş dəftəri). Tapşırıqlar şagirdlərin fikrini əsaslandırmaq bacarığının inkişafına yönəlmişdir.

b tapşırığının cavabı:

Fillər hisslərini nümayiş etdirə bilir.

Mətnə göstərilir ki, fillər özlərini yaxşı hiss edəndə sevinir, qəmgin olanda ağlayırlar.

Şimpanzelər alət düzəltməyi bacarır.

Mətnə göstərilir ki, budaqdan iti çubuqlar, iri yarpaqdan "fincan" düzəldə bilirlər.

c tapşırığı üzrə cavablar təxminən belə ola bilər:

– *Biz fikirlərimizi, gün ərzində baş verən hadisələri şifahi şəkildə bir-birimizə çatdırmağa bilirik.*

– *Biz müxtəlif elm sahələri üzrə biliklər əldə edə bilir, mürəkkəb texnologiyalar yarada bilirik.*

– *Biz mədəniyyət və incəsənət əsərləri (rəsm, heykəltaraşlıq, ədəbiyyat nümunələri, kino, teatr və s.) yarada bilirik.*

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin bitkin hissələrini yarım-başlıqlarla adlandırır.	Tap. a (D.)
Sxem əsasında varlıq və hadisələri müqayisəli təhlil edir.	Tap. b (D.)
Mətndəki fakt və hadisələrin nəticəsini müəyyən edir.	Tap. c (D.), tap. a (İ.D.)

Mətndəki faktları, məlumat və illüstrasiyaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.

Tap. b (İ.D.)

2-ci dər. Bala delfin

• Dərslik: səh. 52

• İş dəftəri: səh. 46

Təlim məqsədləri

1.1.2. Dinlədiyi mətnin ideyasını, məzmun, struktur və bədii xüsusiyyətlərini şərh edir.

1.1.1. Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.

1.2.2. Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.

Mövzuya yönəltmə

Tapşırıq a (dərslik). Müəllim şagirdlərin delfinlər haqqında bildiklərini (III sinif. I hissə. səh. 76-78) yönəldici suallar vasitəsilə xatırladır.

Yönəldici suallar: *Delfinlər bir-birinə məlumatları necə ötürürlər? Delfini əhliləşdirmək olarmı? Delfinlər insanları nə üçün xilas edirlər?*

Dinləmə

1.1.2. Tapşırıq b (dərslik). Müəllim şagirdlərə tövsiyə verir:

– Mətni dinlədikcə delfinlərin davranışlarına diqqət edin. Onların əqli xüsusiyyətlərini göstərən epizodları qeyd edin.

Müəllim mətni səsləndirir:

Bala delfin

Xəfif yaz küləyi dalğaları sahilə tərəf qovurdu. Bir neçə delfin şən səslər çıxararaq dalğaların üzərində atılıb-düşürdü.

Uzaqdan mühərrikli qayıq göründü. Delfinlər qayığı görcək ona tərəf üzməyə başladılar. Qayıq dövrəyə aldılar. Qoca balıqçı gətirdiyi balıqları onlara tərəf uzatdı. Delfinlər qəribə səslərlə sanki qocanı salamladılar və balıqları onun əlindən alıb yedilər.

Qoca balıqçı delfinlərlə sağollaşdı mühərrikli işə saldı. Qayıq yerindən tərpənəndə delfinlər həmişəki kimi cərgələnib qayıqla yarışa başladılar. Onlar gah qayığın yanına ilə üzür, gah da önünə keçib suya kəllə vurur, şən səslər çıxarırdılar.

Birdən bala delfin sürətlə gedən qayığa çırpılıb yaralandı. Bunu görən balıqçı özünü suyun üzərində hərəkətsiz qalan delfin balasına yetirdi. Ətrafındakı delfinlər elə bil haray qoparıb, nalə çəkirdilər. Yaralı delfinin anası isə burnunun ucu

ilə ona toxunub yanıqlı səslər çıxarırdı. Elə bil gözləri ilə qoca balıqçıya yalvarır, “balamı xilas et” deyirdi. Qoca üzünü ana delfinə tutub “Sənə söz verirəm, balanı sağ-salamat sənə qaytaracağam”, – deyib mühərriki işə saldı və yaxınlıqdakı delfinariya yollandı. Ora qocanın tək ümid yeri idi. Qızı Darya orada delfin tərbiyəçisi idi.

Ana delfin yaralı balasının arxasınca baxıb haray çəkir, özünü sahilə atmaq istəyirdi. Yanındakı delfinlər isə onun qarşısını kəsib nəşə deyirmiş kimi əcaib səslər çıxarırdılar.

Ertəsi gün hovuzun bir küncünə sığınmış bala delfin gözünü açıb qorxu, təəccüb dolu nəzərlərlə ətrafa baxdı. Birdən ona elə gəldi ki, anasının səsinə eşidir. Sevindiyyindən atlanmaq istədi, amma bacarmadı. Səsinə yüksəldib elə bil “Ana, mən burada yam” dedi.

Bütün gecəni sahilə dayanıb ümidlə balasını səsləyən, onu gözləyən ana delfin balasının səsinə eşidəndə suyun üzündə rəqs edirmiş kimi dövrələr vurmağa başladı.

Beləcə, aylar ötdü. Bu müddətdə bala delfinin qayğısına balıqçının qızı Darya qalırdı. Bala delfin çətin günlərində yanında olan Daryaya xüsusi məhəbbət bəsləyirdi. Təlim zamanı onun bütün tapşırıqlarını yerinə yetirirdi. O, nimçədən səliqə ilə balıq götürüb yeməyi, yanan şamı söndürməyi, voleybol oynamağı, rəqs etməyi öyrənmişdi. Artıq onu delfinariyə gələn qonaqların qarşısına çıxarırdılar. O hamının sevimlisinə çevrilmişdi.

* * *

Sahildə böyük izdiham var idi. Qoca balıqçı delfini anasına təhvil verəcəkdi. Hamı həmin anı səbirsizliklə gözləyirdi. Darya göz yaşları içində son dəfə dostunu qucaqlayıb burnunun ucundan öpdü. Delfin heç nə başa düşə bilmir, çaşqın-çaşqın ağlayan Daryaya baxırdı.

Delfin birdən anasının səsinə eşitdi. O da qırıq-qırıq səslər çıxarmağa başladı. Qoca balıqçı üzünü qürurla ana delfinə tutub “Mən sözümü tutdum, balanı sağ-salamat gətirdim”, – dedi. Ana delfinin kiçik gözlərində minnətdarlıq dolu bir ifadə var idi. O, burnunu balasının burnuna toxundurub sanki əzizləyirdi.

Bala delfin sanki birdən ayıldı və delfinlərdən ayrılaraq özünü sahilə – qumların üzərinə tulladı. Bu mənzərədən hər kəs dəhşətə gəlmişdi. Darya tez özünü çatdırdı. Onu qucaqlayaraq “Niyə belə etdin axı, yaralanarsan”, – deyib ağlamağa baş-

ladı. Bala delfin isə çırıpınaraq şən səslər çıxarırdı. Adamlar delfini çəkib suya saldılar. Amma o, Daryanın getmək istədiyini görəndə yenə sahilə atıldı. Burnunu Daryanın üzünə sürüb körpə kimi qığıldadı. Sanki deyirdi: “Məni qoyub getmə”.

(Yaşar Süleymanlının “Delfin dilində üç kiçik qığılı” əsəri əsasında işlənmişdir)

Şagirdlər mətni dinlədikdən sonra müəllim mətnin məzmunu üzrə faktoloji suallar verir:

– Delfinlər nə üçün balıqçının ətrafına toplaşdılar? Bala delfin niyə yaralandı? Balıqçı onu hara apardı? Balasından ayrı düşən ana delfin nə edirdi? Darya kim idi? Bala delfin Daryadan nə üçün ayrılmaq istəmirdi?

Şagirdlər “Bala delfin” mətninin bədii mətn olmasını əsaslandırır və bədii mətnin sonluq hissəsini təxəyyüllərinə əsasən yazırlar.

Mətnin sonluq hissəsi şagirdlərin təxəyyülünə uyğun yazıldığından müxtəlif variantlarda ola bilər. Axırda müəllim əsərin son hissəsini səsləndirir. Şagirdlər öz variantları ilə müqayisə edirlər.

“Bala delfin” mətninin sonluğu:

Axırda hamı bir nəfər kimi onun delfinariyə qaytarılmasına qərar verdi. Axı o bu gedişlə özünü yaralaya və ya öldürə bilərdi.

Adamlar bala delfini delfinariyə aparanda o, sahilədən bir az aralıda onu gözləyən anasına baxıb şən və uzun bir səs çıxardı. Elə bil “Salamat qal, ana, darıxma mənim üçün”, – deyirdi. Ana delfin də fərqli səslə ona qarşılıq verərək “Sən buraya aidsən, hara gedirsən”, – deyirdi elə bil.

Hər il bala delfinlə Daryanın çıxışlarını izləmək üçün delfinariyə minlərlə adam gəlir. Hər kəs bu sevimli cütlüyü ayaq üstə alqışlayır.

Bəs görəsən, bala delfini ucsuz-bucaqsız dənizi ataraq kiçik bir hovuzla bağlayan, onu anasından və başqa delfinlərdən ayıran nədir? Bu, delfin dilində qığılı ilə ifadə edilən sevgidir.

Tapşırıq C (dərslük). “Ağıllı canlılar” və “Bala delfin” mətnlərinin müqayisəsi:

Növünə görə: “Ağıllı canlılar” – informativ, “Bala delfin” bədii məndir.

Mövzusunə görə: Hər iki mətnin mövzusu heyvanlar haqqındadır.

Məzmununa görə: “Ağıllı canlılar” mətnində bir neçə heyvan və quşun əqli xüsusiyyətləri aydınlaşdırılır. “Bala delfin” mətnində isə bir delfinin başına gələn hadisələr: onun insanlar tərəfindən

xilas edilməsi, insanlarla mehriban münasibəti, həmçinin ana delfinin balası üçün fəryad qoparması, onun yolunu gözləməsi və s. danışılır.

Əsas fikrinə görə: “Ağıllı canlılar” – İnsandan başqa bəzi canlıların da düşünmə qabiliyyəti var. Ancaq insandan fərqli olaraq heyvanlarda bu qabiliyyət yüksək səviyyədə inkişaf etməyib.

“Bala delfin” – Delfinlər öz hisslərini, sevgilərini ifadə edə bilirlər. Onlar hiss edirlər ki, insanlar onlardan daha ağıllıdır. Ona görə də çətin anlarda insanlara sığınirlar.

1.1.1. İş dəftərində verilmiş tapşırıqları yerinə yetirən şagirdlər dinlədikləri mətni qavradıqlarını fərdi şəkildə nümayiş etdirirlər.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab:

1. Çünki balıqçını tanıyırdılar, balıqçı hər dəfə onlara yem gətirirdi; 2. Hər gün sahilə dayanıb balasını səsləyirdi; 3. O, nimçədən səliqə ilə balıq götürüb yeməyi, yanan şamı söndürməyi, voleybol oynamağı, rəqs etməyi öyrənmişdi.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab:

2. Hisslərini müxtəlif səslərlə ifadə edirlər; 3. Hisslərini müxtəlif hərəkətlərlə ifadə edirlər; 4. Öyrənmə qabiliyyətləri güclüdür. Tələminin əmlərini yerinə yetirməyi bacarırlar.

Danışma

1.1.2. Tapşırıq ç (dərslük). Müəllim sinfin səviyyəsindən asılı olaraq debat üçün ayrılmış vaxt və qaydaları müəyyənləşdirir, uyğun təlimat verir. Mövzu təqdim edilir:

Heyvanları təbiətdən ayıraraq sirk, zoopark, delfinari kimi yerlərdə saxlamaq:

1) düzgündür; 2) düzgün deyil.

Qruplar iki fikirdən birini seçir və onu əsaslandırmaq üçün arqumentlər müəyyənləşdirirlər.

Birinci qrup belə arqumentlər gətirə bilər:

Biz hesab edirik ki, heyvanların sirkdə, delfinaridə və ya zooparkda saxlanması düzgündür.

1. Müxtəlif canlılarla tanış olub onlar haqqında məlumat əldə edə bilirik. Necə deyərlər, yüz dəfə eşitməkdənsə, bir dəfə görmək yaxşıdır.

2. “Qırmızı kitab”a düşən bir çox nadir canlıları zooparkda qoruyub sayını çoxaldırlar.

3. Bunlar canlıların öyrənilməsi üçün tədqiqat mərkəzidir.

Digər qrup əks-arqumentlər müəyyənləşdirir:

Biz hesab edirik ki, heyvanlar sirkdə, delfinaridə və ya zooparkda deyil, təbiətdə olmalıdırlar.

1. Heyvanlar da canlıdır, onların azad yaşamağa haqqı var. İnsan qəfəsə salınsa, bir gündən artıq dözməz.

2. Gəlir əldə etmək üçün heyvanları əhliləşdirərkən onlara əziyyət verirlər. Bu, doğru deyil və bir çox ölkələrdə qadağan olunub.

3. Heyvanların əyləncə məqsədilə nümayiş etdirilməsi canlılara qarşı kobud davranışdır.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Dinlədiyi mətnin məzmunu ilə bağlı sualları cavablandırır.	Tap. a, b (İ.D.)
Dinlədiyi və oxuduğu mətnləri mövzu, məzmun, ideya baxımından müqayisə edir.	Tap. c (D.)
Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.	Tap. ç (D.)

3-cü dərs. İtlər ağıllıdır, yoxsa pişiklər?

- Dərslük: səh. 52
- İş dəftəri: səh. 47

Təlim məqsədləri

3.2.1. Fakt, hadisə və fikirləri mətnin abzas və hissələri üzrə strukturlaşdırır.

2.1.2. Mətdəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

2.3.3. Mətdəki obrazları xarakterizə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərdən soruşur:

– *İtiniz və ya pişiyiniz varmı? İt və pişiklərin hansı ağıllı davranışları diqqətinizi çəkib? Siz hansı ev heyvanını saxlamaq istəyərsiniz? Səbəbini izah edin.*

Müəllimin polis, hərbi, xilasətmə əməliyyatlarında iştirak edən itlərlə bağlı videoçarx və ya şəkillər nümayiş etdirməsi tövsiyə olunur.

Yazı

3.2.1. Tapşırıq a (dərslük). Şagirdlər müqayisə cədvəlini oxuyurlar, müəllimin suallarını cavablandırmaqla kollektiv şəkildə müzakirə edirlər.

Yönəldici suallar: Hansı ev heyvanının növü daha çoxdur? Hansı heyvan insanlar tərəfindən daha tez əhliləşdirilib? İnsanlara daha çox it xidmət göstərir, yoxsa pişik? Ünsiyyət bacarıqlarına görə itlərlə pişiklərin hansı fərqləri var? Təlim zamanı hansı heyvan daha tez əmrlərə tabe olur?

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərə müqayisə cədvəli üzrə sual tərtib etməyi tapşırmaq olar.

Müəllim şagirdlərdən informativ mətnin struktur xüsusiyyətlərini soruşub sinfin səviyyəsindən asılı olaraq müvafiq tövsiyələr verə bilər:

– Girişdə it və pişiklər haqqında ümumi məlumat (onların digər canlılardan üstünlüyü və nə üçün insanların dostu olduqları haqqında) verin.

– Giriş və əsas hissəni əlaqələndirən keçid cümlə yazın. (*Bəs görəsən, bu ev heyvanlarından hansı daha ağıllıdır?*)

– Əsas hissədə bu sualı cavablandıran fikrinizi bildirin. (*Bir çox üstünlüklərinə görə itləri daha ağıllı hesab etmək olar.*)

– Müqayisə cədvəlindən nümunələr gətirərək fikrinizi (*Bir çox üstünlüklərinə görə itləri daha ağıllı hesab etmək olar*) əsaslandırın.

– Sonluq hissədə fikirlərinizi ümumiləşdirib gəldiyiniz nəticəni bildirin.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərə bildirilməlidir ki, mətn yazarkən cədvəldəki bütün məlumatlardan istifadə edilməsi vacib deyil.

Mətn təxminən belə qurula bilər:

İt və pişik insanların dostları hesab olunur. Onlar insanlarla ünsiyyət qura, quyuq hərəkətləri, müxtəlif səslərlə yemək istədiklərini, hirsəndiklərini, sevindiklərini və s. ifadə edə bilirlər. Bu və ya digər xüsusiyyətləri onların da ağıllı olmasını deməyə əsas verir.

Bəs görəsən, bu ev heyvanlarından hansı daha ağıllıdır?

Bir çox üstünlüklərinə görə itləri daha ağıllı hesab etmək olar. İtlər təxminən 15000 il bundan öncə əhliləşdirilmiş və ev sahibinin yaxın köməkçisinə çevrilmişlər. İtlər haqqında əsərlərdə, filmlərdə tez-tez görürük ki, onlar həm də mahir polis, ən təhlükəli vəziyyətlərdə xilasedici ola bilər. Bu onların təlim zamanı yüksək öyrənmə bacarığını göstərir. Onlar təxminən 300-ə qədər əmrə yerinə yetirməyi bacarır. Bu xüsusiyyət onların pişiklərə nisbətən daha ağıllı olmasını göstərir.

Bundan başqa, itlər qədim zamanlardan çobanların, ovçuların köməkçisi olublar. Onlar sürü

üyə canavar soxulan kimi duyuyq düşür, hürərək çobana xəbər verirlər. Canavarları qova bilirlər.

Pişiklər isə mehriban, nazlı ev heyvanlarıdır. Onlar itlər qədər çətin, ağır işlərin öhdəsindən gələ bilirlər. Düzdür, pişiklər yoluxucu xəstəliklər yayan siçanları məhv etməklə fayda verirlər. Ancaq bu onların ağıllı olmasını göstərmir.

Göründüyü kimi, itlərin əqli xüsusiyyətləri pişiklərə nisbətən daha yüksək inkişaf edib.

Yazı fəaliyyətini bitirdikdən sonra hər kəs öz yazısını oxuyur, səhvlər üzərində iş aparır.

2.1.2. Tapşırıq b, c, ç, d (iş dəftəri). Mətnin məzmunu üzrə suallar cavablandırılır.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab: Yapıncı – plaşa oxşar qolsuz, uzun, enli yun geyim.

Tapşırıq c (iş dəftəri). Cavab: Boğar sahibinin yapıncısının yanında onu gözləyib. Onun çıxıb getdiyindən xəbəri olmayıb.

Tapşırıq ç (iş dəftəri). Cavab: Mətnə göstərilir: *Payız dolandı, qış keçdi. Biz yenidən yaylağa qalxdıq.* Deməli, Boğar sahibini 1 il gözləyib.

2.3.3. Tapşırıq d (iş dəftəri). Cavab: Qoçaqdır – sürüyə yalnızcağı (canavarı) yaxın buraxmazdı; Vəfalıdır – sahibinin yolunu bir il gözləyir.

Araşdırma

Tapşırıq b (dərslik). Şagirdlər növbəti dərsdə “Memar canlılar” mövzusunda təqdimat edəcəklər. Buna görə də müəllim şagirdləri qruplara bölür və tapşırıqda verilmiş mövzuları təqdim edir. Mövzuya uyğun məlumatlar və şəkillər əldə etməyi tapşırır. Təqdimata hazırlaşmaq üçün dərslikdə verilmiş təlimatı (səh. 52.) şagirdlərin nəzərinə çatdırır.

Müəllimin nəzərinə! Sınıf təchizatından asılı olaraq şagirdlər növbəti dərs zamanı sinifdə araşdırma aparıb təqdimata hazırlaşa bilərlər.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Fakt, hadisə və fikirləri mətnin abzas və hissələri üzrə strukturlaşdırır.	Tap. a (D.)

Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. b, c, ç (i.D.)
Mətndəki obrazları xarakterizə edir.	Tap. d (i.D.)

4-cü dər. Memar canlılar

- Dərslik: səh. 52

Təlim məqsədləri

1.3.3. Hər hansı hadisə, varlıq haqqında fikir və təəssüratlarını, apardığı araşdırmaların nəticələrini rabitəli mətn şəklində təqdim edir.

Mövzuya yönəltmə

Şagirdlərin diqqəti mövzuya yönəldilir:

– *Memarlıq sənəti haqqında nə bilirsiniz? Peşəkar bir memar olmaq üçün nə etmək lazımdır?*

Danışma

1.3.3. Tapşırıq a (dərslik). Qruplar topladıqları məlumatları müzakirə edirlər. Şagirdlərdən biri müzakirə zamanı vacib məlumatları vərəqdə qeyd edir. Daha sonra onları qruplaşdırıb təqdimat materialı hazırlayırlar.

Şagirdlərin təqdimat zamanı məlumatları ümumi mövzu ("Memar canlılar") ilə əlaqələndirmələri tövsiyə olunur. Giriş cümlələri təxminən aşağıdakı kimi ola bilər.

Giriş: 1) Canlılar aləmində memar kimi tanınanlardan biri də termitdir. **2)** Pətəyin hazırlanması çox böyük möcüzədir. **3)** Canlı aləmdə tikinti ilə məşğul olan heyvanlardan biri də qunduzdur. **4)** Mükəmməl yuva hazırlayan quşlardan biri də çardağ quşudur.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlər aşağı siniflərdə təqdimat bacarıqlarına yiyələnmişlər. Bu dərstdə diqqət şagirdlərin topladıqları məlumatları uyğun ardıcılıqla (giriş, əsas və sonluq hissələr) təqdim etmələrinə yönəldilməlidir. Təqdimat verilən vaxta uyğun olmalıdır.

Təqdimat materialı təxminən belə ola bilər:

Termit yuvası

Boyu: 1-2 sm.

Özəllikləri: Qəsəbə bənzər mürəkkəb quruluşlu yuva tikirlər. Yuvada toplum halında yaşayırlar. Toplum kral və kraliçadan, işçi və əsgərlərdən ibarət olur. Yuvanın içində tunellər, keçidlər, ventilyasiya sistemləri, xüsusi göbələk becərmə bağçaları və təhlükəsiz çıxışlar var.

Yuvanın hündürlüyü: 6-7 m.

Yuvanın materialı: torpaq, ifraz etdikləri selik.

Mənbə: Ensiklopediya, "dusunek.com" saytı.

Çardağ quşunun yuvası

Boyu: Göyərçin boyda olur.

Özəllikləri: Quş topladığı yüzrlərlə incə budağı qarşı-qarşıya düzərək çardağ formasında yuva qurur. Çardağın qarşısına, əsasən, mavi rəngli əşyalar yığır. Bu əşyalar kəpənək qanadı, quş tükü, kağız-kuğuz və sairə ola bilər.

Yuvasının rəngi: Müxtəlif rəngli bitkilərdən və onların suyundan istifadə edərək yuvasının divarlarını rəngləyir.

Qunduz yuvası

Həyat tərzi: Yuvalarını, adətən, çay kənarında tikirlər. Məharətlə üzə və suyun dibinə baş vura bilirlər. Quruda isə nisbətən az hərəkət edirlər.

Yuvalarının özəllikləri: Yuvaları iki hissədən ibarətdir. Yuvaya giriş suyun dibində olsa da, yaşayış otağı suyun üzərində yerləşir. Yuvalarının bu quruluşu onları təhlükədən qoruyur.

Suyun yuxarı mərtəbəni basmaması üçün bənd düzəldir, hər gün bəndlərin möhkəmliyini yoxlayır, zədələnmiş yerləri bərpa edirlər.

Bəndlərin tikintisi: Qunduzların mişar kimi sərt və iti dişləri olur. Onlar dişləri ilə ağacları dibindən kəsib suya yıxır, sonra gövdə və budaqları suyun dibinə basdırırlar. Qamış, daş və palçıqdan istifadə edərək boşluqları doldururlar.

Yuvanın tikintisinə sərf olunan vaxt: On metrlik bəndin tikintisi üçün qunduz ailəsinə cəmi bir həftə vaxt kifayət edir.

Ən böyük qunduz yuvası: Amerikanın Montana ştatında yerləşən çayda qunduzlar tərəfindən 700 metr uzunluğunda bənd tikilib. Hazırda bu, məlum olan ən böyük qunduz bəndidir.

Mənbə: Uşaq bilik portalı.

Arı pətəyi

Pətəyin forması: Bir-birindən fərqlənməyən altıbucaqlı xanalardan ibarət olur.

Hazırlanması: Pətək eyni anda 2-3 arı tərəfindən yuxarıdan aşağıya doğru hörülür. Hər bir arının müstəqil hazırladığı hissələr bir-biri ilə mükəmməl şəkildə birləşdirilir. Hazır pətəyin birləşmə yerlərini müəyyən etmək mümkün olmur.

Pətəkdəki xanaların sayı və ölçüsü: Pətəyin eyni ölçülü yüzrlərlə xanası olur.

Kiçik bir eksperiment: Bir vərəqdə bir neçə kündən başlayaraq altıbucaqlılar çəkək və səhi-

fənin ortasında bu altıbucaqlıları birləşdirməyə çalışaq. Lakin elə edək ki, heç bir birləşmə nöqtəsi bilinməsin. Ən əsası da bunu xətkəş və pərgardan istifadə etmədən və heç bir hesablamada işi aparmadan etməyə çalışaq. Bunun çox çətin olduğunu, hətta mümkün olmadığını görəcəyik.

Mənbə: Vikipediya.

Müəllimin nəzərinə! Təqdimat materialı PowerPoint proqramında slaydlar formasında da yığıla bilər. Hər yarımbaşlıq bir slaydda əhatə olunmalı, müvafiq şəkil və dizaynla səliqəli şəkildə yığılmalıdır. Hər bir slaydda təqdim olunan məlumatın yığcam şəkildə ifadə olunması tövsiyə edilir.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Təqdimat zamanı fikirlərin məntiqi ardıcılığına riayət edir.	Tap. a (D.)

5-ci dərs. Ahəng qanunu. İki və dörd cür yazılan şəkilçilər

- Dərslik: səh. 53
- İş dəftəri: səh. 48

Təlim məqsədləri

4.1.3. Şəkilçilərin yazılış və tələffüz qaydalarına riayət edir.

Mövzuya yönəltmə

Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlərin diqqəti sözdəki saitlərin qalın və ya incə olmasına yönəldilir.

Dil qaydaları

4.1.3. Tapşırıq b (dərslik). Ahəng qanunu barədə biliklərin xatırlanmasına yönəldilmişdir.

İş dəftərindəki **a** və **b** tapşırıqları ahəng qanunu haqqında biliklərin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab: b

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab:

1. şeir – sözlərin nizamlı, müəyyən qayda ilə düzüldüyü əsər; **2. həkim** – müayinə və müalicə edən şəxs; **3. həyat** – adətən, evin qabağında ətrafı hasara alınmış sahə; **4. məktəb** – təlim-tərbiyə müəssisəsi.

Tapşırıq c (dərslik). Tapşırıq vasitəsilə şagirdlərin diqqəti ikivariantlı və dördvariantlı şəkilçilər mövzusunə yönəldilir.

Tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra şagirdlər şəkilçilərdə saitin necə dəyişildiyini təxminən belə şərh edə bilərlər:

– *Heyvanın* sözündəki *-ın* şəkilçisini *qunduz* sözünə əlavə edə bilmirik, çünki bu sözdəki son sait qalın olmaqla yanaşı, həm də dodaqlanandır. Qunduz sözünə *-un* şəkilçisi əlavə edilməlidir.

“Yadda saxla” rubrikası. Müəllim rubrikadakı məlumatları nümunələr əsasında şərh edir.

Tapşırıq ç (dərslik). Tapşırıq həm öyrədici, həm də tətbiqi xarakter daşıyır.

Cavab:

İkivariantlı şəkilçilərin tərkibində **a, ə** saitləri, dördvariantlı şəkilçilərin tərkibində **ı, i, u, ü** saitləri iştirak edir.

Müəllim şagirdlərdən bu saitlərin açıq, yoxsa qapalı olmasını soruşmaqla şagirdlərin 1-ci bölmədə öyrəndikləri bilgiləri xatırlada bilər.

Tapşırıq d (dərslik). Cavab:

$\text{dad}+\text{sız}^4$, $\text{oyun}+\text{çu}^4+\text{dan}^2$, $\text{yaxın}+\text{laş}^2+\text{dı}^4$, $\text{meydan}+\text{ça}^2+\text{lar}^2+\text{ın}^4$, $\text{cəsarət}+\text{li}^4+\text{dı}^4$ və s.

Tapşırıq c (iş dəftəri). Cavab:

orduda – qalın, dodaqlanan saitlərdir.

metronun – qalın saitlərdir.

günəşin – incə, dodaqlanmayan saitlərdir.

öküzə – incə saitlərdir.

Tapşırıq ç (iş dəftəri)

Cavab: **-ır⁴** – keçir, qorxur, sürüşür; **-sız⁴** – xalçasız, meyvəsiz, qanunsuz, südsüz; **-dır⁴** – yaxındır, gecdir, oyundur, közdür; **-ın⁴** – otağın, tənbəlin, noğulun, söyüdü.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
İki və dördvariantlı şəkilçilərin yazılış qaydalarına riayət edir.	Dərslik və iş dəftərindəki tapşırıqlar

4-cü fəsil

1-ci dərs. Meşə simfoniyası

- Dərslik: səh. 54-56 • İş dəftəri: səh. 49

Təlim məqsədləri

- 2.4.2.** Mətnin məzmununa yaradıcı yanaşmaqla onu təxəyyülünə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya təcrübədə tətbiq edir.
- 4.4.1.** Leksik vahidlərin mənalarını müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.
- 4.4.2.** Nitqin ekspressivliyində məcaz və leksik fiqurların rolunu izah edir.
- 1.3.3.** Hər hansı hadisə, varlıq haqqında fikir və təəssüratlarını, apardığı araşdırmaların nəticələrini rabitəli mətn şəklində təqdim edir.
- 1.3.2.** Oxuduğu və ya dinlədiyi mətni nəql edir.
- 3.1.1.** Dinlədiyi, oxuduğu, həyatda gördüyü hadisə və faktlar əsasında mətn (ifadə, xatirə və s.) yazır.

Mövzuya yönəltmə

Tapşırıq a (dərslik). Müəllim yönəldici suallarla şagirdləri mövzu ətrafında söhbətə cəlb edir:

– *Hansı dağlarda, meşələrdə olmusunuz? Həmin ərazidə çaylar, göllər var idimi? Siz orada olanda hava necə idi? Həmin yerlərdə hansı çətinliklərlə rastlaşmışınız? Çayın şırıltısı, göy gurultusu, yağışın səsi, meşədəki quşların səsləri və s. sizdə necə təəssürat yaradıb? və s.*

Şagirdlərdə dərsin mövzusuna maraq oyatmaq və xoş ovqat yaratmaq üçün təbiət mənzərəsinə və təbiətdə eşidilən səslərə aid videoçarxın nümayiş etdirilməsi tövsiyə olunur. Aşağıdakı linkdən istifadə oluna bilər:

<https://www.youtube.com/watch?v=FE-icFW7weU>

Oxu. Söz ehtiyatı

2.4.2. “Meşə simfoniyası” mətni. Təxmin etmə. Şagirdlər əvvəlcə başlıqdan və illüstrasiyadan çıxış etməklə mətnin mövzusunu və məzmununu təxmin edirlər. Bu üsul şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirir, həmçinin mətnin oxunmasına maraq oyadar.

Mətn hissələrlə oxunur və hər hissədən sonra hadisələrin davamı təxmin edilir.

Mətnin oxunması zamanı şagirdlər tanış olmayan sözləri qeyd edir və oxu bitdikdən sonra “söz boğçası” və digər sözlər üzərində iş aparılır.

Şagirdlər kontekstdən çıxış edərək tanış olmayan söz və ifadələrin təxmini mənasını söyləyirlər. Sonra müəllimin və ya izahlı lüğətin köməyi ilə həmin söz və ifadələrin mənası dəqiqləşdirilir.

Müəllimin nəzərinə! Mətnə işlənmiş *simfoniya*, *arfa* və *təbil* sözlərinin növbəti tapşırıqda şərh ediləcəyi nəzərə alınmalıdır.

Söz ehtiyatı

4.4.1. Tapşırıq b (dərslik). Şagirdlər mətnə *arfa*, *təbil* və *simfoniya* sözlərinin işləndiyi cümlələri tapıb oxuyurlar.

4.4.2. Tapşırıq c (dərslik). Şagirdlər bənzətmələri təxminən belə şərh edə bilirlər:

Mətnə ildırım təbillərə bənzədilir. Çünki ildırım çaxanda göy guruldayır, sanki təbil çalınır.

Yağışın səsi arfada ifa olunan musiqiyə bənzədilir. Yağış damcılarının göydən yerə davamlı düşməsi arfanın simləri kimi görünür.

Simfoniya eyni anda müxtəlif alətlərdə çalınan böyük musiqi əsəridir. Təbiətdə eyni anda müxtəlif hadisə və varlıqların ətrafa səs yayması (küləyin əsməsi, ağacların səsi, yağışın yağması, otların xışiltısı və s.) simfoniyaya bənzədilir.

Tapşırığın ikinci mərhələsi şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirir. Müəllim yönəldici suallar verməklə onları düşünməyə sövq edə bilər:

– *Hansı canlıları təbiətin nəğməkarı hesab etmək olar?* (quş, cırcırma, qurbağa, canavar və s.)

– *Çayların şırıltısını hansı musiqi alətinin ifasına bənzədersiniz?*

4.4.1. Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab:

füsunkar – valehedici, heyranedici, əfsanəvi.

tala – *Onlar talada sərin bulaq tapdılar.*

ehmalca – yavaş-yavaş, sakitcə, astadan, ehtiyatla. *Ana yatmış körpəni ehmalca qucağına aldı.*

Tapşırıq b (iş dəftəri)

Cavab: Çay şırıldayır, yarpaqlar xışıldayır, göy guruldayır, külək vıyıldayır, ağaclar cırıldayır, yağış çadırı döyəcəyir.

Müəllim dilimizdə təqlidi yolla yaranan sözlər haqqında qısa məlumat verməklə şagirdlərin dil duyumunun inkişafına kömək edə bilər.

Tapşırıq c (iş dəftəri)

Şərh: “Cırtıdan” nağilinin baş qəhrəmanı yoldaşları ilə meşəyə odun yığmağa gedir. Ancaq odun şələsini daşıya bilmir. Yorulub ağlayır. Onun əvəzinə odun şələsini yoldaşları daşıyır.

Müəllimin nəzərinə! Şifahi və yazılı nitq zamanı hər hansı əsərdən, filmdən nümunə gətirmək nitqi zənginləşdirir, ifadə təsirini gücləndirir. Bunu şagirdlərin diqqətinə çatdırmaq tövsiyə olunur.

Danışma

1.3.3. Tapşırıq Ɔ (dərslük). Şagirdlər günəşli yay səhərində meşə simfoniyasının necə səslənə biləcəyini xəyallarında canlandıraraq təsvir edirlər.

1.3.2. Tapşırıq d (dərslük). Atanın dilindən nəql etmə təxminən belə ola bilər:

Yazda mən dostlarımla tez-tez təbiət qoynuna çıxırdıq. İki-üç gün səyahət edirdik. Bu müddətdə oğlum məni səbirsizliklə gözləyirdi. Çox istəyirdi ki, onu da özümlə aparım. Ancaq balaca idi. Dağa xeyli yolu piyada qalxmaq, çadırdə yaşımaq, odun toplayıb ocaq qalamaq və s. işlər onun üçün çətin olardı...

Yazı

2.2.3. Tapşırıq Ɔ (iş dəftəri). Dialoq təxminən belə qurula bilər:

– Hara getmişdin?
– Atamla dağda idim. İki gün orada qaldıq.
– Oralar necə idi? Təbiəti gözəldirmi?
– Çox gözəl idi. Meşədəki talada çadır qurduq. Yaxınlıqdan çay axırdı. Çayın şırıltısı, quşların səsi, güllərin ətri adamı valeh edirdi.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin məzmunundan çıxış edərək hadisələrin davamını təxmin edir.	“Meşə simfoniyası” mətni
Leksik vahidlərin mənalarını müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.	Tap. b (D.), tap. a, b (İ.D.)
Bədii mətnə işlənən bənzətmələri şərh edir.	Tap. c (D.)
Hər hansı hadisə, varlıq haqqında fikir və təəssüratlarını rabitəli mətn şəklində təqdim edir.	Tap. Ɔ (D.)
Mətni tərtib etdiyi plan əsasında nəql edir.	Tap. d (D.)
Hadisəni dialoq şəklində yazılı təqdim edir.	Tap. Ɔ (İ.D.)

2-ci dər. Təbiət düşünür

- Dərslük: səh. 56
- İş dəftəri: səh. 50

Təlim məqsədləri

- 2.1.1.** Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.
- 2.3.1.** Mətni məzmun və dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.
- 3.1.2.** Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim “Meşə simfoniyası” mətnini xatırlatmaq üçün frontal sorğu keçirir:

– Oğlan meşədə olarkən gecə nə üçün yata bilmirdi? O nədən qorxurdu? Ata təbiət simfoniyası deyəndə nəyi nəzərdə tuturdu? və s.

Oxuyub-anlama

2.1.2. Tapşırıq a (dərslük). Şagirdlər onlara verilən vaxt ərzində şeiri səssiz oxuyurlar. Şeiri necə səsləndirəcəklərini müəyyənləşdirirlər. Daha sonra növbə ilə şeiri müvafiq intonasiya və ritmlə səsləndirirlər.

Oxu prosesi bitəndən sonra şeirin 2-ci bəndinin “Meşə simfoniyası” mətnindəki peyzajla səsləşdiyini müəyyənləşdirirlər. Şeirin müəllifi bildirir ki, təbiət qoynunda tar, kaman, qavala ehtiyac yoxdur. Təbiətin özünün nəğməsi də, nəğməkarı (buludları yara-yara uçan qartal) da var.

2.3.1. Tapşırıq b (dərslük). Şagirdlər lilpar gülünün şəklinə baxıb bu qənaətə gəlirlər ki, lilpar sulu ərazilərdə bitir. Lilpar bitkisinin varlığı həmin yerlərdə suyun bol olduğuna işarədir. Ona görə də təbiət qoynuna çıxanın özü ilə suqabı (dolça) götürməsinə ehtiyac qalmır.

Tapşırıq c (dərslük). Şagirdlər şeirdə təsvir edilmiş bənzətmələri seçib şərh edirlər:

– Çəmən yerə sarılan xalça kimi yumşaqdır.
– Təbiət qoynunda eşidilən səslər tar, kaman, qaval səsinə, quşlar isə nəğməkarə bənzədilir.
– Şəffaf suyu olan göl güzgüyə bənzədilir. Gölə baxanda adam öz əksini görür.
– Şimşək mayaka bənzədilir. Gecə vaxtı çaxan şimşək mayak kimi işıq saçır.
– Sağlamlığa faydalı olan çiçəklər isə dərmanı əvəz edir.

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər təbiət mənzərəsini təxminən belə təsvir edə bilirlər:

*Sərin bir payız səhəridir. Günəş üfəqdən yenidən boylanır, şüaları ilə təbiəti gözəlləşdirir. Ağac-
ların üzərinə düşən işıq onları daha da cazibədar
edir. Burada təbiət min bir rəngə boyanıb. Sarı,
qızılı, narıncı, qırmızı rənglər göz oxşayır. Bəzi
ağac-
lar isə yaşıl donunu hələ də soyunmayıb.*

*Çayın şırıltısı, cəvşəşən quşların səsi, arabir
asən mehin təsirindən otların, xəzəlin xışıltısı
adamin ruhunu dincəldir.*

Tapşırıq b (iş dəftəri). Nümunə:

Məncə, peyzaj yaratmaq üçün söz daha geniş imkanlara malikdir. Məsələn, “Təbiət düşü-
nür” şeirini oxuduqca sanki gözlərimiz önündə
təbiət mənzərəsi canlanır. Sanki torpağın ətrini
duyursan, buz bulaqlardan su içirsən, havanın
sərinliyindən üşüyürsən, qartalların uçuşundan,
nəğməkar quşların səsinə valeh olursan.

Bütün bunları oxucuya hiss etdirmək üçün söz
daha güclü vasitədir.

Və yaxud:

Məncə, təbiəti fırça ilə daha yaxşı canlandır-
maq olar. Təbiətin gözəlliyi onun rənglərindədir.
Rəngləri təsvir etmək üçün isə fırça daha güclü
vasitədir. Məsələn, rəssam Rafiq Mehdiyevin yu-
xarıdakı peyzajı bunu təsdiq edir. O elə rəng ton-
larından istifadə edib ki, sanki rəsmə deyil, gerçək
təbiətə boylanırsan.

Müəllimin nəzərinə! Sınıfın səviyyəsini nəzə-
rə alaraq əvvəlcə tapşırıq üzrə şifahi müzakirə
təşkil etmək olar.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı me-
yar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin məzmununa uyğun səs tonu seçir.	“Təbiət düşündür” şeiri
Mətnlərin bədii, poetik xüsusi- yatlərini müəyyənləşdirir və on- ların ekspressiv təsirini izah edir.	Tap. a, b, c (D.)
Tanış olduğu və ya təsəvvür etdiyi məlumatları yazıda əks etdirir.	Tap. a (İ.D.)
Mühakimə və arqumentlərini əks etdirməklə kiçikhəcmli esse yazır.	Tap. b (İ.D.)

3-cü dərs. Təbiəti düşünək

- Dərslik: səh. 56
- İş dəftəri: səh. 51

Təlim məqsədləri

3.1.2. Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtə-
lif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya
və s.) ifadə edir.

1.1.1. Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənim-
sədiyini nümayiş etdirir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərin diqqətini “Təbiət düşü-
nür” şeirinin son iki misrasına yönəldir və həmin
misraları şərh etməyi tapşırır:

– Şair nə üçün insanları təbiəti düşünməyə
səsləyir? “Təbiət özü hər şeyi düşünür” deməklə
nəyi nəzərdə tutur?

Yazı

3.1.2. Tapşırıq a (dərslik). Yazı fəaliyyətinə
başlamazdan əvvəl müəllim yönəldici suallardan
istifadə edə bilər:

– Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq üçün nə et-
məliyik? Parkların, yaşıllıqların salınması nə üçün
vacibdir? Ağac-
lar, meşələr təbiətdə suyun döv-
ranına necə təsir göstərir? Təbiətin çirkləndiril-
məsinin canlıların yaşaması üçün hansı mənfi
təsirləri var?

Şagirdlər yazı işində bölmə boyunca oxuduq-
ları, dinlədikləri mətnlərdən nümunələr gətir-
məklə fikirlərini əsaslandırmağa çalışsınlar.

Dinləmə

1.1.1. Tapşırıq a (iş dəftəri). Müəllim mətni
səsləndirir.

Ustadın dərsi

Çin hökmdarı oğlunu taxta hazırlamaq üçün
ustadının yanına göndərir.

Ustad şahzadəyə tapşırır ki, meşədə bir il ya-
şamalı və bu müddətdə eşitdiyi səsləri gəlib ona
danışmalıdır.

Bir il keçir, şahzadə qayıdır. O, ustadına me-
şədə eşitdiyi səslərdən – quşların nəğməsindən,
yarpaqların xışıltısından, arıların viziltisindən da-
nışır. Ancaq gəncin cavabı ustadı qane etmir.
Şahzadəni yenidən meşəyə göndərir və tapşırır
ki, təbiətin səsinə daha diqqətlə qulaq assın.

Meşəyə qayıdan şahzadə uzun müddət təklil-
də təbiətin səsinə qulaq kəsilib indiyə qədər eşit-
mədiklərini eşitməyə çalışır.

Bir gün şahzadə bir ağacın altında dincələr-kən indiyə qədər duymadığı zəif səslər eşitməyə başlayır. Şahzadə sevinir. Çünki o, ustadına nə cavab verəcəyini artıq öyrənmişdi.

Vaxt tamam olanda şahzadə ustadının yanına qayıdır və ona əvvəl eşitmədiyi səslərdən danışır: çiçək necə açılır, günəş yeri necə isidir, bitkilər səhər şəhini necə udur. Ustad razılıqla başını tərpədir və deyir:

– Eşidilməyəni eşitmək – bu, idarəçi olmaq üçün vacib səriştədir. Hökmdar insanların səsləndirilməyən düşüncələrini, hiss və arzularını eşitdiyi zaman öz xalqının etibarını qazana bilər.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab: d

Tapşırıq c (iş dəftəri). Şagirdlər mətnin məmunundan çıxış edərək cədvəli tamamlayırlar.

Ustadın tapşırığı	Şahzadənin eşitdiyi səslər
Şahzadə meşədə bir il yaşayıb eşitdiyi səsləri gəlib ona danışmalıdır.	Eşidilən səslər: quşların nəğməsi, yarpaqların xışıltısı, arıların vızıltısı.
Şahzadəni yenidən meşəyə göndərir və tapşırır ki, təbiətin səsinə daha diqqətlə qulaq as-sın.	Eşidilməyən səslər: çiçəyin açılması, günəşin yeri isitməsi, bitkilərin səhər şəhini udməsi.

Tapşırıq ç (iş dəftəri). Cavab: b

Tapşırıq d (iş dəftəri). Mətnin sonuncu abzasına əsasən sual cavablandırılır: *Hökmdar insanların səsləndirilməyən düşüncələrini, hiss və arzularını eşitməlidir.*

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını esse yazmaqla ifadə edir.	Tap. a (D.)
Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.	Tap. a, b, c, ç, d (İ.D.)

4-cü dərs. Mürəkkəb sözlərin yazılışı

- Dərslik: səh. 57
- İş dəftəri: səh. 52

Təlim məqsədləri

4.1.4. Sözlərin bitişik, ayrı və defislə yazılış qaydalarına riayət edir.

Mövzuya yönəltmə

Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlər 4-cü sinifdə mürəkkəb sözlər və söz birləşmələri haqqında məlumat alıblar. Müəllim yönəldici suallarla şagirdlərin bu mövzuda bilgilərini xatırlamağa, həm də tapşırığı yerinə yetirməyə yardımçı ola bilər:

Cavab: b. Ana qonaqlıqdan sonra **qabyuyan** maşını işə saldı.

b. Sərcə, **sarıköynək** və qaranquşların səsi bir-birinə qarışmışdı.

Tapşırıq vasitəsilə şagirdlər söz birləşməsindən fərqli olaraq mürəkkəb sözün bir anlayış ifadə etməsini mənimsəyirlər.

4.1.4. Tapşırıq b (dərslik). Cavab:

1 – c; 2 – a; 3 – b; 4 – d.

Tapşırıq c (dərslik)

gözütöx sözü bitişik yazılır. Çünki müxtəlif mənəli sözlərin birləşməsindən yaranıb.

səs-küy defislə yazılır. Çünki yaxınmənalı sözlərin birləşməsindən yaranıb.

Tapşırıq ç (dərslik). Cavab:

– İki eyni sözün ortasına *a*, *ha*, *ba*, *bə* artırıqda yaranan mürəkkəb söz bitişik, digər hallarda defislə yazılır.

Tapşırıq d (dərslik). Şagirdlərin diqqəti verilmiş mürəkkəb sözlərin tərkibindəki sözlərə yönəldilir. Şagirdlər həmin sözlərin bildirdiyi ümumi mənanı müəyyənləşdirirlər: göy-qırmızı (rəng), çəngəl-bıçaq (yemək ləvazimatları), qoyun-keçi (ev heyvanı).

“Yadda saxla” rubrikası. Müəllim rubrikadakı məlumatları şərh edərək şagirdlərə yaxınmənalı sözlərin birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb sözlər barədə daha ətraflı məlumat verir.

Tapşırıq e (dərslik). Cavab:

Bitişik yazılanlar: ipəkqurdu; hazır cavab; aybaay; ağacdələ; suiti; gethaget; balıqqulağı.

Defislə yazılanlar: tez-tez; dost-tanış; dil-dodaq; gediş-gəliş; şimal-şərq.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab: 1-ci sütun: gecə-gündüz; 2-ci sütun: Göygöl; 3-cü sütun: söz-söhbət; 4-cü sütun: baş-ayaq.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab:

düzbucaq – müxtəlifmənalı sözlərin birləşməsi ilə yaranan mürəkkəb sözlər bitişik yazılır.

yarımada – müxtəlifmənalı sözlərin birləşməsi ilə yaranan mürəkkəb sözlər bitişik yazılır.

topa-topa – eyni sözün təkrarı ilə əmələ gələn mürəkkəb sözlər defislə yazılır.

balqabaq – müxtəlifmənalı sözlərin birləşməsi ilə yaranan mürəkkəb sözlər bitişik yazılır.

irəli-geri – əksmənalı sözlərin birləşməsi ilə yaranan mürəkkəb sözlər defislə yazılır.

əzab-əziyyət – yaxınmənalı sözlərin birləşməsi ilə yaranan mürəkkəb sözlər defislə yazılır.

Tapşırıq c (iş dəftəri). Tapşırıq şagirdlərin mürəkkəb sözlərin yazılışı ilə bağlı bilik və bacarıqlarını yoxlamaq imkanı verir.

Cavab: 1) açıqsözlü, açıq-aşkar, açıqfikirli, açıq-aydın, açıqgözlü; 2) isti-isti, istiot, istiqanlı, isti-soyuq; 3) ürəyiaçıq, ürəyiyumşaq, ürəyigeniş, ürəyitəmiz.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mürəkkəb sözlərin tərkib hissələri arasındakı mənə əlaqəsindən çıxış edərək onların düzgün yazılışını müəyyən edir.	Dərslərdə və iş dəftərində verilmiş tapşırıqlar

Ümumiləşdirici təkrar

• Dərslək: səh. 58-59 • İş dəftəri: səh. 53

Təlim məqsədləri

2.2.2. Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.

2.2.3. Məndəki faktları, məlumat və illüstrasiyaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.

4.2.1. Kontekstdən və qrammatik formadan çıxış edərək sözlərin qrammatik-semantik mənasını izah edir.

4.1.3. Şəkilçilərin yazılış və tələffüz qaydalarına riayət edir.

4.1.4. Sözlərin bitişik, ayrı və defislə yazılış qaydalarına riayət edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim sinkveyn üsulundan istifadə edərək “Ana təbiət” bölməsi üzrə ümumiləşdirmə apara bilər.

2.2.2. Tapşırıq 1 (dərslək). Tapşırıqın kollektiv şəkildə yerinə yetirilməsi tövsiyə olunur.

Şagirdlər məndəki hadisələr arasında səbəb və nəticə əlaqəsini müəyyənləşdirməklə məndəki faktoloji məlumatları qavradıqlarını nümayiş etdirirlər.

1. Kirpi yağışlı havada sevinirdi, çünki soxulcan, bəcək, ilbizi asanlıqla tapa bilirdi.

2. Kirpi həyəcanlandı, çünki qarşından qış gəldiyini eşidib ac qalacağını düşündü.

3. Kirpi heyvanları izləməyə başladı, çünki vəziyyətdən çıxış yolu tapmaq istəyirdi.

4. Kirpi yuxudan oyananda ətrafa baxıb gülümsədi, çünki artıq bahar gəlmişdi.

2.2.3. Tapşırıq 2, 3, 4 (dərslək). Tapşırıqlar şagirdlərin fikrini əsaslandırmaq bacarığını inkişaf etdirir.

Qarğanın Kirpidən daha ağıllı olması fikrini **(2-ci tap.)** belə əsaslandırma bilər:

Bu məndə göstərilir ki, Qarğa ilbizin çanağını sındırmaq üçün onu qayaya çırpır və içərisindəki ilbizi yeyir.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərə bu bölmədə oxuduqları “Ağıllı canlılar” mətnini xatırlatmaq olar. Bu məndə zəka göstəricilərindən biri alətdən istifadə etmək bacarığı hesab olunur.

Kirpilərin noyabrda marta qədər qış yuxusunda getməsi fikrini (**3-cü tap.**) təxminən belə əsaslandırırırlar:

Mətnəki hadisələr – Kirpinin Qarğa ilə söhbəti, Kirpinin qışı keçirmək üçün çıxış yolu axtarması payızın sonları baş verir. Mətnin sonluğunda isə Kirpinin yuxudan bahar fəslində oyandığı göstərilir.

Şagirdlər **4-cü tapşırıqda** verilmiş fikirlərin düzgün, yoxsa yanlış olduğunu müəyyənləşdirir və seçimlərini mətndən nümunələr gətirməklə əsaslandırırırlar:

Cavab: 1. Düzgün fikirdir. Mətnə göstərilir ki, Kirpi qorxub yumağa döndü.

2. Yanlış fikirdir. Mətnə göstərilir ki, Kirpi axşam düşən kimi yem axtarışına çıxdı.

3. Düzgün fikirdir. Mətnə göstərilir ki, Kirpi çoxlu yarpaq toplayıb üst-üstə yığıdı. Yorulub yarpaqların üstündə yatmaq istədi.

4. Yanlış fikirdir. Mətnə Qarğa Kirpiyə qış vaxtı qurd, ilbiz, böcək tapmağın çətin olacağını söyləyir.

Dərslikdə təqdim edilmiş **5-11-ci tapşırıqlar** sözlərin quruluşca növləri, şəkilçilərin növləri və yazılışı üzrə qazanılmış biliklərin möhkəmləndirilməsinə yönəlib.

4.2.1. Tapşırıq 5 (dərslik). **Cavab:** peşə-karlıq, tanı-ş-lıq, yor-ucu və s.

Tapşırıq 6 (dərslik). **Cavab:** 1-ci sıra: qarmaq; 2-ci sıra: barış; 3-cü sıra: kələk; 4-cü sıra: balıq.

Tapşırıq 7 (dərslik). **Cavab:**

Yalnız qrammatik şəkilçili sözlər: çiyələklərdən, dərib, yedi, səbətə, baxdı, meyvələri.

Yalnız leksik şəkilçili sözlər: dadlı, ləzzətlə, dolu.

Həm leksik, həm qrammatik şəkilçisi olan sözlər: fikirləşdi, yoldaşları, paylaşsın.

Tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra qrammatik şəkilçilərin cümlədə sözlər arasında əlaqə yaratmasını şagirdlərin bir daha diqqətinə çatdırmaq faydalı olar.

4.1.3. Tapşırıq 8 (dərslik). Şagirdlər şəkilçiləri funksiyasına görə fərqləndirməklə yanaşı, həmçinin şəkilçilərin iki və dörd cür yazılışını müəyyənləşdirirlər.

Şagirdlərə leksik şəkilçi vasitəsilə yaranan sözün mənasını izah etməyi tapşırmaq olar. Bunun

la diqqəti leksik şəkilçilərin söz yaradıcılığındakı roluna yönəltmək olar.

4.1.4. Tapşırıq 9, 11 (dərslik). Şagirdlərin mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarını mənimsədikləri yoxlanılır.

Cavab: 1. toz-torpaq, toz-duman, tozsoran; 2. ac-susuz, acgöz, acqarına; 3. daşürəkli, daş-divar, daş-qaş.

Cavab: səs-küy; günorta; başıqarlı; açıq-aşkar; tozsoran; açıqürəkli; ağlabatan; sülhsevər; vardoğl; dəre-təpə; külqabı; aşısüzən; az-çox.

İş dəftərindəki **1-5-ci tapşırıqlar** sözün morfoloji tərkibinin müəyyən edilməsi üzrə möhkəmləndirmə məqsədi daşıyır.

İş dəftərindəki **5-ci** tapşırıq nisbətən çətindir. Bu tapşırıq şagirdlərin yaradıcı və məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirir. Müəllim sinfin səviyyəsindən asılı olaraq şagirdlərə 1-ci sıranı nümunə olaraq izah edə bilər:

– 1-ci sırada verilmiş üç söz quruluşca sadədir, ona görə də sıranı tamamlamaq üçün sadə söz əlavə olunmalıdır. Məsələn, armud.

Sıralar üzrə məntiqi ardıcılıq belədir: *Sadə, düzəltmə, mürəkkəb, sadə, düzəltmə, mürəkkəb.*

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.	Tap. 1 (D.)
Mətnəki faktları, məlumat və illüstrasiyalı müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.	Tap. 2, 3, 4 (D.)
Əsas nitq hissələrinin morfoloji tərkibini müəyyən edir.	Tap. 5, 6, 7, 10 (D.), tap. 1, 2, 3, 4, 5 (i.D.)
İki və dördvariantlı şəkilçilərin yazılış qaydalarına riayət edir.	Tap. 8 (D.)
Mürəkkəb sözlərin tərkib hissələri arasındakı mənə əlaqəsindən çıxış edərək onların düzgün yazılışını müəyyən edir.	Tap. 11 (D.)

Dərs	Mövzu	Məzmun xətləri	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MV səh.
1-ci fəsil					
1	Niyə belə deyirik?	Oxuyub-anlama. Söz ehtiyatı	60-61	54	91-92
2	Qədim yunan sözləri	Danışma	62	-	92
3	Qədim yunan sözləri	Dinləmə	62	55	92-94
4	Qədim yunan sözləri	Yazı	62	56	94-95
5	Alınma sözlər və şəkilçilər	Dil qaydaları (Leksika)	63	57	95
2-ci fəsil					
1	Hacı Qara	Oxuyub-anlama	64-65	58	96-97
2	Poçt qutusu	Danışma. Dinləmə. Yazı	66	59	97-98
3	Rəmzə çevrilmiş adlar	Yazı. Danışma	66	60	98-101
4	Sinonimlər və antonimlər	Dil qaydaları (Leksika)	67	61	101
3-cü fəsil					
1	Onlar kimdir?	Oxuyub-anlama. Söz ehtiyatı. Yazı	68-69	62	102-103
2	Qordi düyünü	Oxuyub-anlama. Söz ehtiyatı	69-70	63	103-104
3	Təqdimat	Yazı. Danışma	70	-	104-105
4	Birgünlük xəlifə	Dinləmə	70	64	105-106
5	Sözün sətirdən sətərə keçirilməsi	Dil qaydaları (Orfoqrafiya)	71	65	106
4-cü fəsil					
1	Bəs zıncırovu kim asacaq?	Oxuyub-anlama. Söz ehtiyatı	72-73	66	107
2	İlanın yarpızdan zəhləsi gedir?	Oxuyub-anlama. Söz ehtiyatı	73-74	67	107-108
3	Gəmiləri yandırmaq	Dinləmə. Yazı	74	68	108-109
4	Lüğətdən istifadə	Dil qaydaları (Leksika)	75	69	109-110
5	I yarımil üzrə Ümumiləşdirici təkrar	Oxuyub-anlama. Dil qaydaları	76-77	70-71	110-111

1-ci fəsil

1-ci dər. Niyə belə deyirik?

- Dərslik: səh. 60-61 • İş dəftəri: səh. 54

Təlim məqsədləri

- 1.2.2.** Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
- 2.3.4.** Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.
- 2.1.2.** Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyən-ləşdirir.
- 2.2.2.** Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilər-dən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin sə-bəb və nəticəsini müəyyən edir.
- 4.2.1.** Kontekstdən və qrammatik formadan çı-xış edərək sözlərin qrammatik-semantik mə-nasını izah edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərin diqqətini bölmənin adına yönəldir:

- Sizcə, bu bölmədə nə haqda danışılacaq?
- Bu bölmə sizin diqqətinizi cəlb etdimi? Nə üçün?

Danışma

1.2.2. Tapşırıq a (dərslik). Müəllim lövhədə BİBÖ cədvəli çəkir:

Bilirəm	İstəyirəm biləm	Öyrəndim

Şagirdlər Qədim Yunanıstan, qədim yunan alimləri və qəhrəmanları haqqında bildiklərini, bilmək istədiklərini cədvəldə qeyd edirlər.

Oxu

“Qədim yunan sözləri” mətni üzrə iş. Şagirdlər mətni səssiz oxuyurlar. “Qlossari” rubrikasında verilmiş sözlərin mənası ilə tanış olurlar.

Oxuyub-anlama

2.3.4. Tapşırıq b (dərslik)

Cavab: Müəllifin məqsədi elm və təhsillə bağlı bir sıra sözlərin qədim yunan dilində yarandığını, sonradan başqa dillərə keçdiyi haqqında məlumat verməkdir. Müəllif “gimnaziya”, “lisey” və “akademiya” kimi sözlərin mənşəyi haqqında məlumat verməklə fikrini əsaslandırır.

2.1.2. Tapşırıq c (dərslik). Şagirdlər fikirlərini təxminən belə əsaslandırma bilirlər:

Məsələn, “gimnaziya” sözü yunanca “gymnasium”, yəni “çılpaq halda məşq etmək üçün yer” adlanırdı. Qədim yunan dilindən tərcümədə “likiya” sözü “canavarları məhv edən” deməkdir. “Likey” sözü illər keçdikcə “lisey”ə çevrildi. O vaxtdan bir çox ölkələrdə uşaqlar üçün təhsil ocaqları “lisey” adlandırıldı.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab: d

Tapşırıq b (iş dəftəri). Şagirdlər mətnə istinad etməklə cədvəli tamamlayırlar.

Tapşırıq c (iş dəftəri). Cavab:

1. Qədim Yunanıstan elmin beşiği sayılır, çünki *bir çox elm sahələri məhz burada yaranmışdır.*
2. Yunanlar hesab edirdilər ki, insan həm əqli, həm də fiziki cəhətdən inkişaf etməlidir, ona görə də *gimnaziyada təlim-tərbiyə yalnız fiziki və hərbi məşqlərlə məhdudlaşmırdı.*
3. Aristotelin məktəbi Afinanın kənarında yerləşirdi, çünki *o, Afina vətəndaşı deyildi, buna görə də Afinada ev və torpaq almaq hüququ yox idi.*

2.2.2. Tapşırıq ç (dərslik). Şagirdlər təxminən belə cavab verə bilirlər:

Qədim yunanlar fiziki tərbiyəyə çox diqqət yetirirdilər. Yeniyetmə və gənclərin fiziki hazırlığı üçün xüsusi yerlər ayrılırdı. Burada onlar idmanla yarıçılpaq məşğul olurdular ki, paltar bədənlerini narahat etməsin. Bu səbəbdən məşğələlərdə yalnız oğlanlar iştirak edirdilər.

Söz ehtiyatı

4.2.1. Tapşırıq d (dərslik). Cavab: “Pankration” sözünün etimoloji mənası “bütün güc” deməkdir.

Tapşırıq e (dərslik). Şagirdlər d tapşırığında “kratos” sözünün mənasını öyrəniblər. Bu tapşırıqda “demos” və “auto” sözlərinin mənasını öyrənməklə “demokratiya” və “avtokratiya” sözlərini izah etməyə çalışırlar.

Cavab: demokratiya – xalqın idarə etdiyi hakimiyyət; avtokratiya – bir şəxsin özünə aid olan hakimiyyət.

Tapşırıq ç (iş dəftəri). Şagirdlər təxminən aşağıdakı məzmununda cümlələr yazma bilirlər:

Platon ritorika elmi ilə məşğul olub.

Etimologiya ilə məşğul olan alimlər sözlərin mənşəyini araşdırırlar.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.	Tap. a (D.)
Müəllifin məqsədini (məlumat vermək, əyləndirmək, inandırmaq, təlimat vermək, cavab axtarmaq və s.) müəyyən edir.	Tap. b (D.)
İnformativ mətndəki əsas faktları müəyyən edir.	Tap. c (D.)
Mətnə səbəbi açıq şəkildə əks olunmayan hadisənin nə üçün baş verdiyini təxmin edir.	Tap. ç (D.)
Kontekstdən və qrammatik formadan çıxış edərək sözlərin qrammatik-semantik mənasını izah edir.	Tap. d, e (D.), tap. ç (i.D.)
Mətnəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. a, b, c (i.D.)

2-ci dərs. Qədim yunan sözləri

- Dərslik: səh. 62

Təlim məqsədləri

- 2.3.2.** Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.
- 1.2.2.** Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim keçən dərsdə oxunmuş “Qədim yunan sözləri” mətnini xatırlatmaq üçün frontal sorğu keçirir:

- Mətn nə haqda idi?
- Mətnə hansı sözlərin mənşəyi haqqında məlumat aldınız?

Oxuyub-anlama

2.3.2. Tapşırıq **a** (dərslik). Cavab:

1. Yunan alimləri haqqında məlumatlardan istifadə etməklə mətnin giriş hissəsini genişləndirmək mümkündür. “Böyük yunan alimləri biliklərini gənc nəsəyə ötürmək üçün öz məktəblərini yaradırdılar” cümləsindən sonra əlavə etmək

mümkündür: Məsələn, Hippokrat təbabət, Pifaqor riyaziyyat, Herodot tarix, Arximed isə fizika elmi ilə məşğul olmuşdur.

2. Platon haqqında məlumatla “Akademiya” adlı yarımbaşlıqdakı məlumatları genişləndirmək mümkündür. Bu məlumatı “Platon özü də gimnaziya təhsili almışdı” cümləsindən sonra əlavə etmək olar.

3. Aristotel haqqında məlumatla “Lisey” adlı yarımbaşlıqdakı məlumatları genişləndirmək mümkündür. Bu məlumatı “Böyük yunan alimi Aristotel də öz gimnaziyasını yaratmışdı” cümləsindən sonra əlavə etmək olar.

Tapşırıq **b (dərslik).** Şagirdlər artıq ibtidai məktəbi bitirib orta məktəb mərhələsinə başlayıblar. Təhsilin mərhələləri (məktəbəqədər, ibtidai, orta, ali) haqqında müəyyən təsəvvürləri var. Beləliklə, şagirdlər şəxsi həyatlarına istinad etməklə bu sualı cavablandırırlar.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.	Tap. a (D.)
Həyatdan nümunələr gətirməklə fikrini əsaslandırır.	Tap. b (D.)

3-cü dərs. Qədim yunan sözləri

- Dərslik: səh. 62
- İş dəftəri: səh. 55

Təlim məqsədləri

- 1.1.1.** Dinlədiyi mətnəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.
- 1.3.3.** Hər hansı hadisə, varlıq haqqında fikir və təəssüratlarını, apardığı araşdırmaların nəticələrini rabitəli mətn şəklində təqdim edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərin diqqətini mövzuya cəlb etmək üçün aşağıdakı sualları verir:

- Hansı qədim yunan sözlərini tanıyırsınız?
- Bu sözlərin mənşəyi haqqında nə bilirsiniz?

Dinləmə

1.1.1. Tapşırıq **a (dərslik).** Müəllim dinləmə mətnini səsləndirir:

Teatr

E.ə. VI əsrin sonu V əsrdə Afinada açıq havada tamaşa göstərmək üçün ilk teatrlar tikildi. Yunan sözü olan “teatr” “tamaşa yeri” deməkdir. Xorun çıxış etdiyi yer “orkestr”, aktyorların oynadığı yer “skene” adlanırdı. Bu söz sonralar “sçene”, yəni “səhnə” şəklində yayılmışdır.

E.ə. V əsrin sonları – IV əsrdə bütün yunan şəhərlərində açıq havada tamaşa göstərilən teatrlar tikilmişdi.

Azərbaycanda teatr sənətinin kökləri xalqın fəaliyyəti, məişəti, şənlik və toy ənənələri ilə bağlıdır. Qədim tarixə malik “Novruz” mərasiminə aid “Kosa-kosa” oyunu əsl teatr nümunəsidir. Burada ardıcıl süjet, dramatik hərəkət, həmçinin xüsusi paltar geyinən, maska taxan aktyorlar vardır.

Yaddaş xəritəsi təxminən bu məzmununda ola bilər:

Sözün mənası – yunan mənşəlidir, “tamaşa yeri” mənasındadır.

Yaranma tarixi – e.ə. V əsrin sonları – IV əsr.

Azərbaycanda ilk teatr nümunələri – “Kosa-kosa” oyunu.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Dinləmə mətninin məzmununun necə mənimsənildiyini yoxlayır.

Cavab: 1. orkestr; 2. aktyor; 3. afina; 4. mas-
ka; 5. teatr.

1.3.3. Tapşırıq b (dərslək)

Müəllimin nəzərinə! Sinif şəraitindən asılı olaraq şagirdlər onlayn lüğətlərdən (<https://www.azleks.az/online-dictionary>) və yaxud ənənəvi lüğətlərdən istifadə edə bilərlər.

Cavab:

I qrupun sözləri:

Stadion – yunan sözü “stadios” təsbit edilmiş, müəyyən olunmuş mənasını verirdi. Buna görə də müəyyən edilmiş məsafəni “stadion” adlandırırdılar. Olimpiya oyunlarında qaçış üçün nəzərdə tutulmuş ənənəvi olimpiya məsafəsi bir stadiona (190 metrə) bərabər idi. Beləliklə, məsafənin uzunluğu qaçış növünün adına çevrildi. Tədrisən bu ad qaçış üzrə yarışların keçirildiyi yerə şamil edilməyə başlandı. Bu gün “stadion” idman tədbirlərinin keçirildiyi tikililər kompleksidir.

Labirint – yunanca *labyrinthos* dolaşlıq deməkdir. Qədim Misirdə və Yunanıstanda çox mü-

rəkkəb quruluşu olan, qəsdən dolaşlıq yollar qoyulmuş, giriş və çıxışını tapmaq çətin olan xəzinə yeri.

Kataloq – yunanca *katalogos* siyahı deməkdir. Müəyyən qayda üzrə tərtib edilmiş şeylərin (kitabların, əlyazmaların, muzey eksponatlarının və s.) siyahısı.

II qrupun sözləri:

Metr – yunanca *metron* – meyar, ölçü vahidi.

Kilometr – 1000 metrə bərabər, məsafəsi 1000 metr olan uzunluq ölçüsü.

Qram – yunanca *gramma* – cizgi, hərflər, yazılış.

Kiloqram – 1000 qrama bərabər çəki ölçüsü.

III qrupun sözləri:

Xor – yığıncaq, camaat; hər hansı vokal əsəri bir vaxtda ifa edən oxuyanlar dəstəsi.

Ritm – ahəng, uyğunluq; səs, nitq və s. ünsürlərinin təkrarlanmasında müəyyən ardıcılıq; ahəng.

Melodiya – nəğmə, hava; müəyyən musiqi vəhdəti əmələ gətirən səslərin ahəngdar ardıcılığı.

Harmoniya – əlaqə, rabitə, uyğunluq, tarazlıq; həmahəng tonlar, ahəngdarlıq.

IV qrupun sözləri:

Allergiya – yunanca *allos* – başqa + *ergon* – təsir; orqanizmin bu və ya başqa maddəyə ifrat dərəcədə həssaslığı, bu həssaslığın doğurduğu fəsadlar (dəri səpməsi, göz yaşarması və s.).

Analiz – yunanca *analysis* – bölmək, ayırmaq; tədqiq edilən obyektin xəyalən tərkib hissələrinə ayrılması və hər hissə haqqında fikir yürüdülməsindən ibarət olan elmi araşdırma üsulu, təhlil.

Aptek – yunanca *apotheka* – anbar; reseptlə dərman hazırlayan, hazır dərman və digər tibbi mallar saxlanan və satılan tibbi müəssisə.

Diagnoz – yunanca *diagnosis* – dərkətmə, təyinetmə; sistemli müayinə əsasında xəstəliyin müəyyən edilməsi.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Şagirdlər “Qədim yunan sözləri” mətnində Qədim Yunanıstanda təhsil ocaqları haqqında xeyli məlumat alıblar. Özlərini gid kimi təsəvvür edən şagirdlər aldıkları məlumatları turistlərə ötürməlidirlər.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərə məlumat verilir:

- Gid – turist qruplarını müşayiət edən bələdçi, ekskursiyaçısıdır.
- Bələdçi məlumatları elə çatdırmalıdır ki, dinləyicilərin marağını çəksin.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.	Tap. a (D.), tap. a (İ.D.)
Hər hansı hadisə, varlıq haqqında fikir və təəssüratlarını, apardığı araşdırmaların nəticələrini rəbətli mətn şəklində təqdim edir.	Tap. b (D.), tap. b (İ.D.)

4-cü dər. Qədim yunan sözləri

- Dərslik: səh. 62
- İş dəftəri: səh. 56

Təlim məqsədləri

- 1.2.2.** Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
- 3.1.2.** Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.
- 2.3.2.** Mətnin tərkib hissələrini, struktur elementlərini (haşiyə, illüstrasiya, başlıq, yarımbaşlıq və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirir.
- 2.1.2.** Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyən-ləşdirir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim qədim yunan filosofları, alimləri haqqında frontal sorğu keçirir.

- Hansı yunan alimlərini tanıyırsınız?
- Onlar elmin hansı sahəsi ilə məşğul olmuş-lar?
- Bu alimlər haqqında hansı məlumat sizin marağınıza səbəb oldu?

Danışma

- 1.2.2. Tapşırıq a (dərslik).** Şagirdlər təxminən aşağıdakı izahı verə bilirlər:

Platon ədaləti, həqiqəti hər şeydən üstün tuturdu. Hətta müəllimi Sokratla belə fikir ayrılıqları olanda o, həqiqəti seçirdi.

Yazı

- 3.1.2. Tapşırıq b (dərslik).** Esse təxminən belə ola bilər:

Müzakirələri çox sevirəm. Hər hansı bir mövzuda müəyyən bir mövqe tutmaq, fikir söyləmək xoşuma gəlir. Lakin bəzən müzakirələr zamanı fikir ayrılığı olur. Yoldaşlarımla, hətta müəllimlərimlə. Bəs hər hansı məsələdə mövqeyimiz müəllimin mövqeyindən fərqlənirsə, bu vəziyyətdə nə etməliyik? Məncə, hər bir kəsin fikir söyləmək və mövqe nümayiş etdirmək haqqı var. Lakin bu zaman müəyyən cizgiləri keçmək olmaz.

Düşünürəm ki, ilk növbədə müzakirədə iştirak edən hər bir kəs bir-birinin fikirlərinə hörmətlə yanaşmalıdır. Əgər həmsöhbətinin fikri ilə razılaşmırsansa, “Sizin fikrinizə hörmətlə yanaşıram, amma mən belə düşünürəm ki...” ifadəsi ilə başlayaraq fikrimizi izah edə bilərik.

Ümumiyyətlə, müəllim hər bir şagirdin fikrini dinləyir. Onların mövqeyini tam qəbul etməsə də, ortaqlıq nöqtədə müzakirələri yekunlaşdırır.

2.3.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab:

Muzey

Dilimizdəki yunan mənşəli bəzi sözlər elm və mədəniyyətlə bağlıdır.

Aralıq dənizi sahilində yerləşən İsgəndəriyyə şəhəri vaxtilə dünyanın mədəniyyət mərkəzi sayılırdı. Bu şəhərdə elm xadimlərinin yaradıcılıqla məşğul ola biləcəkləri bir kitabxana yaradılmışdı. Bu kitabxana yunan mifologiyasında incəsənət və elm ilahələrinin şərəfinə “Museyon” adlanırdı. Sonralar incəsənət və elm sahələrindəki nailiyyətləri nümayiş etdirmək üçün tikilmiş binaları “museyon”, yəni “muzey” adlandırdılar.

Beləliklə, bu gün istifadə etdiyimiz “muzey” sözü yunan mənşəlidir.

2.1.2. Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab:

1. Uraniya; 2. Klio.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Həyatdan nümunələr gətirməklə fikrini əsaslandırır.	Tap. a (D.)
Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.	Tap. b (D.)
Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə, sonluq) müəyyən edir.	Tap. a (D.)

Verbal-qrafik informasiyanı (məlumat vərəqi, cədvəl, sxem) mənimsədiyini nümayiş etdirir.

Tap. **b** (İ.D.)

5-ci dərs. Alınma sözlər və şəkilçilər

- Dərslik: səh. 63
- İş dəftəri: səh. 57

Təlim məqsədləri

4.1.1.c. Söz tərkibindəki morfemlərin (kəm, ala, qeyri, açıq, tünd, -çı, mini, -stan, abad, -xana, və s.) semantik mənasından çıxış edərək sözün mənasını müəyyən edir.

Mövzuya yönəltmə

4.1.1.c. Tapşırıq a (dərslik). Cavablar təxminən belə ola bilər:

– Leksik şəkilçilər vasitəsilə: məsələn, *yağ* isimdir, *yağlı* isə sifətdir.

– Mürəkkəb sözlərin yaranması ilə: *ayaq* və *qab* sözlərindən yeni bir anlayış bildirən söz yaranır: *ayaqqabı*.

“Yadda saxla” rubrikası

Müəllimin nəzərinə! Alınma sözləri əsl Azərbaycan sözlərindən fərqləndirən xüsusiyyətlər çox olsa da, bu dərsdə yalnız biri haqda məlumat verilir. Bütün xüsusiyyətləri şagirdlərə izah etməyə ehtiyac yoxdur. Dərsin məqsədi alınma sözləri əsl Azərbaycan sözlərindən fərqləndirmək deyil. Şagirdlər dilin lüğət tərkibinin alınma sözlər hesabına da zənginləşdiyini bilməlidirlər.

Tapşırıq b (dərslik)

Cavab: 2. Azərbaycan Cənubi Qafqazda yerləşən ölkədir, deməli, ayı bizim ərazimizdə də yaşayır. Təbii ki, bu heyvanın adı əsl Azərbaycan sözüdür; “ayı” sözü ahəng qanununa tabe olur.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab:

Əsl Azərbaycan sözləri: ana, səksən, burun, ayaq, nənə.

Alınma sözlər: ruhani, alim, jaket, rəssam, səadət.

Tapşırıq c (dərslik)

Cavab: *mikrorayon* – kiçik rayon; *mikroorqanizm* – adi gözlə görünməyən kiçik orqanizm.

Tapşırıq ç (dərslik). Cavab:

Mikroskop – adi gözlə görünməyən şeylərə baxmaq üçün çox böyüdücü şüşələr sistemi olan optik cihaz.

Orfoqrafiya – sözlərin düzgün yazılışını tənzimləyən vahid qaydalar sistemi.

Biologiya – canlı cisimlərin həyat və inkişaf qanunlarını tədqiq edən elm.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab:

Avtoqraf – müəllifin öz kitabı üzərində çəkdiyi imza, yazdığı xatirə qeydi

Akvapark – xüsusi su hovuzları, su attraksionları, idman qurğuları və s. olan əyləncə mərkəzi

Akvarium – su heyvanlarını və bitkilərini saxlamaq, yaxud çoxaltmaq üçün xüsusi şüşə qab

Avtoban – avtomobillərin sürətli hərəkəti üçün geniş magistral yol

Tapşırıq d (dərslik). Cavab:

1. “pərəst” şəkilçisi “xoşlayan” mənasını yaradır.

2. “dan” şəkilçisi “qab” mənasını yaradır.

Tapşırıq e (dərslik)

Müəllimin nəzərinə! Aşağı siniflərdə şagirdlər şəkilçilərin variantları, iki və dörd cür yazılması haqqında məlumat alırlar.

Cavab:

1. -ç⁴; 2. -keş; 3. -maq²; 4. -pərvər.

Tapşırıq c (iş dəftəri)

Cavab: başla, gözlə; ədəbiyyatşünas, hüquqşünas.

Tapşırıq ç (iş dəftəri). Cavab:

2. -kar; 3. -ça²; 4. -lar²; 5. -daş; 6. -lı⁴.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Söz tərkibindəki morfemlərin (kəm, ala, qeyri, açıq, tünd, -çı, mini, -stan, abad, -xana və s.) semantik mənasından çıxış edərək sözün mənasını müəyyən edir.	Dərslikdə və iş dəftərində təqdim edilmiş tapşırıqlar

2-ci fəsil

1-ci dər. Hacı Qara

- Dərslik: səh. 64-65 • İş dəftəri: səh. 58

Təlim məqsədləri

- 1.2.2.** Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
- 2.1.1.** Sözləri düzgün tələffüz etmək və uyğun səs tonu seçməklə mətnin məzmununu anladığını nümayiş etdirir.
- 4.4.1.** Leksik vahidlərin mənalərini müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.
- 2.2.3.** Mətndəki faktları, məlumat və illüstrasiyaları müqayisə etməklə gəldiyi nəticələri əsaslandırır.
- 2.3.1.** Mətnləri məzmun və dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə təhlil edir.
- 2.3.3.** Mətndəki obrazları xarakterizə edir.
- 2.4.2.** Mətnin məzmununa yaradıcı yanaşmaqla onu təxəyyülünə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya təcrübədə tətbiq edir.
- 3.1.1.** Dinlədiyi, oxuduğu, həyatda gördüyü hadisə və faktlar əsasında mətn (ifadə, xatirə və s.) yazır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhəyə “xəsislik” sözünü yazır və soruşur:

- Bu söz sizdə hansı assosiasiyanı yaradır?

Danışma

1.2.2. Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlər tapşırıqda qoyulmuş suala cavab verir, nümunələr söyləməklə fikirlərini əsaslandırırlar.

Oxu

2.1.1. Tapşırıq b (dərslik). “Hacı Qara” mətni. **Rollu oxu.** Müəllim obrazların nitqini şagirdlər arasında bölüşdürür. Oxu zamanı şagirdlərin jest və mimikalardan yerində, düzgün istifadə etməsinə diqqət edir, obrazların nitqini onların xarakterinə və emosional vəziyyətinə görə necə səsləndirmələrini müşahidə edir.

Söz ehtiyatı

4.4.1. Tapşırıq c (dərslik)

Cavab: *yaraq-yasaq, yasavul, qaçaqmalçılıq* sözləri hadisələrin keçmişdə baş verdiyini göstərir.

Müəllimin nəzərinə! Şagirdlərin diqqətini mətndə işlənmiş “şahı”, “abbası” sözlərinə də yönəltmək məqsəduyğundur.

Oxuyub-anlama

2.2.3. Tapşırıq ç (dərslik). Cavab:

1 arşın çit alınır – 1 abbası

1 arşın çit satılır – 6 şahı

Xeyir – 2 şahı

1 abbası bərabərdir 4 şahıya.

Deməli, abbası şahıdan böyük pul vahididir.

2.1.1. Tapşırıq d (dərslik). Şagirdlər mətndən Hacı Qaranın monoloqlarını seçir, onun xarakterinə və emosional vəziyyətinə uyğun səsləndirirlər.

2.3.1. Tapşırıq e (dərslik). Şagirdlər “Qlosari” rubrikasındakı məlumatlara istinad edərək tapşırığı yerinə yetirirlər.

Cavab: “Hacı Qara” dram əsəridir, çünki bu əsərdə monoloq və dialoqlardan istifadə edilmişdir. Əsər Hacı Qara obrazının monoloqlarından, Hacı Qara ilə Əsgər bəy, Hacı Qara ilə Tükəz arasında dialoqlardan ibarətdir.

2.3.3. Tapşırıq ə (dərslik)

Cavab: Arvadı Tükəzin nitqinə görə, Hacı Qaranın pulu çoxdur, amma yığdığı pulları nə özünə, nə də ailəsinə xərcləyir. Deməli, Hacı Qara çox xəsis insandır.

Hacı Qaranın 100 manat qazanca görə qaçaqmalçılığa razılaşması onun tamahkar olmasına işarədir. Arvadı Tükəzin nitqinə görə, Hacı Qara yüz manat zərərdən ötrü özünü öldürür. Bu da onun tamahkar olmasının göstəricisidir.

İş dəftərində verilmiş tapşırıqlar şagirdlərin mətni nə qədər diqqətlə oxuduqlarını və nə dərəcədə qavradıqlarını yoxlamağa yönəldilib.

Tapşırıq f (dərslik)

Cavab: Tükəzin nitqində Hacı Qaranın xəsisliyi daha qabarıq əks olunub. Xəsis insanlara “Hacı Qara” deyirlər.

2.4.2. Tapşırıq a (iş dəftəri)

Cavab: 1 – təəccüblə; 2 – əminliklə; 3 – narazılıqla; 4 – acizənə.

3.1.1. Tapşırıq b (iş dəftəri). Şagirdlər tapşırıqda verilmiş plana əsasən “Hacı Qara” əsərinin məzmununu yazırlar.

Tapşırıq c (iş dəftəri)

Cavab: Xəsis acgöz olar.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Həyatdan nümunələr gətirməklə fikrini əsaslandırır.	Tap. a (D.)
Mətndəki obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.	“Hacı Qara” mətni, tap. b, d (D.)
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).	Tap. c (D.)
Mətndə fikir və arqumentlər arasındakı məntiqi əlaqəni müəyyən edir.	Tap. ç (D.)
Bədii mətnlərin janrlarını səciyələndirən dil-üslub xüsusiyyətlərini müəyyən edir.	Tap. e (D.)
Mətndəki hadisələrə və dialoqlara görə obrazlar haqqında fikir yürüdür.	Tap. a, f (D.)
Mətni məzmun və janrın tələbinə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya tamamlayır.	Tap. a (İ.D.)
Qurduğu plan əsasında dinlədiyi və ya oxuduğu mətnin qısa məzmununu yazır.	Tap. b (İ.D.)

2-ci dərs. Poçt qutusu

- Dərslik: səh. 66
- İş dəftəri: səh. 59

Təlim məqsədləri

- 1.1.1.** Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənim-sədiyini nümayiş etdirir.
- 1.2.2.** Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
- 1.1.2.** Dinlədiyi mətnin ideyasını, məzmun, struktur və bədii xüsusiyyətlərini şərh edir.
- 3.1.3.** Məqsədə uyğun olaraq sadə əməli yazılar (təlimat, elan, şüar, annotasiya, izahat) yazır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhəyə “avamlıq” sözünü yazır və soruşur:

- Bu söz sizdə hansı assosiasiyanı yaradır?

Dinləmə

1.1.1. Tapşırıq a (dərslik). Müəllim dinləmə mətnini səsləndirir:

Poçt qutusu

Vəli xan Cəfər ağaya məktub yazdı. İstədi nö-kəri çağırırsın ki, aparıb salsın poçta; amma ya-dına düşdü ki, nö-kəri göndərib özgə işə. Bu vaxt qapı döyüldü. Gələn xanın öz kəndlisi Novruzəli idi.

Xan Novruzəliyə poçt qutusunun harada yer-ləşdiyini deyib məktubu verdi ki, aparıb yola sal-sın. Sonra da bərk-bərk tapşırdı:

– Novruzəli, bilməzsən kağızı verərsən özgə-sinə ha! Heç kəsə vermə, heç kəsə göstərmə! Tez sal qutuya, qayıt gəl!

Novruzəli cavab verdi:

– Mən uşaq deyiləm ki, kağızı özgəsinə ve-rəm! Heç naçalnik də bu kağızı mənim əlimdən ala bilməz.

İki saat keçdi. Novruzəli gəlib çıxmadı. Xan na-rahat oldu ki, Novruzəlinin başına bir iş gəldi ki, bu qədər yubandı. Elə bu vaxt polis yasavulu qa-pıdan içəri girdi:

– Xan, pristav buyurur gələsiniz polisə, kənd-linizə zəmin olasınız. Yoxsa pristav göndərəcək qazamata.

Xan bu sözlərə təəccübləndi:

– Balam, o, fağır adamdır, nə edib ki, pristav onu tutub saxlayıb?

Xan polisə getdi. Novruzəliyə zəmin olub onu evə gətirdi. Novruzəli başına gələnləri nəql etdi:

– Xan, başına dönüm, mən kağızı buradan apardım, getdim çıxdım naçalnik divanxanasının yanına. Sən mənə nişan verdiyin qutunu tapdım, qutunun qapağını qaldırdım. İstədim kağızı sa-lam qutuya; bir kağıza baxdım, bir qutuya bax-dım. Doğrusu, qorxdum ki, sən mənə acığın tuta. Bilmədim, salım, salmayım; çünki yadı-m-dan çıxdı səndən soruşum ki, kağızı qutuya sa-landan sonra durum qutunun yanında, ya qoyum gəlim evə. Fikirləşdim ki, əgər kağızı salım, du-rum qutunun yanında, nə vaxtadək durum? Axır ki, ürəkləndim, “bismillah” deyib qutunun qapa-ğını qaldırdım, kağızı saldım qutuya. Elə bir az uzaqlaşmışdım ki, bir rus gəldi yetişdi qutunun yanına. Mən əvvəl elə bildim ki, bu da istəyir qutuya kağız salsın. Amma gördüm, xeyr, fikri özgədi, sağ əlini uzadıb qutunun içinə. Utanmaz-utanmaz kağızları qutudan ehmallica çıxartdı,

dəstələyib vurdu qoltuğuna! Mən tez qaçıb yapışdım onun qolundan, qoymadım getsin. Dedim, hara aparırsan kağızları? Xalq səndən ötrü kağızları bura salmayıbdı ki! Dinməz-söyləməz xalqın kağızlarını qoy yerinə! Dedim, Novruzəli hələ ölməyibdi ki, sən onun ağasının kağızını aparasan. Belə işlər yaxşı deyil, adam özgənin malına tamah salmaz. Nə qədər yalvardım, yapışdım ki, barı mənim xanımın kağızını ver; illah dedi ki, vermərəm. Gördüm ki, hərif istəyir qoya qaça. Vallah, hirs vurdu təpəmə, ikiəlli yapışdım kafirin çiyindən, bunu üzüstə elə gətirdim yerə ki, qorxudan ağzı qanadı. Sonra naçalnik divan-xanasından soldatlar tökülüb məni döyə-döyə aparıb atdılar dama.

1.2.2. Tapşırıq b (dərslük). Şagirdlərin cavabı təxminən belə ola bilər: Əsərin əsas qəhrəmanı Novruzəlidir. Novruzəli təmizürəkli, zəhmətkeş, sadə və mehriban bir kəndlidir. O, imkansız, yoxsul bir adamdır, yumşaq xasiyyəti, xoş rəftarı, səmimiyyət və sədaqəti ilə fərqlənir. Lakin yazıçı Novruzəlinin avamlığını ön plana çəkmişdir. Poçt qutusu ilə bağlı başına gələnlər avamlığının nəticəsidir.

1.1.2. Tapşırıq c (dərslük). Cavab:
– “Hacı Qara” dram əsəridir, “Poçt qutusu” isə hekayədir.
– “Hacı Qara” əsərində xəsislik və tamahkarlıq ön plana çəkilib. “Poçt qutusu” əsərində isə avamlıq, savadsızlıq.

1.1.1. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər hekayə xəritəsi tərtib edərək dinlədikləri məndəki məlumatları mənimsədiklərini nümayiş etdirirlər.

3.1.3. Tapşırıq ç (dərslük). “Poçt qutusu” kitabına annotasiya təxminən aşağıdakı məzmununda yazıla bilər:

“Poçt qutusu” öz maarifçilik ideyaları ilə nədanlığa, səfalətə, savadsızlığa qarşı mübarizə aparan böyük yazıçı Cəlil Məmmədquluzadənin əsəridir. Yazıcının “Usta Zeynal”, “Quzu”, “Konsulun arvadı”, “Zırrama”, “Saqqallı uşaq”, “Buz” və sairə hekayələri də bu mövzuda yazılıb. “Poçt qutusu” hekayəsinin qəhrəmanı Novruzəlidir. Novruzəli məktəb görməmiş, oxumağı, yazmağı bilməyən avam adamdır. Xan Novruzəliyə məktub verir ki, poçt qutusunda salsın. Olanlar da bundan sonra başlayır. Poçt qutusunda məktub salmaq çətin işdirmi? Görəsən, xan nə üçün na-

rahatdır? Novruzəlinin poçt qutusu ilə bağlı məcəraları sizi də maraqlandırsa, bu kitabı oxuya bilərsiniz.

“Hacı Qara” kitabına annotasiya təxminən aşağıdakı məzmununda yazıla bilər:

M.F.Axundzadə Şərqdə ilk dəfə dram janrında əsərlər yaratmışdır. Onun yazdığı “Hekayəti Müsyö Jordan”, “Sərgüzəşti-vəzir-xani-Lənkəran”, “Hacı Qara” və sairə komediyaları oxucuların marağına səbəb olmuşdur. Hacı Qara həm xəsis, həm də tamahkar bir tacirdir. Özünün dediyinə görə, dükanında işləri yaxşı getmir: mallarını sata bilmir. Əsgər bəy Hacı Qaraya gizli yollarla Təbrizə getməyi məsləhət görür. Guya ki ucuz qiymətə qaçaq mal gətirib baha qiymətə sataraq xeyli gəlir əldə edəcəklər. Görəsən, Hacı Qara Əsgər bəyin məsləhətinə qulaq asacaqmı? Qaçaqmalçılıq etməyə razılaşıcaqmı? Ailəsi, yaxınları bu işə razı olacaqlarmı?

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Dinlədiyi məndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.	Tap. a (D.), tap. a (İ.D.)
Fikirlərini arqumentlərlə izah edir.	Tap. b (D.)
Dinlədiyi və oxuduğu mətnləri mövzu, məzmun, ideya baxımından müqayisə edir.	Tap. c (D.)
Məqsədə uyğun olaraq sadə əməli yazılar (təlimat, elan, şüar, annotasiya, izahat) yazır.	Tap. ç (D.)

3-cü dərslük. Rəməzə çevrilmiş adlar

- Dərslük: səh. 66
- İş dəftəri: səh. 60

Təlim məqsədləri

- 3.1.4.** Mövzu ilə bağlı yazılı təqdimat hazırlayır.
2.1.2. Məndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.
2.4.2. Mətnin məzmununa yaradıcı yanaşmaqla onu təxəyyülünə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya təcürbədə tətbiq edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhəyə “Hacı Qara” və “Novruzəli” sözlərini yazır və soruşur:

- Bu sözlər sizdə hansı assosiasiyaları yaradır?

Yazı

3.1.4. Tapşırıq a (dərslük). İlk mərhələdə müəllim şagirdləri qruplara ayırır. Aşağıdakı mətnləri çap edərək qruplara paylayır.

I qrup üçün material:**Qurbanəli bəy**

“Qurbanəli bəy” Cəlil Məmmədquluzadənin 1907-ci ildə yazdığı məşhur hekayələrindən biridir. Hekayənin baş qəhrəmanı Qurbanəli bəy Qapazlı kəndinin mülkədarıdır. Bu bəy yaltaqlığı, ikiüzlülüüyü, yüngül adam olması, kobudluğu, zalımlığı ilə məşhurdur. O, rus məmurlarına və onların arvadlarına – “Mən istəyirəm sizə nökrəçilik eləyim”, “Sənə mən nökrəm”, “Nə qədər ki mən sağam, nökrəm sənə”, – deyərək yaltaqlanır. Bununla da o, çar məmurlarının kölgəsində rahat yaşamaq istəyir. Amma özündən zəiflərə: nökrə Kərbəlayı Qasımla, aşpaz Əli ilə, qulluqçu qadınla çox kobud rəftar edir.

Bir gün Qurbanəli bəy çar məmurları üçün təşkil olunmuş qonaqlıqda sərxoş olur. Burada iştirak edən məmurları, rus xanımlarını evinə qonaq çağırır. Evinə qayıtdıqdan sonra isə qonaqlıq haqda unudur. Səhəri gün qonaqların gəldiyini biləndə qaçıb tövlədə gizlənir. Qonaqlar dünən onun təriflədiyi atlarına baxmaq üçün tövləyə girir və Qurbanəli bəyin axurda gizləndiyini görürlər.

İndi də verdiyi sözdən qaçan adamı Qurbanəli bəyə, onun davranışını isə “Qurbanəli bəyin qonaqlığı”na oxşadırlar.

II qrup üçün material:**Sonuncu mogikan**

Amerika yazıçısı Fenimor Kuper “Sonuncu mogikan” adlı tarixi romanını 1826-cı ildə yazmışdır. Hindu qəbilələri Amerikada hökmranlıq etmək istəyən ingilis və fransız orduları ilə mübarizə aparır. Burada yaşayan müxtəlif hindu qəbilələri həm də öz aralarında müharibə edirlər.

Əsərin baş qəhrəmanları ağdərili Şahingöz (Natti Bampo) və onun hindu dostları Çinqaçkuk və Unkasdır. Unkas Çinqaçkukun oğludur və onlar mogikan qəbiləsindəndirlər.

Bir gün quron hinduları polkovnik Munronun qızları Alisa və Koranı əsir götürürlər. Natti Bampo igid mogikan dostları – Çinqaçkuk və Unkasla birlikdə Munro bacılarını düşmən əsirliyindən xilas edir. Bu zaman Unkas və Kora həlak olurlar. Müəllif Unkası “sonuncu mogikan” adlandırır.

Çünki o, mogikanlar qəbiləsinin sağ qalmış yeganə nümayəndəsi idi.

İndi məşhur nəsilərin, hər hansı sahənin çox görkəmli olan son nümayəndələrini “sonuncu mogikan” adlandırırlar.

III qrup üçün material:**Şerlok Holms**

Şerlok Holms ingilis yazıçısı Artur Konan Doylun yaratdığı xəfiyyə obrazıdır. Oxucular bu obrazla ilk dəfə 1887-ci ildə “Al-qırmızı etüd” povestində tanış olmuşlar. Holms cinayətkarları təqib edir, dolaşq cinayət işlərinin üstünü açır.

Şerlok Holms obrazının prototipi doktor Cozef Belldir. O, tibb məktəbində müəllim işləmişdir və Konan Doyla dərslər demişdir. Holmsun güclü mühakimə qabiliyyəti var idi. O, xəstələrin diaqnozunu müəyyən etmək üçün qeyri-adi metodlardan istifadə edirdi.

Şerlok Holms bəzən evdən çıxmadan müəmmalı cinayətlərin üstünü açan unikal fenomendir. Dörd roman və 50-dən çox hekayədən ibarət bu külliyyatda Holms onlarla cinayətin üstünü açır. Ədəbiyyat dünyası bir çox detektivlər ortaya çıxarıb. Amma onlardan heç biri Şerlok Holms qədər populyar ola bilməyib. Holms – haqqında ən çox film çəkilmiş xarakterdir. Buna görə Ginnesin rekordlar kitabına salınıb.

Müşahidəçi, məntiqli, ayıq-sayıq insan haqqında danışarkən onu “Şerlok Holms” adlandırırlar.

IV qrup üçün material:**Robinson Kruzo**

“Robinson Kruzonun macəraları” ingilis yazıçısı Daniel Defonun ən məşhur romanıdır. Müəllif bu əsəri 1719-cu ildə qələmə almışdır.

Əsərin baş qəhrəmanı Robinson Kruzodur. Gəmi qəzasından sonra güclə sağ qalan Robinson Kruzo ayağı torpağa dəyəndə çox sevinir. Lakin bu sevinc çox çəkmir. Kimsəsiz adaya düşdüyünü anlayan Robinson hər vasitə ilə buradan xilas olmaq istəyir. Amma... O, adada 28 il tək qalır. Həm təbiət qüvvələrinə, həm də dəniz quldurlarına qarşı təklikdə mübarizə aparmalı olur. Dəli olmamaq və nitq qabiliyyətini itirməmək üçün həmişə tutuquşularla söhbət edir, zamanı dəyişik salmamaq üçün gündəlik tutur, hər gün orada başına gələn hadisələri yazır.

Adada yerlilərlə rastlaşır, adət-ənənəsi, dili fərqli olan insanlarla ünsiyyət qurmağa çalışır.

Robinson Kruzo həyatın macəralar burulğanından daim qələbə ilə çıxan əbədi bir insan obrazıdır.

Çətin anlarda iradə, dözümlü nümayiş etdirən, yaradıcılıq imkanları ilə vəziyyətdən çıxma bilən insanları "Robinson Kruzo" adlandırırlar.

I qrupun məlumat vərəqi bu məzmununda ola bilər:

Əsərin adı: Qurbanəli bəy

Əsərin janrı: hekayə

Əsərin müəllifi: Cəlil Məmmədquluzadə

Baş qəhrəman: Qurbanəli bəy

Obrazın qabarıq xüsusiyyəti: yaltaqlıq, ikiüzlülük, yalançılıq, kobudluq

İfadənin rəmzi mənası: verdiyi sözdən qaçan adam

II qrupun məlumat vərəqi bu məzmununda ola bilər:

Əsərin adı: Sonuncu mogikan

Əsərin janrı: roman

Əsərin müəllifi: Fenimor Kuper

Baş qəhrəman: Unkas – mogikanlar qəbiləsinin nümayəndəsi

Obrazın qabarıq xüsusiyyəti: mübarizlik

İfadənin rəmzi mənası: məşhur nəslin və ya peşə sahəsinin çox görkəmli olan sonuncu nümayəndəsi

III qrupun məlumat vərəqi bu məzmununda ola bilər:

Əsərin adı: Baskervillərin iti

Əsərin janrı: roman

Əsərin müəllifi: Artur Konan Doyl

Baş qəhrəman: xəfiyyə Şerlok Holms

Obrazın qabarıq xüsusiyyəti: ayıq-sayıqlıq (məntiqi)

İfadənin rəmzi mənası: müşahidəçi, məntiqi, ayıq-sayıq insan

IV qrupun məlumat vərəqi bu məzmununda ola bilər:

Əsərin adı: Robinson Kruzo

Əsərin janrı: roman

Əsərin müəllifi: Daniel Defo

Baş qəhrəman: Robinson Kruzo

Obrazın qabarıq xüsusiyyəti: iradəli, yaradıcı

İfadənin rəmzi mənası: çətin anlarda iradə, dözümlü nümayiş etdirən, yaradıcılıq imkanları ilə vəziyyətdən çıxma bilən insan

Oxuyub-anlama

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri)

Cavab: 1 – Qurbanəli bəy; 2 – Robinson Kruzo; 3 – hindu Unkas; 4 – Şerlok Holms.

Tapşırıq b (iş dəftəri)

Cavab: Müəllif Unkası "sonuncu mogikan" adlandırır. Çünki o, mogikanlar qəbiləsinin sağ qalmış yeganə nümayəndəsi idi. İndi məşhur nəsilin, hər hansı sahənin çox görkəmli olan son nümayəndələrini "sonuncu mogikan" adlandırırlar.

2.4.2. Tapşırıq c (iş dəftəri). Şagirdlər mətni təxminən aşağıdakı məzmununda davam etdirə bilərlər:

Oqtay məzuniyyətə çıxmışdı. Sərxanın təklifini xatırlayıb düşündü:

– Həqiqətən də, İstanbulda olmağı çox istəyirəm. Bir neçə gün Sərxangildə qalaram. Heç nə olmaz. Özü demişkən, uşaqlıq dostuyuş axı.

Oqtay telefonu götürüb dostuna zəng vurmaq istədi. Amma sonra fikrini dəyişdi:

– Yaxşısı budur, sürpriz edim. İstanbuldan yığaram ki, qapını aç, mən gəlirəm.

İki gündən sonra Oqtay artıq İstanbulda idi. Aeroporta enən kimi dostuna zəng vurdu. Amma dostu Oqtayın İstanbulda olduğunu eşidəndə bir anlıq tutuldu. Sonra kəkələyə-kəkələyə dedi:

– Oqtay, bilirsən... gərək əvvəlcədən mənə xəbər verərdin. Mən indi burada deyiləm... İzmir-dəyəm... konfransda...

Sərxan Oqtayın belə danışığını tanıyırdı: yalan danışanda həmişə kəkələyərdi. Axı nə də olsa, uşaqlıq dostu idilər. Bir-birini yaxşı tanıyırdılar.

Oqtay daha heç nə demədi. Qurbanəli bəyi xatırladı. İndi neyləsin? Bundan sonra Sərxanı "Qurbanəli bəy" deyəmi çağırırsın?

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Verbal və vizual məlumatlardan ibarət təqdimat materialı (məlumat vərəqi, cədvəl, diaqram, sxem və s.) hazırlayır.	Tap. a (D.)
Mətnlə illüstrasiya arasındakı uyğunluğu müəyyən edir.	Tap. a (İ.D.)

Mətndəki hadisələrin açıq şəkildə göstərilən səbəbini izah edir.	Tap. b (i.D.)
Mətni məzmun və janrın tələbinə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya tamamlayır.	Tap. c (i.D.)

4-cü dər. Sinonimlər və antonimlər

- Dərslik: səh. 67
- İş dəftəri: səh. 61

Təlim məqsədləri

4.4.1.b. Sözü izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

4.3.1. Tapşırıq **a** (dərslik)

Cavab: Hacı Qara obrazı xəsisliyin rəmzinə çevrilib.

“Yadda saxla” rubrikası. Müəllim şagirdlərə sinonim və antonimlərin nitqdə rolu haqqında məlumat verir.

Tapşırıq **b** (dərslik). Cavab:

1. Müəllim yeni mövzunu izah etdi. Sinonimlərin cümlədə rolunu şagirdlərə anlatdı.
2. Konsertə çox adam gəlmişdi. Xeyli tamaşaçı ayaq üstə qalmışdı.
3. Kitabxanaçı hirsələnmişdi. Oxucuların kitablarla kobud rəftarı onu əsəbiləşdirmişdi.

Tapşırıq **c** (dərslik). Cavab:

1. Qorxaq gündə yüz yol ölər, igid ömründə bir yol.
2. Əvvəl düşün, sonra danış.
3. Dost başa baxar, düşmən ayağa.
4. Gecənin xeyrindən gündüzün şəri yaxşıdır.

Tapşırıq **ç** (dərslik). Cavab: b

Tapşırıq **d** (dərslik)

Cavab: **b.** duzlu – şit; **a.** getmək – gəlmək; **b.** cəsarətli – qorxaq.

Tapşırıq **e** (dərslik)

Müəllimin nəzərinə! Tapşırığı yerinə yetirməzdən əvvəl şagirdlərə sözün izahı haqqında aşağıdakı məlumatları vermək tövsiyə edilir: Sözün leksik mənasını bir neçə yolla izah etmək olar:

1. Verilən sözə yaxınmənalı söz seçməklə. Məsələn: azadlıq – müstəqillik – sərbəstlik.

2. Verilən sözə əksmənalı söz seçməklə. Məsələn: şit – duzlu olmayan.

3. Əşyanın, hərəkətin əlamətlərini izah etməklə. Məsələn: dəmirçi – metaldan müxtəlif alətlər hazırlayan peşə sahibi.

4. Sözün hissələrinin mənasını açmaqla. Məsələn: aşsüzən – düyü və s. süzmək üçün çoxlu dəşikləri olan qab.

Cavab:

gözəl – qəşəng; eybəcər olmayan

gödək – qısa; uzun olmayan

zərif – incə; kobud olmayan

Tapşırıq **a** (iş dəftəri). Cavab:

1. müdrik, ağıllı, dərrakəli

2. səmt, cəhət, istiqamət, tərəf, yön

3. döyüşmək, dalaşmaq, savaşımaq, vuruşmaq

Tapşırıq **b** (iş dəftəri)

Cavab: adət-ənənə, dadlı-ləzzətli, güllü-çiçəkli, güc-qüvvət.

Tapşırıq **c** (iş dəftəri)

Cavab: gec-tez, get-gəl, ağ-qara, aşağı-yuxarı.

Tapşırıq **ç** (iş dəftəri). Cavab:

1. Göydə; (açması: turp)

2. Gecə; (açması: hörümçək)

3. Gələr; (açması: günəş)

4. İçi; (açması: əncir)

Tapşırıq **d** (iş dəftəri). Cavab:

dəcəl – nadinc; sakit olmayan

nəzakətli – mədəni; kobud olmayan

asta – yavaş; cəld olmayan

isti – qaynar; soyuq olmayan

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Sözü izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.	Dərslikdə və iş dəftərində təqdim edilmiş tapşırıqlar

3-cü fəsil

1-ci dərs. Onlar kimdir?

- Dərslik: səh. 68-69 • İş dəftəri: səh. 62

Təlim məqsədləri

- 4.4.1.** Leksik vahidlərin mənalərini müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.
- 2.2.2.** Mətnin məzmunundan və əlavə bilgilərdən çıxış edərək hadisə, fakt və fikirlərin səbəb və nəticəsini müəyyən edir.
- 3.1.2.** Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.
- 2.1.2.** Məndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyən-ləşdirir.
- 3.1.1.** Dinlədiyi, oxuduğu, həyatda gördüyü hadisə və faktlar əsasında mətn (ifadə, xatirə və s.) yazır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhədə “Qurbanəli bəy”, “Sonuncu mogikan”, “Robinson Kruzo”, “Şerlok Holms”, “Novruzəli”, Hacı Qara” ifadələrini yazır. Şagirdlərə keçən dərsdə öyrəndikləri ifadələri xatırlatmaq üçün soruşur:

- Bu adlar sizdə hansı assosiasiyaları yaradır?
- Bu adların rəmzi mənaləri nədir?
- Sizcə, bu ifadələri hansı situasiyalarda işlətmək olar?
- Adıçəkilən şəxslər haqqında məlumatı olmayanlar da bu ifadələri nitqlərində istifadə edə bilərlərmi? Niyə?

“**Axillesin dabanı**” mətni. Şagirdlərə mətni oxumaq üçün müəyyən vaxt verilir. Şagirdlər mətni oxuyur, tanış olmayan, mənasını anlamadıqları sözləri qeyd edir, mənalərini araşdırırlar.

Söz ehtiyatı

4.4.1. Tapşırıq a (dərslik)

Cavab: 1. qaməti; 2. qisasını; 3. inancına.

- 2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri).** **Cavab:** 1. Paris;
- 2. Fetida; 3. Hektor; 4. Axilles; 5. Troya.

Oxuyub-anlama

- 2.2.2. Tapşırıq b (dərslik).** Şagirdlər təxminən bu məzmununda cavab verə bilərlər:

İllüstrasiyada təsvir edilib ki, Fetida Axillesin dabanından yapışib onu çaya sallayır. Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, çayın suyu Axillesin dabanına dəyməyib. Mətnin məzmunu da bunu

təsdiq edir: Paris bilirdi ki, Axillesin bədəni istənilən ölümcül yaraya davam gətirə bilər, təkcə dabanından başqa.

Tapşırıq c (dərslik).

Cavab: Adətən, bir adamın xarakterindəki zəif cəhət “Axillesin dabanı” ifadəsi ilə bildirilir.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab:

Fetida oğlunu suya salarkən dabanından tuturdu, **ona görə də çayın suyu bədəninin həmin yerinə dəymədi.**

Hektor Axillesin yaxın dostunu qətlə yetirmişdi. Axilles Hektorla təkbətək döyüşə çıxdı.

Axilles Parisin qardaşı Hektoru öldürmüşdü. Paris Axillesi öldürmək üçün fürsət axtarırdı.

Axillesin bədəni istənilən ölümcül yaraya davam gətirə bilirdi, təkcə dabanından başqa. Paris oxla Axillesin dabanını nişan aldı.

Yazı

- 3.1.2. Tapşırıq c (dərslik).** Şagirdlər təxminən bu məzmununda məktub yazı bilərlər:

Əziz dostum Ayxan, salam.

Neçə illərdir ki, sən ilə dostluq edirik. Bilirsən ki, sən xatirəni çox istəyirəm. Biz dostuq: sən problemə mənəm də problemim deməkdir.

Yarışın nəticələrindən xəbərim var. Səni yaxşı tanıyıram, yəqin, indi “daha bitdi”, “daha boks la məşğul olmayacağam” deyirsən. Ən kiçik uğursuzluqdan belə ruhdan düşmək sənə “Axilles dabanıdır”. Səndən xahişim var, uğur qazanmadan deyər geri çəkilmə. Düşünürəm ki, çətinliklərlə qarşılaşanda təslim olmaq lazım deyil. Əksinə, mübarizə aparmaq, daha da çox çalışmaq lazımdır. İnanıram ki, gün gələcək sənə təbrik məktubu yazacağam.

Hörmətlə: dostun Səidə.

- 3.1.2. Tapşırıq c (iş dəftəri).** Yazının məzmunu təxminən belə ola bilər:

Troyalılarla döyüşlərin birində Paris yayını çəkib Axillesin dabanını nişan aldı. O bilirdi ki, Axillesin bədəni istənilən ölümcül yaraya davam gətirə bilər, təkcə dabanından başqa. Fetida oğlu ölümsüz olsun deyər onu hələ körpə ikən yeraltı saltənətdən keçən çayın sularına salmışdı. Bu çayın suyu bədənə hansı hissəsinə dəyərdisə, oraya heç bir qılınç və ya ox təsir etməzdi. Su Axillesin dabanından başqa bütün bədənə dəymişdi. Buna görə də Paris oxunu düz Axillesin dabanına yönəltdi. Beləliklə, Axilles aldığı yaradan həlak oldu.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).	Tap. a (D.)
Mətnə səbəbi açıq şəkildə əks olunmayan hadisənin nə üçün baş verdiyini təxmin edir.	Tap. b (D.), tap. b (İ.D.)
Mətnə səthi fikir və informasiyanı izah edir.	Tap. c (D.)
Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.	Tap. ç (D.)
Mətnəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. a (İ.D.)
Qrafik informasiyanı yazıda rəhbərlik cümlələr şəklində təqdim edir.	Tap. c (İ.D.)

2-ci dər. Qordi düynü

- Dərslik: səh. 69-70 • İş dəftəri: səh. 63

Təlim məqsədləri

- 4.4.2.** Nitqin ekspressivliyində məcaz və leksik fiqurların rolunu izah edir.
- 4.4.1.** Leksik vahidlərin mənalarını müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.
- 2.4.2.** Mətnin məzmununa yaradıcı yanaşmaqla onu təxəyyülünə uyğun dəyişdirir, genişləndirir və ya təcrübədə tətbiq edir.
- 3.1.2.** Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, resenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə**Söz ehtiyatı****4.4.2. Tapşırıq a (dərslik). Cavab:**

düynə düşmək – nəyinsə həllində çətinliklə qarşılaşmaq, tilsimlənmək, həll edilə bilməmək; düynə salmaq – çətinləşdirmək, dolaşdırmaq.

Müəllimin nəzərinə! İfadələrin mənalarının asanlıqla izah edilməsi üçün şagirdlərin diqqəti “düynü” sözünə yönəldilir:

- Düynü nədir?
- Sözün həqiqi mənasında “düynə düşmək”, “düynü açmaq” nə deməkdir?

“Qordi düynü” mətni. Mətni oxumaq üçün müəyyən vaxt verilir. Şagirdlər mətni oxuyur, tanış olmayan, mənasını anlamadıqları sözləri qeyd edir, mənalarını araşdırırlar.

4.4.1. Tapşırıq b (dərslik)

Cavab: orakul. Şagirdlər mətnə aşağıdakı cümləni oxuyaraq fikirlərini əsaslandırmağa bilirlər:

- *Orakul deyir ki, şəhərə araba ilə daxil olan ilk şəxs hökmdar olacaq.* Deməli, orakul gələcəkdən xəbər verir.

Tapşırıq c (dərslik). Şagirdlər təxminən bu məzmununda cavab verə bilirlər:

- “Qordi düynü” çətin, mürəkkəb, dolaşlıq olan.
- “Qordi düynünün kəsmək” mürəkkəb, dolaşlıq bir məsələni güc yolu ilə həll etmək.

Oxuyub-anlama. Yazı**2.4.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər təxminən belə davam edə bilirlər:**

Bütün misalları düz edirəm, məsələdə isə ilişirəm. Bu isə o deməkdir ki, mən riyaziyyatdan heç vaxt beş ala bilməyəcəyəm. Məsələ həlli mənim üçün “qordi düynü” nə çevrilib.

Anası “qordi düynü” ifadəsini eşidəndə gülümsədi:

- Qızım, gör problemini necə gözəl izah edirsən. Mən əminəm ki, həllini də tapacaqsan. Bir az səbirli ol. Daha çox çalış.

3.1.2. Tapşırıq b (iş dəftəri). Şagirdlər təxminən belə davam edə bilirlər:

Əziz dostum Ləman, salam.

Dünən riyaziyyat dərindən sonra kefin pozuldu. Heç danışmaq belə istəmədim. Parta yoldaşı olduğumuz üçün istəmədən dəftərini gördüm. Deyəsən, yenə də məsələni düz həll etməmişdin. İlk günlərdə mən də çox səhv edirdim. İndi bu üsuldən istifadə edirəm.

Əvvəlcə məsələni anlamaq üçün suallar ver:

1. Mənə nə məlumdur?
2. Bəs nəyi tapmalıyam?

Daha sonra plan qur.

Məsləhət görürəm ki, bu üsulu sınayasan. Məncə, faydası olacaq. Sən ağıllı qızsan. İnənirəm ki, tez bir zamanda “qordi düynünü kəsəcəksən”.

Hörmətlə: dostun Səidə.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Sözün həqiqi və məcazi mənalərini fərqləndirir, frazeologizmləri müəyyən edir.	Tap. a (D.)
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).	Tap. b (D.)
Mətnin məzmunundan çıxış edərək hadisələrin davamını təxmin edir.	Tap. a (İ.D.)
Janrın tələblərini gözləməklə kiçikhəcmli sadə bədii mətn yazır.	Tap. b (İ.D.)

3-cü dər. Təqdimat

- Dərslik: səh. 70

Təlim məqsədləri

1.3.1. Verbal-qrafik materialları (şəkil, sxem, cədvəl, məlumat vərəqi, xəritə və s.) şərh etməklə rəhbərlik mətn qurub danışır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərə keçən dərisdə tanış olduqları "Axillesin dabanı" və "Qordi düyünü" ifadələrini xatırladır. Şagirdlər bu ifadələrin mənasını, yaranma tarixçəsini danışırlar. Bu ifadələrin işlənmə biləcəyi situasiyalar düşünülür.

1.3.1. Tapşırıq a (dərslik). Tapşırıq şagirdlərdə nitq söyləmək bacarığını formalaşdırır.

Müəllimin nəzərinə! Tapşırığın araşdırma mərhələsini sinif şəraitindən asılı olaraq müxtəlif yollarla yerinə yetirmək mümkündür. İnternet resursları olan siniflər onlayn lüğətlərdən (<https://www.azleks.az/online-dictionary>) istifadə edə bilər. İnternet resursları olmayan siniflərdə müəllim metodik vəsaitdə verilmiş materialın nüsxəsini şagirlərə təqdim edə bilər. Tapşırıq mütləq təlimata uyğun təqdim edilməlidir. Qrup üzvləri təqdim edəcəkləri məlumatı öz aralarında bölüşdürə bilər. Məsələn, "Pirr qələbəsi" haqqında qrup üzvlərindən biri danışmağa başlayır, müəyyən bir hissədə digər qrup üzvü onu əvəz edir.

Şagirdlər təxminən aşağıdakı məzmununda təqdimat edə bilərlər:

I qrup: PİRR QƏLƏBƏSİ

Mənası: Çox itkilər hesabına başa gələn, məğlubiyyətə bərabər, mənasız qələbə.

İfadənin tarixçəsi Romaya qarşı uzunmüddətli və səmərəsiz müharibə aparmış yunan çarı Pirrin adı ilə bağlıdır.

Yunanıstanda Pirr adlı çar Roma ilə uzunmüddətli və amansız müharibəyə başlayır. O, ordu-sundakı döyüş fillərinin hesabına romalıları iki dəfə məğlub edə bilir. Amma ikinci qələbə Pirrə elə çox qurban bahasına başa gəlmişdi ki, qələbədən sonra çar qışqıraraq "bir də belə qələbə qazansa, mən qoşunsuz qalacağam" demişdi. Doğrudan da, müharibə Pirrin məğlubiyyəti və İtaliyadan geri çəkilməsi ilə sona çatır.

II qrup: AVGİ TÖVLƏSİ

Mənası: Son dərəcə səhmansız, lazımsız əşyalar yığılmış, illərlə əl dəyilməyən, təmizlənməsi çox güc tələb edən zir-zibilli yer.

İfadənin tarixçəsi qədim yunan mifologiyasından qaynaqlanmışdır.

Qədim Yunanıstan çarı Edip Avgi at həvəskarı imiş. Onun tövləsində üç min at varmış, lakin bu atların saxlandığı tövlə 30 il idi ki, təmizlənmirdi və ona görə də peyin hətta tövlənin damına kimi qalxmışdı.

Çar Avgi əfsanəvi qəhrəman Herakla tövləni təmizləməyi tapşırırdı, çünki bilirdi ki, bu işi ondan başqa heç kim bacarmaz. Herakl isə təkcə fiziki cəhətdən güclü deyildi, həm də ağıllı və tədbirli idi. O, Alfey çayının istiqamətini dəyişib suyu tövləyə tərəf yönəltdi. Güclü su axını tövlənin bütün zir-zibilini təmizlədi.

III qrup: SİZİF ƏMƏYİ

Mənası: Çətin, sonu görünməyən, faydasız və səmərəsiz şəkildə təkrarlanan bir iş.

İfadənin tarixçəsi qədim yunan mifologiyasından qaynaqlanır.

Yunan mifologiyasında Sizif – hiyləgər və qürurlu Korinf kralıdır. O, həmşə tanrıları aldadır və ələ salaraq onların sirlərini insanlara xəbər verir. Bundan qəzəblənən Zevs onu sərt cəzalandırırdı: o, dağın zirvəsinə diyirləyərək daş qaldırmalı və həmin daş təzədən aşağı düşürülməli idi. Sizif hər dəfə həmin işi yenidən başlamalı idi.

IV qrup: DAMOKL QILINCI

Mənası: daimi qorxu, gərginlik və narahatlıq, insanın başı üzərindən əskik olmayan təhlükə.

İfadənin tarixçəsi qədim yunan əfsanəsi ilə əlaqədar yayılmışdır.

Dionisi adlı sərkərdə yunanların Siciliyada ən mühüm şəhəri olan və çiçəklənmə dövrünü yaşayan Sirakuzanın hökmdarı oldu. Onun hakimiyyəti illərində Sirakuzanın qüdrəti artmaqda davam etdi. O, hökmranlıq etdiyi 40 ilə yaxın dövrdə hakimiyyəti uzun müddət özündə saxlamaq üçün bir anlığa belə ehtiyatı əldən vermir, mühafizəçiləri həmişə yanında olur, heç kimə və heç nəyə inanmırdı.

Bir dəfə saray əyanlarından olan Damokl onun şan-şöhrətinə həsəd aparanda Dionisi ona öz hakim kreslosunu təklif edir. Heç olmasa, birgünlüyə də olsa, onu əvəz eləməyə razı salır. Damokl razılaşıır və axşam ziyafətində masanın yuxarı başında əyləşir.

Ancaq o, dərhal başı üzərində nəyinsə hamının diqqətini cəlb elədiyini hiss edir. Yuxarı baxır və başı üzərində sıyrılmış iti qılınc görür. Qılınc birca tükklə tavana bərkidilmişdi. Damokla yerindən qalxmağa icazə verilmədiyindən o bütün axşamı boğazından bir tikə keçmədən beləcə tərpənməz oturur. Həmin gecə onun üçün həyatının ən əzablı sınağı olur.

Dionisi bununla hər bir hökmdarın həyatının əbədi qorxu və qeyri-müəyyənlik içində, böhran anının nə vaxt gələcəyini gözləməklə keçdiyini vurğulayır.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Verbal-qrafik informasiyadan ibarət araşdırma materiallarını rəbətli mətn şəklində təqdim edir.	Tap. a (D.)

4-cü dər. Birgünlük xəlifə

- Dərslik: səh. 70
- İş dəftəri: səh. 64

Təlim məqsədləri

- 1.1.1.** Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.
- 4.4.1.** Leksik vahidlərin mənalarını müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.
- 2.3.3.** Mətndəki obrazları xarakterizə edir.
- 3.1.2.** Mövzu ilə bağlı fikir və duyğularını müxtəlif yazı formalarında (esse, hekayə, reseenziya və s.) ifadə edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərə keçən dərstdə tanış olduqları ifadələri xatırladır. Şagirdlər bu ifadələrin

mənasını, yaranma tarixçəsini danışirlar. Bu ifadələrin işləmə biləcəyi situasiyalar düşünülür.

Dinləmə

1.1.1. Tapşırıq a (dərslik). Müəllim dinləmə mətnini səsləndirir:

Birgünlük xəlifə

Xəlifə Harun ər-Rəşidin dövründə Bağdad şəhərində Əbül Həsən adlı bir gənc yaşayırdı. Çox xeyirxah və qonaqpərvər adam idi. Əbül Həsənin qəribə bir şəkəri vardı. Hərdən şəhər darvazasının qarşısına çıxar, şəhərə daxil olan qəribləri evinə dəvət edər, onları doyunca yedirib-içizdirərdi. Bir gün libasını dəyişmiş Harun ər-Rəşid öz qulu ilə birgə şəhərə daxil olur. O, vaxtaşırı məmləkətini beləcə gəzər, ölkədə baş verənlərdən həli olardı. Əbül Həsən tacir qişafəsində olan xəlifəni tanımayıb onu evinə dəvət etdi. Bu qəribə təklif xəlifəni maraqlandırdı və o razılaşıdı. Əbül Həsən qonaqları evinə gətirdi. Burada onlar ləziz təamlardan yeyə-yeyə şirin söhbət etməyə başladılar. Ev sahibindən çox razı qalan Harun ər-Rəşid üzünü ona tutub dedi:

– Ey Əbül Həsən, mənə etdiyin hörmətdən çox məmnun qaldım. Amma istərdim ki, sən də mənə xoş sözlərlə xatırlayasan. Buna görə də rica edirəm, mənə ən böyük arzunu söylə. Onu da bil ki, sən in istənilən arzunu yerinə yetirməyə imkanım çatır.

Əbül Həsən dedi:

– Ömrün uzun olsun, əziz qonağım. Mən sadə bir adamam. Lütəkarlıq edib evimə gəlməyin, süfrəmdə çörək kəsməyin mənim üçün ən böyük mükafatdır. Amma indi ki israr edirsən, deyim. Bizim şəhər bazarının bir darğası var. Hələ yer üzünün kimi əziz adam görməyib. Bütün bazar əhlinin gününü qara edib. Bax mən də Allahdan birca şey istəyirəm: birca gün Harun ər-Rəşidin yerinə xəlifə olaydım, o darğanı tutdurub yüz şallaq vurdurardım ki, ağılı başına gəlsin.

Bunu eşidən Harun ər-Rəşid gizlicə Əbül Həsənin bədasinə yuxu dərmanı tökdü. Ev sahibi bədadən bir qurtum içən kimi dərindən yuxuya getdi. Xəlifənin əmri ilə onun qulu oğlanı çiyinə aldı və onlar saraya yollandılar. Sarayda xəlifə hamını çağıraraq əhvalatı danışdı və tapşırıdı:

– Sabah səhərdən özünüzü elə aparmalısınız ki, guya bu gənc Harun ər-Rəşiddir. Səhər oğlan yuxudan oyanıb özünü sarayda, şahənə bir yataqda görüb mat qaldı, elə bildi ki, hələ də yatır, yuxu görür. Amma ətrafındakı adamların – nö-

kərlərin, kənizlərin ona “Ey qibleyi-aləm” deyə müraciət etdiyini eşidəndə fikirləşdi ki, Allah onun arzusunu eşidib, o, doğrudan da, xəlifədir.

Səhər yeməyindən sonra baş vəzir içəri girib Əbül Həsənin qarşısında təzim etdi:

– Ey qibleyi-aləm! Vəzirlər, vəkillər, ayanlar divanxanada toplaşib sənə təşrif buyurmağını gözləyirlər. Əbül Həsən divanxanaya daxil olub əsl xəlifə kimi şikayətlərə baxmağa, hökmlər çıxarmağa başladı. Sonra şəhər valisinə əmr etdi ki, dağanı tutub camaata zülm etdiyinə görə yüz şallaq vurdursun.

Nəhayət, divanxanadakı işlər başa çatdı və Əbül Həsən saraya qayıtdı. Burada onu səhərkindən də təmtəraqlı nahar dəsgahı gözləyirdi. Əmrə müntəzir nöqərlərin, kənizlərin əhatəsində Əbül Həsən özünü göyün yeddinci qatında hiss edirdi.

Bütün bu müddət ərzində Harun ər-Rəşid gizlicə Əbül Həsənə göz qoyurdu. Artıq tamaşaya son qoymaq vaxtı idi. Xəlifənin əmri ilə yenə də Əbül Həsənin bədəsinə yuxu dərmanı töküüb yattırdılar və öz evinə apardılar. Səhər yuxudan öz yatağında oyanan oğlan başına gələnlərin yuxu olduğunu düşündü.

Tapşırıq **a** (iş dəftəri)

Cavab: 8, 3, 5, 1, 7, 4, 2, 6.

Tapşırıq **b** (iş dəftəri). Cavab təxminən belə ola bilər:

Əbül Həsən qonaqpərvər idi. O, şəhərə daxil olan qəribləri evinə dəvət edər, onları doyuncaya qədər qonaqlıq edirdi.

Əbül Həsən ədalətli idi. O, xəlifə olanda ədalətli qərar verərək şəhər valisinə əmr etdi ki, dağanı tutub camaata zülm etdiyinə görə yüz şallaq vurdursun.

4.4.1. Tapşırıq **b (dərslük). Şagirdlərin cavabı təxminən belə ola bilər:**

Müvəqqəti, çox az müddətdə hakimiyyət sürən, vəzifə başında çox az müddətdə olan adamlar haqqında deyilir.

3.1.2. Tapşırıq **c (dərslük).** Tapşırıq şagirdlərin mühakimə yürütmə, fikirlərini arqumentlərlə izah etmə bacarığı ilə yazı vərdişlərini də möhkəmləndirir.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.	Tap. a (D.), tap. a (i.D.)
Mətndəki obrazları xarakterizə edir.	Tap. b (i.D.)
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).	Tap. b (D.)
Mühakimə və arqumentlərini əks etdirməklə kiçikhəcmli esse yazır.	Tap. c (D.)

5-ci dər. Sözlərin sətirdən sətərə keçirilməsi

- Dərslük: səh. 71
- İş dəftəri: səh. 65

Təlim məqsədləri

4.1.1.b. Sözlərin sətirdən sətərə keçirilmə qaydalarına riayət edir.

Mövzuya yönəltmə

4.1.1.b. Tapşırıq **a (dərslük).** Tapşırıq şagirdlərin aşağı siniflərdə heca haqqında öyrəndikləri biliklərin xatırlanmasına, təkrar edilməsinə yönəldilib.

Tapşırıq **b** (dərslük)

Cavab: *ümid, azad.* Çünki bir sairdən ibarət hecanı sətirin sonunda saxlamaq olmaz.

Tapşırıq **c** (dərslük). Cavab:

ida-rə, bə-dii, ədə-biy-yat, əməl, asu-də.

Tapşırıq **d** (dərslük). Cavab:

quş-üzü-mü, yad-el-li, yarım-ada, soy-ad, Məmməd-əli, gün-or-ta, yer-al-tı, göz-ucu, on-illik, dağ-üs-tü, göz-al-tı

Tapşırıq **d** (dərslük)

Cavab: 1 – d; 2 – c; 3 – a; 4 – b.

İş dəftərində təqdim edilmiş tapşırıqlar şagirdlərin sözlərin sətirdən sətərə keçirilməsi haqqında aldıkları biliklərin möhkəmləndirilməsinə yönəldilib.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Sözlərin sətirdən sətərə keçirilmə qaydalarına riayət edir.	D. və i.D. təqdim edilmiş tapşırıqlar

4-cü fəsil

1-ci dər. Bəs zıncırovu kim asacaq?

- Dərslik: səh. 72-73 • İş dəftəri: səh. 66

Təlim məqsədləri

- 4.4.2.** Nitqin ekspressivliyində məcaz və leksik fiqurların rolunu izah edir.
- 2.3.4.** Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.
- 2.1.2.** Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçıları, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim lövhəyə “yekə-yekə danışmaq” ifadəsini yazır. Şagirdlər bu ifadənin mənasını izah edir, bununla bağlı öz mövqelərini bildirir və onu əsaslandırırlar.

Oxu

2.1.1. “Bəs zıncırovu kim asacaq?” mətni.

Şagirdlər mətni səssiz oxuyur, anlamadıqları sözlərin mənasını araşdırırlar.

Söz ehtiyatı

4.4.1. Tapşırıq a (dərslik). Cavab:

ürəyindən xəbər vermək – birinin ürəyindən keçən fikirləri hiss edərək söyləmək; ürəyincə olmaq, məmnun etmək.

sinəsinə dağ çəkmək – ağır mənəvi zərbə vurmaq, yandırır-yaxmaq, əzab vermək.

2.3.4. Tapşırıq b (dərslik). Şagirdlər tapşırıqdakı sualı belə cavablandırmağa bilirlər: “*Bəzən kim-sə maraqlı bir təklif irəli sürür. Lakin onun həyata necə keçiriləcəyi haqqında düşünmür. Belə məqamlarda bu məsələ işlədirlər.*”

Şagirdlərin qurduğu hekayə isə təxminən aşağıdakı məzmununda ola bilər:

Bəs zıncırovu kim asacaq?

Eldarla Rəsul dostluq edirdilər. Onların ataları da uşaqlıq dostları idilər. Eyni kənddə böyümüşdülər. Həm də qonşu olmuşdular. Elə ona görə də uşaqlar yay tətilində nənələrinin, babalarının yanına gedəndə də vaxtlarını bir yerdə keçirirdilər.

Bu yay tətilində Eldarla Rəsul yeni əyləncə tapmışdılar: kəndə yaxın meşədən cır meyvələr toplamaq. Gülşən nənə nə qədər deyirdi:

– Ay oğlum, bu meyvələri neyləyirsiz yığıb gətirirsiniz? Axı heç yemirsiniz də.

– Nənə, biz yeməsək də, quzulara veririk.

Bir gün meyvə yığarkən uşaqlar ağacdən salanan bal pətəyi gördülər. İndiyə qədər bu cür pətəyi ancaq şəkillərdə görmüşdülər. Eldar maraqla soruşdu:

– Rəsul, görəsən, içində bal var? Maraqlıdır, dadı necədir?

Rəsul dilləndi:

– Burada nə var ki, əvvəlcə nazik bir çubuq tapmalıyıq. Sonra ağaca dırmaşmaq lazımdır. Astaca pətək sallanmış budağın üstündə oturub çubuğu deşikdən içəri salıb balın dadına baxarıq.

Eldar əllərini bir-birinə vurub güldü:

– Bəh-bəh, nə gözəl fikirdir! Lap yaxşı! İndi de görüm, “bəs zıncırovu kim asacaq”, sən, yoxsa mən?

Oxuyub-anlama

2.1.2. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər mətnin hekayə xəritəsini tərtib etməklə mətni kompleks təhlil edirlər.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Sözün həqiqi və məcazi mənalarını fərqləndirir, frazeologizmləri müəyyən edir.	Tap. a (D.)
Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. a (İ.D.)

2-ci dər. İlanın yarpızdan zəhləsi gədir?

- Dərslik: səh. 73-74 • İş dəftəri: səh. 67

Təlim məqsədləri

- 1.2.2.** Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
- 4.4.2.** Nitqin ekspressivliyində məcaz və leksik fiqurların rolunu izah edir.
- 2.3.4.** Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.
- 4.4.1.** Leksik vahidlərin mənalarını müxtəlif üsullarla izah edir və cümlələrdə işlədir.

Mövzuya yönəltmə

1.2.2. Tapşırıq a (dərslük). Şagirdlər tapşırıqda qoyulmuş məsələ ilə bağlı fərziyyələr irəli sürürlər.

“İlanın zəhləsi yarpızdan gedir?” mətni. Şagirdlər mətni səssiz oxuyur, anlamadıqları sözlərin mənasını araşdırırlar.

Söz ehtiyatı

4.4.2.a. Tapşırıq b (dərslük)

Cavab: yuvanın qarşısı.

Tapşırıq c (dərslük). **Cavab:** qənim.

Danışma

2.3.4. Tapşırıq ç (dərslük). Şagirdlər təxminən belə situasiya danışa bilirlər:

- Bəyənmədiyin mahnını televiziya və ya xud radioda tez-tez səsləndirirlər. Hər dəfə kanalı dəyişəndə qarşına çıxır.
- Xoşlamadığın şəxslə tez-tez rastlaşırsan.

Oxuyub-anlama

4.4.1. Tapşırıq a (iş dəftəri). Şagirdlər mətni təxminən belə məzmununda davam etdirə bilirlər:

Çox güman ki, bu “bəlkə” deyil, “bəlgə”dir. Çünki “bəlgə” əkin sahələri arasında boş qalan, əkilməyən yer deməkdir. Məntiqlə ifadə “Bəlgəni əkiblər, bitməyib” kimi işlənməlidir. Yəqin ki, “bəlgə” sözünün “bəlkə” sözü ilə oxşarlığı məsəlin təhrif olunmasına gətirib çıxarmışdır.

Tapşırıq b (iş dəftəri). Şagirdlər mətni təxminən belə məzmununda davam etdirə bilirlər:

Çox güman ki, ifadə “Yol böyüyün, suç kiçiyindir” şəklində olmalıdır. Çünki kiçiklər təcrübəsizlikdən tez-tez səhv edirlər. Böyükler isə onlara yol göstərir, məsləhət verirlər. Yəqin ki, zaman keçdikcə “suç” sözü təhrif edilərək “su” kimi işlənməmişdir.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Müzakirələrdə səslənən fikirlərlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.	Tap. a (D.)
Sözün həqiqi və məcazi mənalarını fərqləndirir, frazeologizmləri müəyyən edir.	Tap. b (D.)
Mətn müəllifinin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir.	Tap. ç (D.)

Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).

Tap. a, b
(i.D.)

3-cü dər. Gəmiləri yandırmaq

- Dərslük: səh. 74
- İş dəftəri: səh. 68

Təlim məqsədləri

1.1.1. Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənim-sədiyini nümayiş etdirir.

1.3.2. Oxuduğu və ya dinlədiyi mətni nəql edir.

4.4.2. Nitqin ekspressivliyində məcaz və leksik fiqurların rolunu izah edir.

3.1.1. Dinlədiyi, oxuduğu, həyatda gördüyü hadisə və faktlar əsasında mətn (ifadə, xatirə və s.) yazır.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərə keçən dərstdə tanış olduqları ifadələri xatırladır. Şagirdlər bu ifadələrin mənasını, yaranma tarixçəsini danışirlər. Bu ifadələrin işləmə biləcəyi situasiyalar düşünürlər.

Dinləmə

1.1.1. Tapşırıq a (dərslük). Müəllim dinləmə mətnini səsləndirir:

Gəmiləri yandırmaq

“Gəmiləri yandırmaq” ifadəsi “geriyə yol qoymamaq, arxaya çəkilməyə qəti imkan verməmək, yalnız irəli gedərək döyüşmək və qələbə çalmaq əzmini nümayiş etdirmək” mənasında işlənilir. Qədim zamanlarda öz döyüşçülərinin cəsarətinə o qədər də bel bağlamayan qətiyyətli sərkərdələr sahilə çıxandan sonra gəmiləri yandırırıldı ki, döyüş meydanından qaçmaq imkanı qalmasın. Geriyə yolun olmadığını görən döyüşçülər ölümü gözə alaraq əzmkarlıqla vuruşur və çox zaman qalib gəlirdilər.

İfadənin yaranması ilə bağlı müxtəlif mülahizələr var. Onlardan ən qədimi Troya müharibəsi ilə bağlıdır. Yunanlarla müharibədən sonra troyalılar İtaliya sahillərinə üzüb gəlmişdilər. Bu yerlərin təbiəti Troya qadınlarının elə xoşuna gəlir ki, ərləri buradan heç yerə getməsinlər deyər bütün gəmiləri yandırılar.

Şərqdə isə bu ifadə ərəb xilafətinin hərbi yürüşlərindən sonra geniş yayılmışdır. VIII əsrdə islam dininin Avropaya da yayılması üçün hərbi

yürüşlər başlanmışdı. 711-ci ildə məşhur sərkərdə Tariq ibn Ziyadın başçılığı ilə ərəb ordusu Cəbəlüttariq boğazını keçərək İspaniya torpaqlarına çıxır. Ordu sahilə çıxan kimi ibn Ziyad əsgərlərin geri qaçmaması üçün hamının gözü qarşısında bütün gəmiləri yandırmağı əmr edir. Sərkərdə ordu qarşısındakı çıxışında bildirir ki, bu müqəddəs məqsəd üçün ölənədək döyüşmək lazım gələcək: “Arxanızda düşmən kimi dəniz, önünüzdə dəniz kimi düşmən! Sonadək döyüşməkdən başqa yol qalmamışdır”.

1.3.2. Tapşırıq b (dərslik). Şagirdlər dinlədikləri mətn haqqında aşağıdakı məzmununda məruzə edə bilirlər:

İfadə: Gəmiləri yandırmaq.

İfadənin yaranma tarixçəsi: 1) Troya müharibəsindən sonrakı hadisələr; 2) Ərəb ordusunun İspaniyaya hücumu.

Troya müharibəsi ilə bağlı: Yunanlarla müharibədə məğlub olandan sonra troyalılar İtaliya sahillərinə üzüb gəlmişlər. Bu yerlərin təbiəti troyalıların arvadlarının elə xoşuna gəlib ki, ərləri buradan heç yerə getməsinlər deyə bütün gəmiləri yandırılar.

Ərəb xilafəti ilə bağlı: Ərəb sərkərdəsi Tariq ibn Ziyadın başçılığı ilə ərəb ordusu İspaniya torpaqlarına çıxır. Ordu sahilə çıxan kimi ibn Ziyad əsgərlərin geri qaçmaması üçün hamının gözü qarşısında bütün gəmiləri yandırmağı əmr edir.

İfadənin mənası: Geriyə yol qoymamaq, keçmişlə əlaqəni tamamilə kəsmək.

4.4.2. Tapşırıq c (dərslik). Şagirdlərin cavabı təxminən belə ola bilər:

Körpü iki sahili birləşdirən vasitədir. Gəmilər də bir limandan digərinə çatmaq üçün vasitədir. Əgər gəmiləri yandırmaq “əlaqələri kəsmək” mənasını ifadə edirsə, deməli, “körpüləri yandırmaq” ifadəsi də oxşar məna daşıyır. Lakin hazırda “körpüləri yandırmaq” ifadəsi başqa mənada işlənir, hansısa münasibətin qəti şəkildə pozulduğunu, yenidən bərpasının mümkünsüzlüyünü bildirir.

Tapşırıq a (iş dəftəri). Cavab: d

Tapşırıq b (iş dəftəri). Cavab: b

Tapşırıq c (iş dəftəri). Cavab: c

Tapşırıq ç (iş dəftəri). Cavab: Savaşanda barışmağa üz saxla.

3.1.1. Tapşırıq ç (dərslik). Şagirdlərin yazdığı mətn təxminən aşağıdakı məzmununda ola bilər:

Divanü lüğət-it-türk türk dünyasının ilk lüğətidir. XI əsrdə Bağdadda böyük türk alimi Mahmud Kaşğari tərəfindən yaradılmışdır.

Kitab quruluş etibarilə lüğətdir. Lakin hikmətli sözlər, atalar sözləri, şeir, nəsr kimi nümunələrlə zəngindir. Belə ki, “Divanü lüğət-it-türk” kitabında 9222 türk sözü, söz birləşmələrinin izahı ilə yanaşı, şeir parçaları, atalar sözlərinə də yer ayrılıb. Türk dillərində ahəng qanunu haqqında ilk dəfə bu kitabda məlumat verilmişdir. Lüğətin sonunda türk dünyasının ərazisini əks etdirən xəritə çəkilmişdir.

Lüğətin məqsədi türk sözlərini ərəb dilinə tərcümə və izah etməkdir. Yəni türkcə-ərəbcə izahlı lüğətdir.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Dinlədiyi mətndəki məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.	Tap. a (D.), tap. a, b, c, ç (İ.D.)
Oxuduğu və ya dinlədiyi mətni nəql edir.	Tap. b (D.)
Sözün həqiqi və məcazi məna-larını fərqləndirir, frazeologizmləri müəyyən edir.	Tap. c (D.)
Əldə etdiyi məlumatlar əsasında kiçikhəcmli informativ mətn yazır.	Tap. ç (D.)

4-cü dərs. Lüğətdən istifadə

- Dərslik: səh. 75
- İş dəftəri: səh. 69

Təlim məqsədləri

4.4.1.a. Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).

Mövzuya yönəltmə

Müəllim yönəldici sual vasitəsilə beyin həməsi edir:

– Tanış olmayan sözlərin mənasını necə araşdırırsınız?

3.1.2. Tapşırıq a (dərslik). Şagirdlər lüğətin quruluşu ilə tanış olurlar.

Tapşırıq b (dərslük). Cavab:

1. adət, ala-bəzək, alpinist
2. batut, bəkməz, bərbər
3. çəpər, çərçivə, çərkəzi

Tapşırıq c (dərslük)

Müəllimin nəzərinə! Omonimlər ayrı-ayrı leksik vahidlərdir. Buna görə də lüğətlərdə omonimlər ayrı-ayrı sözlər kimi verilir və onların üzərində sıra nömrəsi qoyulur. Çoxmənalı sözlərdə mənələrdən biri əsas, digərləri isə ondan törəmə olur. Lüğətlərdə çoxmənalı sözlər eyni sözün müxtəlif mənaları kimi verilir və qarşısında sıra nömrələri qoyulur.

Tapşırıq ç (dərslük)

Mürəkkəb¹, *sifət*; *Mən sadə və mürəkkəb cümlələrə aid nümunələr yazdım.*

mürəkkəb², *isim*; *Qələmim yazmır, deyəsən, mürəkkəbi qurtarıb.*

ayaq¹, *isim*; *Dünən çox idman etmişəm deyə ayaqlarım çox ağrıyır.*

ayaq², *isim*; *Kəndin ayağında böyük bir mağaza açıblar.*

Tapşırıq a (iş dəftəri)**Düzgün cavab nümunəsi:**

Söz: *şeh*

Aid olduğu nitq hissəsi: *isim*

İzah: *Rütubətli havada gecələr torpaq, bitki və s.-nin üzərinə qonan incə su damcıları*

Kontekst: *Qızılgül kollarının üstünə düşən şəhi görəndə elə bildim yağış yağıb.*

Tapşırıq b (iş dəftəri). Şagirdlərin cavabları təxminən belə ola bilər:

qol *isim.* – 1. insan bədəninin, çiyinin başından barmaqların ucuna qədər olan iki üzvündən hər biri; 2. dastanın ayrı-ayrı hissəsi, fəslə, hekayəsi, epizodu.

Tapşırıq c (iş dəftəri). Şagirdlərin cavabları təxminən belə ola bilər:

Bel¹ *isim.* – bədənə ortası, qurşaq bağlanan yeri.

Bel² *isim.* – sağ və ya sol yanında ayaqla basmaq üçün çıxıntısı olan uzunsaplı qazma aləti.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Kontekstdən çıxış edərək sözün mənasını anladığını nümayiş etdirir və lüğətdən istifadə etməklə mənanı dəqiqləşdirir (çoxmənalı sözlər, omonimlər, alınma sözlər).	Dərslükdə və iş dəftərində verilmiş tapşırıqlar

I yarımil üzrə Ümumiləşdirici təkrar

- Dərslük: səh. 76-77
- İş dəftəri: səh. 70-71

Təlim məqsədləri

2.1.2. Mətndəki hadisələri, hadisə iştirakçılarını, zaman və məkanı, fakt və fikirləri müəyyənləşdirir.

2.3.3. Mətndəki obrazları xarakterizə edir.

4.4.1.c. Söz tərkibindəki morfemlərin (kəm, ala, qeyri, açıq, tünd, -çı, mini, -stan, abad, -xana və s.) semantik mənasından çıxış edərək sözün mənasını müəyyən edir.

4.1.3.b. İki və dördvariantlı şəkilçilərin yazılış qaydalarına riayət edir.

4.4.1.b. Sözü izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.

4.1.1.c. Sözün sətirdən sətərə keçirilmə qaydalarına riayət edir.

4.2.1. Kontekstdən və qrammatik formadan çıxış edərək sözlərin qrammatik-semantik mənasını izah edir.

Mövzuya yönəltmə

Müəllim şagirdlərə bu bölmədə oxunmuş və dinlənilmiş mətnləri xatırladır. Bu mətnlərin mövzusu, məzmunu və əsas ideyası ətrafında müzakirə aparılır. Şagirdlər ən çox bəyəndikləri mətnlər və seçimlərinin səbəbi haqqında danışırlar.

2.1.2. Tapşırıq 1 (dərslük). Cavab:

- 1 – düzgün; 2 – yanlış; 3 – düzgün;
4 – düzgün; 5 – yanlış.

2.3.3. Tapşırıq 2 (dərslük). Cavab:

uzaqgörən – kral cəngavərləri arasında “kim krala yaxın oturur” söhbətlərinin yarana biləcəyi haqqında əvvəlcədən fikirləşirdi.

tədbirli – kral yığıncaqları dəyirmi masa arxasında keçirirdi.

ədalətli – iştirakçılar hər dəfə saat əqrəbi istiqamətində yerlərini dəyişirdilər. Burada birinci və yaxud ikinci yer yox idi.

4.4.2. Tapşırıq 3 (dərslik). Cavab:

– Qonaqlar üçün dəyirmi masada süfrə açdıq.
– Bu məsələ haqqında dəyirmi masa arxasında müzakirə aparıldı.

4.4.1.c. Tapşırıq 4 (dərslik). Cavab:

televizor – televiziya verilişlərini və onların səsinə qəbul edən radiotexniki qurğu, cihaz.

teleskop – göy cisimlərini müşahidə etmək üçün optik cihaz.

telefon – danışıqı uzaq məsafəyə verən qurğular sistemi; elektrik rabitə növü.

telepatiya – hiss orqanlarının köməyi ilə fikir və duyğuların müəyyən məsafəyə ötürülməsi; məsafədən duyma.

4.1.3.b. Tapşırıq 5 (dərslik). Cavab:

1. sənətdən (-dan²), sənətin (-in⁴), sənətkar (-kar)

2. dəftərxana (-xana), dəftərə (-a²), dəftərim (-im⁴)

3. qayğılar (-lar²), qayğılı (-lı⁴), qayğıkeş (-keş)

4. qənddən (-dan), qəndin (-in⁴), qəndsiz (-sız⁴)

4.4.1.b. Tapşırıq 6 (dərslik). Cavab:

1. gözəl; 2. döyüşdülər; 3. yüksək; 4. qaçdı.

Tapşırıq 7 (dərslik). Cavab:

qapalı – örtülü, açıq olmayan
fərəhlənmək – sevinmək, yəni qüssələnmək

təvazökar – sadə, lovğa olmayan

şən – şad, qəmli olmayan

4.1.1.b. Tapşırıq 8 (dərslik). Cavab:

acı-dil, dil-ucu, Həsən-əli, yer-üs-tü, yüz-il-lik, gün-ara-sı, dağ-ətə-yi

Tapşırıq 9 (dərslik). Cavab:

universitetdə, 1973-cü, M.Adilov, etimologiyasını

4.2.1. Tapşırıq 10 (dərslik). Cavab:

biz¹ əvəzlilik. Biz beşinci sinifdə oxuyuruq.

biz² isim. Çəkməçi biz ilə dəşik açdı.

diş isim. 1. Uşağın dişi bərk ağrıyırdı. 2. Darağın dişi qırılmışdı.

Formativ qiymətləndirmə

Şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağıdakı meyar və materiallar vasitəsilə qiymətləndirilir.

Meyarlar	Materiallar
Mətnin məzmununa uyğun olan (olmayan) fikirləri müəyyənləşdirir.	Tap. 1 (D.)
Mətndəki hadisələrə və dialoqlara görə obrazlar haqqında fikir yürüdür.	Tap. 2 (D.)
“Tele-” morfeminin semantik mənasından çıxış edərək sözün mənasını müəyyən edir.	Tap. 4 (D.)
İki və dördvariantlı şəkilçilərin yazılış qaydalarına riayət edir.	Tap. 5 (D.)
Sözü izah etmək üçün cümlədə işlədir, lüğəvi izahla uyğunluğunu müəyyən edir, sinonim və antonimlərdən (qısa – gödək, uzun olmayan) istifadə edir.	Tap. 6, 7 (D.)
Sözün sətirdən sətərə keçirilmə qaydalarına riayət edir.	Tap. 8, 9 (D.)
Kontekstdən və qrammatik formadan çıxış edərək sözlərin qrammatik-semantik mənasını izah edir.	Tap. 10 (D.)

Pulsuz

Levin